

XX GLOBAL SCIENCE

AND INNOVATIONS 2023: CENTRAL ASIA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC PRACTICAL JOURNAL

Astana, Kazakhstan

**ОБЪЕДИНЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ
В ФОРМЕ АССОЦИАЦИИ
«ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ «БОБЕК»
КОНГРЕСС УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА**

ISSN 2664-2271

BOBEK

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
eLIBRARY.RU

РИНЦ

**«ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2023:
ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ»**

**№ 2(20). СЕНТЯБРЬ 2023
СЕРИЯ «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»
Журнал основан в 2018 г.**

I ТОМ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Е. Абиев, PhD (Казахстан)
Ж.Малибек, профессор (Казахстан)
Ж.Н.Калиев к.п.н. (Казахстан)
Лю Дэмин (Китай),
Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)
Чембарисов Э.И. д.г.н., профессор (Узбекистан)
Салимова Б.Д. к.т.н., доцент (Узбекистан)
Худайкулов Р.М. PhD, доцент (Узбекистан)
Заместители главного редактора: Е. Ешим (Казахстан)

**CONSOLIDATION OF LEGAL ENTITIES IN THE FORM OF
AN ASSOCIATION «NATIONAL MOVEMENT «BOBEK»
CONGRESS OF SCIENTISTS OF KAZAKHSTAN**

ISSN 2664-2271

BOBEK

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
eLIBRARY.RU

РИНЦ

**«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2023:
CENTRAL ASIA»**

No. 2(20). SEPTEMBER 2023
SERIES «PHILOLOGICAL SCIENCES»
The journal was founded in 2018.

I VOLUME

CHIEF EDITOR:

E. Abiev, PhD (Kazakhstan)

J. Malibek, professor (Kazakhstan)

Zh.N. Kaliev, candidate of pedagogical sciences (Kazakhstan)

Liu Deming (China),

E.L. Stycheva, T.G. Borisov (Russia)

Chembarisov E.I. Doctor of Geographical Sciences, Professor (Uzbekistan)

Salimova B.D. Ph.D., associate professor (Uzbekistan)

Khudaykulov R.M. PhD, associate professor (Uzbekistan)

Deputy chief editors: Y. Yeshim (Kazakhstan)

ASTANA – 2023

**Consolidation of legal entities in the form of an
association «National Movement «Bobek», 2023**

УДК 81'25

РАЗНОВИДНОСТИ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ В ТЕКСТАХ БЛОГОВ И ЧАТОВ В РАМКАХ МОЛОДЕЖНОГО ДИСКУРСА

Адуковская Екатерина Викторовна

Студент кафедры лингвистики и перевода МГТУ им. Г.И.Носова

Научный руководитель - Песина Светлана Андреевна

Магнитогорск, Россия

***Аннотация:** в статье рассмотрены вопросы разновидности переводческих стратегий и представлены их особенности*

***Ключевые слова:** молодежный дискурс, стратегия перевода, доместикация,okkaционализм, парадигма, стратегия доместикации, стратегия форенизации*

Парадигма современного переводоведения уже давно находится за пределами лингвистической теории перевода и ведет прогрессивное развитие в качестве междисциплинарного направления, которое дает возможность инкорпорировать разного рода достижения как в области семиотики и литературоведения, так и в области культурологии и социологии для решения своих всевозможных задач. Определение ключевых понятий перевода, к числу которых несомненно относятся и стратегии перевода, является одним из главных вопросов теории перевода.

По своей природе термин «стратегия перевода» является многоликим и неоднозначным. В молодежном дискурсе под этим термином понимают совокупность задач «переводчика по выбору текста для перевода и выработке метода для его перевода» [1].

При этом, эти две разновидности задач будут детерминироваться разными факторами: возрастным, культурным, психологическим и социальным. Селекция текстов весьма диагностична касательно особенностей культуры и восприятия реципиента [2].

Объединив мысли своих выдающихся современников И. Гердера, И. Гете и А. Шлегеля, немецкий философ Фридрих Шлейермахер утверждал, что имеется лишь только два метода интерпретации текста: «Либо переводчик оставляет, насколько это возможно, в покое автора и переносит читателя к нему. Либо он оставляет в покое, насколько это возможно, читателя и переносит к нему автора» [3].

Согласно данной оппозиции ученые - лингвисты выделяют две разновидности переводческих стратегий - доместикацию и форенизацию, выбор которой будет зависеть полностью от того, желает ли переводчик сохранить культурные и лингвистические отличия аутентичного текста или делает попытки создания более понятного и доступного варианта перевода для принимающей культуры.

Стратегия «доместикации», согласно определению Ф. Шлейермахера, это не что иное как «этноцентрическое редуцирование оригинального текста в соответствии с культурными ценностями языка перевода» [4].

Другими словами, стратегия «доместикации» заключается преимущественно в репрезентации аутентичного текста в более понятных и приемлемых понятиях, терминах и высказываниях принимающей реципиентом культуры. Такого рода стратегией пользовались переводчики со времен существования Римской империи. Они старались редуцировать всевозможные инокультурные, чужеродные маркеры в текстах греческого происхождения, насыщали эти тексты аллюзиями на римскую культуру, а иногда даже изменяли их авторство (выдавали переводы за свои собственные оригинальные произведения). В настоящее время во многих странах эта стратегия является часто используемой и наиболее распространенной.

Для того, чтобы реципиент по-настоящему ощутил всю «инокультурность» аутентичного текста, переводчиками используется другого рода переводческая стратегия - форенизация. Эта стратегия подразумевает «этнодевиационное сопротивление ценностям культуры переводного языка, фиксирующее лингвистические и культурные отличия оригинального текста» [5].

Такая стратегия коренным образом меняет негативную точку зрения относительно интерференции, то есть влияния языка оригинального текста на язык интерпретатора.

Из двух дефиниций (доместикации и форенизации) можно сделать вывод, что они несут идеологический характер, поскольку и в том и в другом определении прослеживается предпочтение и, следовательно, навязывание слушателю или читателю либо ценностей языка перевода, либо ценностей исходного языка. И действительно, во время интерпретации текста чужой культуры, при этом учитывая правила и ценности культуры своего собственного языка, переводчик осуществляет зачастую неосознанную манипуляцию сознанием слушающего или же читателя. Большинство теоретиков перевода обращают внимание на необходимость создания «в процессе перевода тексты, обладающие способностью непосредственного эстетического воздействия» [6].

Стоит также отметить, что язык молодежного дискурса полон разными типами новообразований: потенциальными словами, неологизмами и окказионализмами. Безусловным остается тот факт, что они могут вызывать трудности при переводе. Как утверждает Попова Т.В., те слова, которые образуются по наиболее продуктивным языковым моделям словообразования без нарушения каких-либо законов языка, называются потенциальными словами. Они уже имеют потенциальное существование в языковой системе, но лишь благодаря внешнему стимулу, который будет обусловлен речевой ситуацией, эти слова станут ходовыми [7].

Под термином «неологизм» Попова Т.В. подразумевает такого рода слова, которые совсем недавно приобрели узуальность и имеют оттенок новизны и свежести на протяжении некоторого времени [8]. Впервые о термине «окказионализм» или «окказиональное слово» в 1880 году заговорил немецкий лингвист Г. Пауль. В своем труде «Принципы истории языка» он отмечает, что «в узуальном плане слово многозначно, а в окказиональном - всегда однозначно, при этом оно всегда богаче узуального по содержанию и уже его по объему» [9].

Вплоть до 1957 года «окказионализм» и «неологизм» были синонимичными понятиями. Однако, в этом же году в статье под названием «Окказиональные слова и лексикография» Н.И. Фельдман впервые обособленно использовала термин «окказионализм». Под этим термином она подразумевала «слово, образованное по языковой малопродуктивной или непродуктивной модели, а также по окказиональной (речевой) модели и созданное на определенный случай либо с целью обычного сообщения, либо с целью художественной. Подобно потенциальному слову, окказиональное слово есть факт речи, а не языка».

В авторитетном англоязычном словаре «Cambridge Dictionary» можно встретить следующее определение «окказионального слова»: «a nonce word, or occasionalism, is a word invented for a particular occasion or situation». В английском языке прародителем термина nonce words является британский лексикограф и редактор англоязычного Оксфордского словаря Джеймс Мюррей. Несмотря на то, что окказионализмы не входят в рамки словарного достояния какой-либо нации, они являются частью стилистической дифференциации лексической системы определенной нации.

Во время перевода безэквивалентных лексем переводчики часто прибегают к описательному переводу. В переводческой практике такого рода перевод является эффективным и универсальным, поскольку язык перевода по определенным причинам не обладает соответствующими и необходимыми понятиями. Этот перевод легок в

применении, но в большинстве случаев полученный в ходе описательного перевода эквивалент теряет оригинальную эмотивную коннотацию. Еще одним способом перевода является калькирование. Данный способ перевода выражается в интерпретации слов и выражений с помощью лексических средств языка перевода с полным сохранением морфемных и лексических форм аутентичного текста. Зачастую такого рода способ является единственным для получения наиболее удачного перевода. Также наиболее употребимыми способами при переводе окказиональных слов являются функциональная замена, транскрипция и транслитерация. Транскрипция - это воспроизведение элементов иностранной лексемы с помощью набора письменных знаков (фонетического алфавита) языка перевода, а транслитерация - воспроизведение буквального состава иностранной лексемы. Используя такие переводческие трансформации, интерпретатор осуществляет заимствование морфем из языка оригинала в язык перевода.

Однако, как транскрипция, так и транслитерация не могут использоваться довольно часто в виду корпусных различий языков. Однако, в некоторых случаях ни транскрипция, ни калька, никакие другие переводческие трансформации не способны адекватным образом передать смысл и семантику некоторых морфем. Тогда переводчик прибегает к контекстуальному переводу, в ходе которого происходит появление окказионализмов в языке перевода. При этом стоит подчеркнуть, что гонка за эмотивной составляющей может привести к потере денотативного значения аутентичного окказионализма.

Помимо выше перечисленных стратегий в рамках перевода текстов молодежного дискурса также могут встречаться: транспозиция (основной смысл которой заключается в замене одной части речи на другую часть речи при полном сохранении смысла всего высказывания), модуляция (варьирование смысловым значением сообщения для того, чтобы передать одну и ту же мысль) и компенсация или добавление (когда некоторые стилистические особенности или элементы, несущие смысловую нагрузку, невозможно передать на языке перевода достоверно. В связи с этим интерпретатору необходимо добавить какие-то языковые элементы для сохранения социального и культурного колорита аутентичного текста).

Таким образом, поиск эквивалента к молодежным переименованиям аутентичного текста всегда является затруднительным моментом для переводчика. В процессе перевода интерпретатору необходимо использовать разного рода переводческие стратегии для того, чтобы точно, адекватно и без каких - либо потерь донести высказанную мысль до адресата.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Labov W. Principles of Linguistic Change, vol.I Internal Factors, 1994; vol.II Social Factors, 2001.
2. Lakoff Robin. Language and women`s place / Robin Lakoff // Language in society. N 2. 1973.
3. Patridge E. Slang today and yesterday: 4th ed. / E. Patridge .- L. : Routledge and Kegan Paul, 1972.
4. Schiffrin D. Approaches to Discourse (D.Schiffrin) — Oxford, UK; Cambridge, Mass.,USA: B. Blackwell, 1994. — 470 p.
5. Venuti L. Strategies of translation/L. Venuti // Routledge encyclopedia of translation studies /ed. by Baker, M. — London: Taylor and Francis Books Ltd., 2001. -P. 240-244.
6. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд- е 3-е, стереотипное. — М.: КомКнига, 2005.
7. Кудрявцев А.Ю., Куропаткин Г.Д. Англо-русский словарь табуированной лексики и эвфемизмов. Инфо: Мн.: ООО «Кузьма», 2001.
8. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. М.: Советская энциклопедия, 1969.
9. Фразеологический словарь русского языка/ Под.ред. Молоткова А.И.М., 1967.

UDC 82

RELIGIOUS MOTIFS IN CONTEMPORARY SONG LYRICS: INTERTEXTUAL ANALYSIS

LUNKOVA SOFIA ALEKSEEVNA

Faculty of Philology of RUDN,
Scientific advisor – Meskin Vladimir Alekseevich
Moscow, Russia

Abstract: *This article presents a study of religious motifs in contemporary song lyrics using intertextual analysis. The main religious symbols and motifs used in songs are identified, and their meanings and functions are analyzed in the context of modern culture. The research is important for understanding the role of religion in the modern world and its influence on culture and art.*

Keywords: *Kendrick Lamar, religious motifs, intertext, intertextual analysis, quoting.*

The relationship between religion and art is an important and relevant topic. Creative activity and beliefs are the oldest forms of human perception and reflection of the world. Since the topic is broad and multifaceted, in this report we will focus on Christian doctrine and its influence on modern art. The Bible contains a set of moral laws that are significant for the spiritual life of humanity. In modern art, religion occupies a significant place. In Kendrick Lamar's lyrics, one can also find numerous references to the Bible. Biblical images, their meanings and functions will be examined using the example of Kendrick Lamar's song lyrics.

«DAMN.» is Kendrick Lamar Duckworth's fourth studio album. It was released on Good Friday in 2017. In 2018, DAMN. was certified triple platinum, selling over a million copies. Although DAMN. is Lamar's second best-selling album (after good kid, m.A.A.d city), it is his most critically acclaimed work. This album earned him the Pulitzer Prize in 2018, becoming the first non-jazz, non-classical recipient of the award.

The intertextual approach to analyzing song lyrics allows for the exploration of the relationship between the text and other texts that were written earlier. The most clear definition that summarizes the main aspects of the term is presented in E.A. Bazhenova's stylistic dictionary. Intertextuality is a «textual category reflecting the correlation of one text with others, dialogic interaction of texts in the process of their functioning, ensuring an increase in the meaning of the work[1]». In the case of Kendrick Lamar's «DAMN.» album, religious motifs can be examined in the context of biblical texts and traditional values.

In the song «BLOOD.» Kendrick Lamar sings about walking down the street and encountering a woman who asks him if he believes in God. After he answers that he does, the woman shoots him. Lamar starts the album with this reflection on the consequences of choosing the path of evil or weakness. The opening track «BLOOD.» begins with the lines: «Is it wickedness? / Is it weakness? / You decide[3]». This central dichotomy of «DAMN.» foreshadows two different prophetic paths presented in the album. In «DNA.» the lyrical hero is described as both the «new weapon of Yeshua[4]» and a «prophet who speaks[4]». Moreover, during his angry tirade against his enemies, Lamar raps:

These are the times, level number nine
Look up in the sky, ten is on the way
Sentence on the way, killings on the way
Motherfucker, I got winners on the way [4].

Lamar skillfully alludes to the ten plagues that Moses predicted for Egypt and firmly places the album within the framework of prophetic images.

The next track, «YAH.» further describes this prophet, described in «DNA.» The lyrical hero specifically identifies himself as an «Israelite» who knows that «God walks on earth.» Then

the chorus depicts God calling on Kendrick Lamar's phone. The first half of God's name, Yahweh, is repeated («Yah, yah, yah») and sounds like a ringing melody buzzing in the background. The song says «his phone's off and he's not talking,» so the lyrical hero ignores God's call. The best biblical example of a prophet ignoring God's call is Jonah, who ran away from God's command to go to Nineveh. After ignoring God's call in the next song, «ELEMENT.,» the lyrical hero decides to return to the «wickedness» that materializes in the vices of violence and sex. Towards the end of the song, the lyrical hero says he will stage his death and escape to Cuba. This reinforces the allusion to comparing him and Jonah, the latter of whom also ignored God's call and ran in the opposite direction.

In «FEEL.,» the lyrical hero is engulfed in a storm of emotions due to the traumatic content expressed in «ELEMENT.» It is clear that he is questioning what he knows and the choice he made. Again, the comparison with Jonah comes to the fore because he too, having decided to ignore God's call, gets caught in a storm and is forced to reconsider his choice. Continuing to rap, the lyrical hero talks about the end of the world, demons, intrigues of false prophets, and the Loch Ness Monster (which may be a subtle nod to the whale and Jonah). These stanzas call to mind biblical apocalyptic visions, further evidence that Kendrick Lamar's character should be understood as a prophet. In the next track, «LOYALTY.,» the lyrical hero questions the loyalty of everyone around him and, in a moment of confession, says that God was truly loyal.

This small confession of God's loyalty prompts the prophet to confess his own shortcomings and desire for a better world; this happens on the seventh track of the album, «PRIDE.» An interesting feature of this song is that it is called «PRIDE.,» but in reality, the lyrical hero acts humbly, acknowledging his failures and striving for a better world. In the final lines of the song, the lyrical hero admits:

I'll take all the religions and put 'em all in one service
Just to tell 'em we ain't shit, but He's been perfect, world [6].

Here, the listener discovers that he acknowledges that Christ is the only one who was perfect. Interestingly, in this song, Kendrick Lamar's character is contrasted with Jonah. Firstly, he is humble and «ready to show compassion, while Jonah possesses neither. Secondly, the lyrical hero openly admits his flaws and asserts that no one can be perfect except for Christ. Jonah, on the other hand, is full of pride and contempt for the sinful city of Nineveh. He claims that the reason he ran to Tarshish was that he knew God would show mercy, and according to Jonah's impartial logic, they did not deserve it.

In stark contrast to «PRIDE.,» «HUMBLE.» reveals that the lyrical hero is rejecting his previous position of devoted humility and returning to extreme materialism, pride, and boasting. He ironically calls on his audience to be humble while rapping about how he is above others. Interestingly, the lyrical hero's address to his audience in «HUMBLE.» strikingly resembles that comically short message that Jonah delivers to Nineveh. In fact, both messages consist of only five words. Jonah's message literally translates as «Yet forty days [and] Nineveh [shall be] overthrown»[2]. In the track «HUMBLE.,» Kendrick's message to his audience sounds like this: «****, sit down, be humble»[5]. Both prophets seem to speak with contempt and condemnation; they hardly care about their surroundings.

Two tracks, «PRIDE.» and «HUMBLE.,» are the heart of «DAMN.» And it's no coincidence that they occupy a central place in the album. These two traits, pride and humility, represent the central dichotomy of evil and weakness that was presented at the beginning of the album. In «PRIDE.,» the humble prophet acknowledges his flaws and points to Christ, but in «HUMBLE.,» the proud prophet denounces all his enemies with threats and material concessions. The parallel with Jonah's story here becomes evident because Jonah is a vivid example of a prophet who does not do God's will. In «DAMN.,» the actions of the lyrical hero reflect the actions of Jonah when he allows pride to rule him and goes down the path of evil.

LIST OF REFERENCES:

1. Интертекстуальность // Академик URL: <https://stylistics.academic.ru/41/Интертекстуальность> (дата обращения: 06.09.2023).
2. Ионы, глава 3 // Азбука URL: <https://azbyka.ru/biblia/?Jona.3&r~j~a~en~k~jv> (дата обращения: 06.09.2023).
3. Blood // GENIUS URL: <https://genius.com/My-chemical-romance-blood-lyrics> (дата обращения: 06.09.2023).
4. DNA. // GENIUS URL: <https://genius.com/Kendrick-lamar-dna-lyrics> (дата обращения: 05.09.2023).
5. HUMBLE. // GENIUS URL: <https://genius.com/Kendrick-lamar-humble-lyrics> (дата обращения: 06.09.2023).
6. PRIDE. // GENIUS URL: <https://genius.com/Kendrick-lamar-pride-lyrics> (дата обращения: 06.09.2023).

БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ НОРМА ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ

Өтегенова Елдана Қобландықызы

Абай атындағы ҚАЗҰПУ педагогика және психология институтының магистранты

Ғылыми жетекші: Булшекбаева Асем Исаевна

Алматы, Қазақстан

***Аннотация:** Мақала қазақ тіліндегі қате сөз қолданыстары мен норманың бұзылу мәселесіне тоқталады. Баспасөз қоғам өміріндегі күрделі әлеуметтік, саяси, мәдени, қоғамдық мәселелерді көтеретін, көпшіліктің пікірін қалыптастыратын насихат пен үгіттеудің қуатты түрі. Ал осы БАҚ тіліне тілдегі жүйе мен нормаға сай болу негізгі талап ретінде қойылады. Баспасөз тілі лексикалық, орфоэпиялық, орфографиялық нормаларды қатаң сақтап, қалың оқырман қауымның тілін ұстартып, жазу сауаттылығын көтеруге міндетті.*

***Тірек сөздер:** БАҚ құралдары, БАҚ тілі, қате қолданыстар, тіл тазалығы, тілдегі жүйе мен норма.*

М.Дулатовтың кезінде «Қай елдің баспасөзі мықты болса, сол елдің болашағы зор» деуі тегін емес. Бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамға тигізер әсері мол. БАҚ қоғамда болып жатқан оқиғалар туралы ақпарат, қоғамдық пікірді берумен қатар оны қалыптастыруға барынша үлес қосады.

Тіл тазалығы, тіл мәдениетіндегі басты дүние – тілдік нормаға сай болу бүгінгі таңдағы маңызды мәселелердің бірі. Тілді тек тілдік бірліктер мен олардың өзара байланысының қатаң құрылымды жүйесі деп түсінуге болмайды, ол, біріншіден, қатысым құралы. Қазіргі кезеңдегі тіл ғылымында прагматикалық лингвистика мен сөйлеу әрекеті теориясының әсерімен БАҚ тіліндегі қолданыстар тілін зерттеушілер көбейді. Күннен күнге тілдің қарым-қатынас қызметі жеке бірліктер түрінде емес, өзара хабар алысатын саналы әрекет түрінде жүзеге асатыны нақтыланып келеді. Осылармен байланысты тілдің әртүрлі деңгейіндегі тілдік бірліктердің функционалды-семантикалық ерекшеліктері, сөйлеудің коммуникативті түрлері, прагматикалық мақсаты, сөйлеу актілері теориясы,

сөйлесімдер мен мәтіндердің коммуникативті-прагматикалық категорияларының өзектілігі артып отыр.

Прагматикалық мақсатқа тәуелді ауытқудың түр-түрі лингвистикада енді-енді айқындалып келеді. Дегенмен прагматикалық мақсатқа тәуелді ауытқудың негізгі түрі бар екенін атап айтуға болады. Алдымен нормадан прагматикалық мақсаттағы ауытқулар 1) тілдік нормадан ауытқу; 2) мәтіндік нормадан ауытқу; 3) логикалық нормадан ауытқу; 4) онтологиялық нормадан ауытқу; 5) этологиялық нормадан ауытқу деп бөлінеді [1,117].

Тілдік нормадан прагматикалық мақсатта ауытқу тілдік жүйе және құрылымға тікелей қатысты. Тілдік норма дегеніміз – қоғамдық коммуникация кезінде әбден іріктелген, уақыт сынынан өтіп тұрақталған тілдік жүйенің бөлігі, жиынтығы. Тілдік нормадан прагматикалық мақсатта ауытқуға сөзді тіркеспейтін сөзбен тіркестіру; сөзді түрленбейтін қосымшалармен түрлендіру; фразеологизмдердің құрамын бұзып қолдану; орфографиялық норманы бұзып қолдану; орфоэпиялық норманы бұзып қолдану жатады. Сонымен қатар тіл тазалығын сақтау тұрғысында ақпарат кеңістігінде көп кездесетін ортақ кемшіліктер деп: стильдік қателіктерді сөз қолданудағы стильдік нормаға сай емес қолданыстар, сөйлем ішінде бір сөздің немесе сөз тіркесінің орынсыз қайталануы, сөздердің байланысу, тіркесу тәсілін ажыратпау, сөздердің орын тәртібін сақтамау, кейбір сөздер мен формалардың экспрессивті - эмоциональды мәнін білмей орынсыз қолдану, қазақ тілінің заңдылықтарын сақтамай орыс тілінен сөзбе-сөз аудару арқылы жіберілген қателіктерді атай аламыз.

Бүгінгі таңда теледидар, радио арқылы беріліп жатқан бағдарламаларда, газет-журнал тілінде, көшеде ілулі тұрған жарнамаларда қазақ ұғымына жат қолданыстар жиі кездеседі. Тіліміздің бай, шұрайлы, көркем тіл екені – дау тудырмайтын ақиқат. Алайда тіліміздегі жүйе, норма сақталмағандықтан, жастардың тілі орашолақ, қарабайыр тілге айналып барады. А.Байтұрсынұлы: «...Қазақ тіліндегі сөздердің бәрін білгеніміз қазақ тілін қолдану болып табылмайды. Тілді қолдана білу деп айтатын ойға сәйкес келетін сөздерді таңдап ала білуді және сол сөздерді сөйлем ішіне орын-орнына дұрыстап қоя білуді айтамыз», – деген еді. Расында да, қазақша сөйлеушілердің бәрін бірдей қазақша дұрыс сөйлеп тұр деп қабылдай беруге болмайды. А.Байтұрсынұлы шығарма сөзінің өңді, ұнамды болуы үшін сөз дұрыстығы, тіл тазалығы, тіл (лұғат) анықтығы, тіл дәлдігі, тіл көрнектілігі сияқты шарттардың ескерілуі қажеттігін айта келіп, сөз дұрыстығы үшін:

- 1) сөздердің тұлғасын, мағынасын өзгертетін түрлі жалғау, жұрнақ, жалғаулық сияқты нәрселерді жақсы біліп, әрқайсысын өз орнына тұтыну;
- 2) сөйлем ішіндегі сөзді дұрыс септеп, дұрыс көптеп, дұрыс ымыраластыру;
- 3) сөйлемдерді бір-біріне дұрыс орайластырып, дұрыс құрмаластырып, дұрыс орналастыру керектігін көрсеткен еді.

Қазір кез келген тәуелді және тәуелсіз басылымды алып қарасақ, кейде тілдік ережеге сай келмейтін сөйлемдер мен жұтаң сөз саптауын байқаймыз. Енжарлықтың басым болуынан әдеби тіл нормасына көңіл бөлінбейді. «Автобустың қатысуымен болған жол оқиғасы» деген сөйлемді баспасөз беттерінен жиі кездестіреміз. Бұл қандай сөйлем? Сөйлем «случай с участием автобуса» деп орысшадан тікелей аударылған. Мағынасына сай дұрыс аударылмағандықтан сөйлемде осындай қателік кеткен.

Бүгінде тілшілердің орыстың «составить», «составил», «составляет»-ының бірыңғай аудармасына айналдырып, тілімізді берекесінен айырып, қойыртпаққа айналдырып бара жатқан сөзінің бірі – «құрайды». Мысалы, «Байқап тұрғанымыздай, 1-ші, 2-ші, 3-ші дәрежелі ұтыстардың әрқайсысы 1000 теңгені, 5000 теңгені құрайды. Жоғалған автокөліктің жалпы құны 12 миллион теңгені құраған» осы секілді т.б. сөйлемдердегі «құрайды», «құрағанды» «Әр ұтыстың бағасы 1000, 5000 теңге, жалпы құны 12 миллионға жетеді» десек, кез келген жанға түсінікті болар еді.

Осы секілді «азаюына алып келеді» деген сөз тіркесі бар. Ал бұл импорттың сексен алты млн долларға азаюына алып келеді. Орыс тіліндегі «приведет к...» құрылымындағы тіркесі калькалап аудару арқылы пайда болған жасанды тіркес. Қазақша сөйлемді бұл етістіктің алдындағы негізгі етістікпен – ақ тиянақтауға болады. Немесе нәтиже, салдарды білдіруде қолданылатын ықпал етеді, әсер етеді құранды етістіктерін қолдануға болады. Дұрысы: Ал бұл импортты сексен алты млн долларға азайтады немесе Ал бұл импорттың сексен алты млн долларға азаюына ықпал етеді.

Қазіргі сөз қолданысымызда айту керекпіз, бару керекпіз, жазу керекпіз тіркестерін қолданып жатамыз. Мысалы, Түрлі тағдыр, түрлі мамандық иесі, түрлі мінез – құлық, түрлі сипаттағы бейнелер Әзиз Несин қаламына ілінгенде тірі бейнелердей әсер ететінін де айту керекпіз. Бұл орыс тілінің ықпалымен орныққан, қазақ тілінің тіркесім заңдылығын, қосымшалардың ерекшелігін ескермеуден туындаған қате. Орыс тілі синтаксисіндегі ерекшелікті қазақ тілі синтаксисіне көшіре салудан осындай қателік туындаған. Орыс тіліндегі күрделі баяндауыштың жасалуында көмекші қызметтегі модаль етістіктер бастауышпен қиысады, мысалы, Я должен читать. Мы должны читать т.с.с. Қазақ тілінде мұндай мағынадағы сөйлем бірқұрамды жақсыз сөйлем түрінде беріледі, сөйлемдегі іс – әрекет иесі ілік септігінде тұратындықтан, іс – әрекет соған орай матасып тәуелдік пішінде қабылдайды, ал көмекші сөз атау тұлғасында тұрады. Қазақ тілінде тұйық етістікпен тіркескен керек сөзі жіктелмей, қосымша оның алдында тұрған етістікке жалғанады. Мысалы: Менің оқуым керек. Қырғызстанда болып жатқан жағдайға өз алаңдаушылығын білдіріп, қиын кезде бізге көмектескен елдерге, әсіресе, Қазақстанға алғысымды айтқым келеді. Бұл орыс тілі арқылы еніп келе жатқан құрылым. «Хочу поблагодарить/сказать/передать ...» сияқты құрылымдар тілімізге дендеп еніп келе жатыр. Біздер бұл ойды хочу (... –ым келеді) дегенді айтпай – ақ әдемі жеткізе аламыз. Когнитивтік тұрғыдан қарасақ, қазақ сөйлерменінде өз сөзіне сенімділік басым. *Қырғызстанда болып жатқан жағдайға өз алаңдаушылығын білдіріп, қиын кезде бізге көмектескен елдерге, әсіресе, Қазақстанға алғыс айтамын.*

Бұқаралық ақпарат құралдарында негізгі хабар беруші, тілдік қатынасқа түсушілердің бірі телехабаржүргізушілер. Ондағы журналистердің сөйлеу мәнері, сөйлеу дағдысы, сөз қолдану лексикасы ең әуелгі басты орында болады. Журналист белгілі бір контекстегі мәтінді оқу барысында сөздің мәнін, мағынасына үшін үтір, нүкте, қос нүкте, нүктелі үтір, сұрақ белгісі, леп белгісі арқылы сөздің эмоционалды - экспрессивті болуын қамтамасыз етеді.

Қазақ тіл білімінде дұрыс дыбыстау заңдылықтарын орфоэпиялық нормалар дейміз. Академик Р.Сыздық осы орфоэпиялық нормаларды «сөз сазы» ұғымына қатысты етіп көрсетеді. «Сауатты, мәдениетті адам үшін дұрыс сөйлеп, қатесіз жазу қандай міндет болса, сөздерді дұрыс айтуы (дыбыстауы) сондай шарт. Бұл нормаларды берік сақтап, іс жүзінде ұстана білу «тіл мәдениеті» деген үлкен бір әлеуметтік мәні бар құбылысқа, талапқа барып тіреледі. Сауатты, мәдениетті адам үшін дұрыс сөйлеп, қатесіз жазу қандай міндет болса, сөздерді дұрыс айтуы (дыбыстауы) сондай шарт. Бұл нормаларды берік сақтап, іс жүзінде ұстана білу «тіл мәдениеті» [2,216] деген үлкен бір әлеуметтік мәні бар құбылысқа, талапқа барып тіреледі» деп қазақ тілінің нормаларын анықтап көрсеткен.

Ғалым Н.Уәлиұлының сөзімен айтар болсақ «Қазіргі заманда ауызша сөздің қоғамдағы орны айрықша мәртебеге ие болып, әлеуметтік мәнділігі күшейе түсті. Ауызша сөз жеке адамдар арасында, шаршы топта, сахна өнерінде, аудио, радио, аудиовизуалды ақпарат құралдарында, электронды байланыс жүйелерінде тілдік қарым-қатынастың негізгі құралы болып отыр» [3, 9 б.].

Қазақ тіліндегі қате қолданыстардағы ең бір өзекті мәселесінің бірі – калька мәселесі. Ана тіліміздің болмысын толық түсінбей, орыс тілінен тікелей аудару деген кеселге тап болдық. Қазақы жазу машығының қажеттілігі бүгінде тіл білімінің барлық саласынан

байқалады. Әсіресе, сөйлем құрау дағдымыздың орыс тілі синтаксисі жетегіне бейімделіп бара жатқаны алаңдатады. Аталған үрдістің жаппай белең алуына, біріншіден, басқарушы орган қызметшілерінің көбіне орысша оқығаны себеп болса, екіншіден, елімізде аударма үдерісінің дұрыс жолға қойылмауы да айтарлықтай ықпал етіп отыр. Калька дегеніміз – біздің дүниетанымымызға жат, қазақ тілінің табиғатына келмейтін, сол күйінше қабылданып кеткен сөздер мен ұғымдар. Тіл жанашыры, филология ғылымдарының докторы Жантас Алтайұлының айтуынша, кальканың жақсы жақтары да бар екен. Мәселе оны шебер аударма білгенде. Мәселен, қолданысымыздағы «Ештен кеш жақсы», «Асауға тұсау», «Көздің қарашығындай сақтау», «Лай судан балық аулау», «Түймедейді түйедей ету» деген секілді сөз тіркестері калька аудармалар. Бірақ өте сәтті аудармалар. Сондықтан да мәселе аудармашыда болып тұр.

Ахмет Байтұрсынұлы «Халықтың өмірі бір жылдап, он жылдап, жүз жылдап емес, мың жылдап саналады. Сол мың жылда өзінің дағдылы жолы болады. Орысша үйреніп дағдыланғандар орыс тілінің, ноғайша үйреніп дағдыланғандар ноғай тілінің жүйесімен кетіп қалады» [4,39] деп бізді сақтандырған екен. Сол айтқаны дәл келіп, біз бүгінде шынын айтқанда, калька мәселесінде орыс тілінің жүйесімен біржолата кетіп қалдық. Тек бұқаралық ақпарат құралдары ғана емес, сөз қолданысымыздың өзінде бұл қателіктерді жиі жіберіп жатамыз.

Сөз қолдану, жазу мен сөйлеу жауапкершілігін сезіне бермейтіндердің көбеюі, сөз мәдениетінің төмендеуі, жаңсақ, қате қолданыстардың БАҚ тілінде жиі кездесіп, олардың кең тарап бара жатқан себебінен бүгінде қате қолданыстардың алдын алып, оларды болдырмау үшін көптеген шаралар атқарылып жатыр. Бұл жөнінде кейінгі жылдары тіл мамандары, қаламгерлер, журналистер мәселе көтерді, мақала жазды. Жалпы, сөз мәдениетіне, тіл тазалығына назар аударып отыру дәстүрі бізде бұрыннан бар. Ғ.Мүсірепов, М.Балақаев, Р.Сыздық сияқты қаламгерлер мен ғалымдардың, жазушылардың еңбектері – соның айғағы. Соңғы 20 жыл ішінде БАҚ тіліне арналған қаншама мақала жазылып, сұхбат беріліп, баяндама жасалып, семинар, шеберлік сағаттары өткізілген екен. Бірақ содан айтарлықтай нәтиже шығып, жазу, сөйлеу мәдениетіміздің жақсара түскені байқалмайды. Шаралардың барлығы бірден іске асып, бұқаралық ақпарат құралдары тілдеріндегі қате қолданыстар саны бірден азайып кетті деп айта алмаймыз. Оның тілдегі жүйе мен нормаға енуіне де біраз уақыт қажет.

Ал енді «Сан сапаға айналды ма?» деген мәселеге келсек, тілдің қолданыс аясының кеңеюі қазақ тілінде сөйлеу мен жазу мәдениетінің көтерілуіне тек оң ықпал етті деп біржақты жауап бере алмасымыз анық. Соңғы жылдары жазылған тілші-ғалымдардың, филолог мамандар зерттеулері, БАҚ пен заң тілі, оқулықтар мен ғылыми әдебиеттер тілін талдап-сараптауға арналған ғылыми, ғылыми-танымдық мақалалар соған дәлел бола алады. Тілдік норманың сақталуын қадағалап, сөз мәдениетінің деңгей-дәрежесін сараптап отыру – тіл мамандарының төл міндеті. Соның негізінде «Сөзтүзер» [5] деп аталатын жаңа сөздік сапқа қосылды. Тұрқы да, тұрпаты да бөлек. Мән-мағынасы да ерекше. Алдымен бұқаралық ақпарат құралдарындағы қате қолданылған сөздер мен тіркестер жинақталған. Содан соң соның бәрі сөздіктің талаптарына бейімделіп, ғылыми тұрғыдан жүйеленіп, қайта түзілген. Қате қолданыстың себептері сараланып, болдырмау жолдары көрсетіліп, дұрыс нұсқасы ұсынылған.

Қорытындылай келе, тілдік нормаға ең алдымен тілдің жүйелік құрылымдары база, тірек-таяныш болады. БАҚ тіліндегі қате қолданыстарды нормативтік аспектіде қарастырғанда, негізгі тірек-таяныш – тілдің жүйелік құрылымдары болды. БАҚ тіліндегі норма мәселесі фонетикалық, лексика-грамматикалық құрылымдармен тығыз байланыста қарастырылып, белгілі бір тілдік құбылыстың дәстүрлі нормаға, тілдік жүйеге, фонетика-фонологиялық, сөзжасамдық, лексика-фразеологиялық құрылымға, синтаксистік модельге сай/сай емес екені анықталды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Уәли Н. М. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері. Филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертациясы. – Алматы, 2007 ж. – 326 б.
2. Сыздық Р. Тілдік норма және оның қалыптануы. Астана: Елорда, 2001. –230 б.
3. Балақаев М, Серғалиев М. Қазақ тілінің мәдениеті. Оқулық- Алматы: «Дәуір-Кітап»,. 2013 ж.-240 бет.
4. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. Алматы: Ана тілі, 1992. — 448 б.
5. Сөзтүзер: (қате қолданыстар сөздігі) / Т. Ермекова Ж. Жақыпов ; [алғы сөз Қ.-Ж. Тоқаев ; идея авт.: Д. Абаев ; жауап. ред. Б. Қалиұлы]... – Астана : Зерде Пабблишинг, 2022. - 403.

УДК 378.147

ОБ АКТУАЛЬНОСТИ УЧЕТА ОСОБЕННОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Кожанулова Газиза Каиржановна,
 Международный университет
 Астана, Казахстан

***Аннотация:** В статье рассматривается актуальность учета особенностей обучающихся в процессе организации образовательного процесса в высшем учебном заведении. Для цифрового поколения студентов, родившихся после 2000-ых, предложены варианты трансформации традиционных форм обучения и внедрения информационных технологий для создания интерактивной образовательной среды. Сообщается о том, что принятие во внимание современных особенностей обучающихся позволит сделать образовательный процесс интерактивным, интересным и понятным современному студенту. В работе используются такие методы исследования как описание, анализ, объяснение, анкетирование.*

***Ключевые слова:** система высшего образования, социально-психологические особенности, повышение квалификации педагогов, современные образовательные технологии, особенность современного студенчества.*

Изменения, происходящие в системе высшего образования, обусловлены не только социальной действительностью, но и социально-психологическими особенностями нового поколения студентов. Ученые говорят о проблеме совершенствования системы высшего образования с ориентацией на когнитивные и социально-психологические особенности современных студентов. Мы, педагоги-практики, отмечаем, что каждое следующее поколение поступающих в высшие учебные заведения всё больше отличается от предыдущих. Увеличивается разрыв между профессорско-преподавательским составом и студентами, которые рождаются и живут в цифровой среде, проводят времени в виртуальном пространстве гораздо больше, чем в реальном. В этой ситуации традиционные технологии становятся менее эффективными. Вместе с тем, не все преподаватели готовы принимать особенности нового поколения, перестраиваться, не все еще свободно владеют информационными технологиями и готовы активно внедрять их в процесс преподавания дисциплин.

Сегодня интернет позволил молодым стать практически независимыми от взрослых, их родителей и педагогов в получении интересующих их знаний и сведений. Обучение должно опираться на особенности познавательной деятельности, ценности, стиль обучения современных студентов - представителей современного поколения Z. Педагогу необходимо менять систему общения с представителями поколения Z, чтобы успешно взаимодействовать с ними.

Как известно, в настоящее время роль преподавателя с традиционной меняется на роль тьютора, задача которого состоит в том, чтобы сопровождать студента в освоении дисциплины на основе объект-субъектного подхода, ориентируясь на его систему ценностей. Для того, чтобы найти правильные подходы нам необходимо признавать эти особенности, подстраиваться под них, а не пытаться подстраивать студентов под себя, обвиняя их в невнимательности, неспособности мыслить, отсутствии мотивации к обучению, увеличивая разрыв еще больше. Решением данной проблемы может стать специальная система обучения и повышения квалификации педагогов, позволяющих разобраться в психологических особенностях нового поколения; сформировать понимание необходимости изменения системы педагогических действий, технологий преподавания и взаимодействия со студентами; освоить современные образовательные технологии и адаптировать их под свой предмет. Особое место в этом процессе отводится саморазвитию самого педагога, повышению его компетентности не только в области преподаваемого предмета, но и в области педагогики и психологии. Анализ особенностей и отличительных характеристик нового поколения позволяет говорить об их классификации по свойствам личности.

Так, к одной группе можно отнести особенности, связанные с постоянным ожиданием похвалы и неумным стремлением к одобрению, соответствующему их ценностным ориентирам. В связи с этим, в работе со студентами необходимо не ограничиваться словесным поощрением, а поддерживать их виртуальный контент «лайками» и мгновенными положительно окрашенными сообщениями. Представителям нового поколения важно чувствовать заинтересованность в их эмоциональном состоянии. Для создания благоприятного фона в работе по визуализации информации необходимо придерживаться теплых тонов, сопровождать материалы яркими картинками, не обязательно графически правильно изображенными, но несущими положительные эмоции. Другую группу объединяют особенности подрастающего поколения, носящие когнитивный характер. Ключевыми характеристиками успешного мультитаскинга, характеризующего современного студента, являются способность удерживать в голове информацию, которая нужна для осуществления текущей деятельности, скорость и точность обработки информации и произвольное внимание. Даже успешная многозадачность чревата снижением глубины переработки информации, более быстрым забыванием содержания выполняемых задач, увеличением временных затрат по сравнению с последовательным выполнением действий. Многозадачность и сокращение времени удержания произвольного внимания лежат в основе целесообразности использования ключевых фраз в начале занятия. Непродолжительная концентрация внимания нового поколения студентов позволяет говорить о создании микрокурсов для изучения. Удерживать внимание студентов на протяжении лекции позволяет визуализация представляемой информации: использование мультимедиа, видео, схем, рисунков, фото. Многие студенты достаточно сложно воспринимают информацию на слух, в связи с чем часть этой информации может оказаться утерянной или воспринятой неверно. Монолог, особенно длительный по времени и перегруженный информацией, быстро утомляет и может вызывать демотивирование студентов. Визуализация, обеспечивая наглядность, способствует более четкому восприятию, пониманию и запоминанию материала. Еще одна группа представлена особенностями, основанными на уничтожении шаблонов и отсутствии авторитета к

старшему поколению. Педагог высшей школы, не смотря на свою академичность и научную состоятельность, в ходе занятий должен находиться со студентами в одном мире, «на одной волне». В данный временной период их должны объединять одни ценности, общие взгляды в одном направлении. Если студент больше доверяет социальным сетям, то и преподаватель должен находиться там. Он может представить материал в популярном для молодежи формате – небольших видеороликах, зарисовках. Этот контент может существовать параллельно с реальным проведением лекций и «жить» в виртуальном пространстве интернета на сайте или ресурсе организации, социальных сетях, к которому всегда может обратиться пользователь. В этом прослеживается еще одна из особенностей современного студенчества – жить, работать «здесь и сейчас», возможностью изучать материал в удобное для них время, независимо от преподавателя. Следующая группа особенностей нового поколения объединяет противоречивые характеристики владения информационными технологиями. Современное поколение студентов постоянно находится в мире гаджетов и цифровых технологий, с другой компьютерная грамотность находится лишь на пользовательском уровне. Часть студентов не обладает навыками форматирования текста, эстетического оформления электронного продукта, умением работать с цифровыми инструментами и сервисами, необходимыми для дальнейшей профессиональной деятельности или повседневной жизни. Нам, педагогам, необходимо доступно показать, как использование того или иного цифрового ресурса позволит повысить уровень компетентности будущего специалиста. Для этого можно предлагать задания, связанные с применением многообразия инструментов, возможностью выполнения одного задания в разных редакторах с последующей возможностью их выбора.

Итак, в нашей статье мы рассмотрели актуальность учета особенностей в процессе организации образовательного процесса и их проявлениями в образовательном процессе, предложили возможные варианты трансформации традиционных форм обучения, внедрения информационных технологий с ориентацией на цифровое поколение, о модели социального взаимодействия со студентами, к созданию интерактивной и привлекательной образовательной среды. Понятие и принятие современных особенностей позволит сделать образовательный процесс более насыщенным, интерактивным, интересным и понятным современному студенту.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Захарова В.А. Студенты поколения: Реальность и будущее // Научные труды Московского гуманитарного университета. – 2019. – № 4 с. – 47-55.
2. Кулакова А.Б. Поколение Z: теоретический аспект // Вопросы территориального развития. – 2018.
3. Сиверцев Е.Ю. Первая фраза текста. Её роль и происхождение // Манускрипт. – 2021. – №12-
4. Шамис Е., Антипов А. Теория поколений. URL: <https://www.psyc>

УДК 81.22

ИССЛЕДОВАНИЕ КУЛЬТУРНЫХ РАЗЛИЧИЙ В РУССКО-КИТАЙСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Цао Мэнди

Phd докторант, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,
 Научный руководитель-Казыбек Г.К.
 к.ф.н., Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,
 Алматы, Казахстан

***Аннотация.** Процесс перевода – это процесс потенциальной передачи культуры. Поскольку за двумя языками стоят культурные особенности двух стран, сформировавшиеся за долгую историю, культурные различия являются важными факторами, которые необходимо учитывать в процессе перевода. Различия в регионе, религии, диете и т. д. между Китаем и Россией привели к асимметрии перевода. Анализ культурных различий между Китаем и Россией поможет изучающим русский язык лучше понять российскую культуру. В сочетании со своим собственным опытом работы и учебы, я выдвинула определенные предложения и мысли для специалистов-переводчиков. Я надеюсь, что благодаря исследованию этой статьи можно предоставить определенные ссылки для специалистов-практиков русско-китайского перевода.*

***Ключевые слова:** русско-китайский язык, культурные различия, лексика, перевод.*

Перевод сыграл важную роль в истории различных стран и помог национальному развитию и прогрессу цивилизации. В своей работе переводчики часто сталкиваются с культурными различиями в разных странах, которые вызывают некоторые трудности при интерпретации, поэтому в процессе перевода им необходимо объяснять эти явления в сочетании с местными гуманистическими особенностями и историей культуры, чтобы точно передать замысел автора. (Бархударов, Л. С.:95)

1. Культурные различия-- Различия в культурной лексике

Ключевой момент и сложность переводческой работы заключается в переводе явлений культуры, которые представляются читателю через сочетание слов и образуют культурную лексику. Культурный словарь относится конкретно к вещам, уникальным для определенной страны или нации.

А.Д.Шмелев считает: «Русская лексика является отражением русского национального сознания». (А.Д.Шмелев:295) Отличный перевод культурной лексики может не только придать переводу яркую окраску, но и отразить письменные навыки переводчика и понимание национальной культуры, а также подчеркнуть навыки межкультурного общения переводчика. Как носитель национальной культуры и мост для общения между разными культурами, перевод культурной лексики имеет большое значение. Культурную лексику можно разделить на следующие пять категорий:

(1) Лексика животных и растений

Животные и растения являются продуктами природы. За исключением животных и растений, которые уникальны для определенных стран и регионов, все остальные животные и растения одинаковы. Однако одни и те же животные и растения находятся под влиянием разных культур в разных странах, и эти названия животных и растений также наделены разным эмоциональным подтекстом и культурным смыслом.

Например: В китайской культуре бамбук всегда использовался как метафора для сравнения скромного поведения и благородных чувств джентльмена. Из-за холодного климата в России бамбук не может расти, поэтому россияне не могут понять высококонрастный характер, который символизирует бамбук в китайской культуре. И еще

такой пример: когда мы говорим «как бамбука после дождя», описывая быстрое развитие вещей, но поскольку в лесу богаты грибами, русские говорят «как грибы после дождя». Во многих русских литературных произведениях часто появляются слова береза. В России считают, что холодостойкая береза символизирует русский национальный дух храбрости, бесстрашия и стойкости. В России широты очень высокие и холодные зимние температуры. Холодостойкие березы широко посажены и также являются символом русской нации. Хотя в процессе перевода между русскими и китайскими языками можно легко преобразовать, но культурные значения этих слов сильно различаются в китайском и русском языках.

(2) Лексика материальной культуры

Предметы материальных культурных слов это значит слова, которые часто используются в жизни каждого человека. Независимо от какой-то культуры или типа кожи, дрова, рис, масло, соль, соус, уксус, чай, транспортные средства и инструменты являются необходимыми для человеческой жизни. Но интерпретация одного и того же термина в разных культурах также отражает культурные различия. Например: китайские сюэ и концентрические узлы, матрёшка, сарафан, тройка и т. д. Хотя такие изделия являются обычными предметами, они имеют очень сильное значение в зарубежных странах. Экзотические изделия с иностранным колорит – все это проявления различных культурных различий.

(3) Лексика институциональной культуры

Институциональная лексика является очень важной частью языка. Институты представляют собой не только юридические и моральные институциональные нормы, но также включают в себя другую развлекательную и рабочую лексику. Например: существительные, конкретно относящиеся к официальным должностям в китайском дворе: чэнсян (высшее должностное лицо в государстве), но в русском языке это же — премьер-министр; или самоназвание короли: мы, я (владелец князь или его супруга о себе) т. д. В русской культуре Советский Союз, Дума, танец, театр, собор и т. д. — все это воплощение характерной культуры разных этнических нации.

(4) Лексика гуманитарной культуры

Гуманитарный словарный запас также очень богат: этот тип словарного запаса включает не только отдельные слова, но и различные жесты и язык тела, имеющие ярко выраженное и богатое эмоциональное значение. Например, в китайском языке есть императорские экзамены, поклоны, поэзия, дзен и пустое пространство, в русском языке — Русская земля, Передвижная выставка картин и могучая кучка. Эти отличительные культурные особенности, находящиеся под глубоким влиянием национальной культуры, часто можно только понять, но не выразить словами, поэтому они также станут серьезной трудностью в последующей переводческой работе.

(5) Идиомы и пословицы

Идиомы и пословицы являются кульминацией национальной культуры, а также культурными и языковыми явлениями, на которые необходимо обратить особенное внимание в процессе перевода. Например, в русском языке есть такая пословица: «было дело под палтавой», что дословно переводится как «под городом Бова произошла битва». Если так переводится то китайцы не смогут понимать это значение. Но по русской привычке эта пословица значит — говорят тогда, когда вспоминают и хотят рассказать, возможно с иронией, о каком-то памятном событии, случае, происшествии, приключении..

В древности русские носили длинные халаты с юбками выше колен и рукавами, доходившими до пола. Это очень неудобно. Людям приходится засучить рукава, если они хотят заниматься делом серьезно. Поэтому в русском языке есть идиома «работать засучив рукава», которая описывает «работать усердно и эффективно». Но для описания человека, который, когда люди делают что-то не старательно и небрежно, используется фразеологизм «работать спуст рукава» (Работа с опущенными рукавами). К таким идиомам

относятся также «семь пятниц на неделе (многократно, непостоянно)», «плавать в полоток (ничего не делать)», «выносить сор из избы (выносить семейный скандал на всеобщее обозрение).)" и так далее.(Васильева, Н.В.:203)

2. Стратегия перевода в условиях культурных различий

Культурные различия существуют объективно. В процессе перевода переводчики должны правильно обращаться с культурными различиями, основываясь на принципе этнического равенства, и повышать эффективность перевода. (Швейцер А.Д.:118) Переводческая работа – это, по сути, исследовательская работа, объединяющая технологии, искусство и язык. Именно из-за культурных различий между двумя странами изучение перевода имеет практическое значение. Чтобы правильно справиться с культурными различиями, при переводе следует использовать следующие приемы:

(1) Вольный перевод

Вольный перевод не является дословным переводом исходного текста, а требует разумного и смелого расширения, основанного на понимании основного значения слова и полного понимания культур двух стран.

Россияне очень любят сыр, молоко и другие молочные продукты, поэтому в повседневной речи они часто используют «Кровь с молоком», чтобы описать румяный цвет лица и сияющее состояние человека. Кровь с молоком буквально означает «кровь и молоко». Он был свеж, как кровь с молоком, здоровье, казалось, так и прыскало с лица его. Если в этом предложении прямо переводится кровь и молоко, то китайские читатели совсем не понимают.

В русском языке есть такая поговорка: «Два медведя в одной берлоге не живут» (Могут ли два медведя жить в пещере?). В культурной концепции русского народа медведь – символ силы и храбрости. Однако в культурном значении китайской нации медведь не имеет такого специфического значения: животное, похожее на него в китайском языке, — это тигр, поэтому его можно перевести на китайский как «на одной горе двум тиграм не жить».

(2) Транскрипция

Транскрипция чаще всего используется для перевода имен собственных, имен людей, названий мест и т. д. Китайские иероглифы в транслитерации обозначают только звуки и не имеют никакого значения. Например, российская столица Москва транслитерируется как Москва на китайском языке и не имеет никакого дополнительного значения. Другой пример: водка транслитерируется в китайскую водку, которая является разновидностью русского вина. Благодаря постоянному углублению китайско-российской культуры китайцы могут понять ее значение без необходимости объяснений. Транслитерация часто используется для перевода китайской кухни (филе курица гунбао, тофу мапо и т. д.). Китайцы, жившие в Харбине, Даляне и других северных городах Китая, в начале XX в. использовали и другие трансформированные русские слова: квас - гэвасы, капитан - гэбидань, хлеб - леба, платье - булацзе.

В русском языке происходят аналогичные процессы: названия китайских продуктов часто переводятся на русский язык транскрипцией - фунчоза 粉条, - тофу 豆腐, баоцзы и т. п.).

(3) Объяснительный перевод. Объяснение является текстом, который делает понятным то, что в трудно осмысляется по причине семантических различий слов и выражений. Это относится не только к переводу с одного языка на другой, но и к пояснениям, комментариям. Объяснения широко используются в просторечиях, идиомах. Чем более национально окрашены слова в тексте, тем ярче они отражают индивидуальность писателя: в этом случае перевод, как правило, требует особых разъяснений или комментариев.

Например, русская пословица гласит: «В Тулу со своим самоваром не ездят». Смысл данной пословицы - «делать что-либо лишнее, бесполезное», но китайцы, незнакомые с

русской культурой, непонимают, что город Тула считается родиной самоваров. Если добавить комментарии в это время, читатель сможет четко понять смысл исходного текста. (Цзи Сяньлинь, Сюй Цзюнь:3)

3. Чтобы преодолеть культурные различия, переводчикам следует делать следующее:

(1) Переводчики должны знать и научиться применять основные принципы перевода на иностранный язык.

Принцип объективной истины. Перевод должен быть объективным и правдивым, и его нельзя подвергать чрезмерным модификациям, в результате чего произведение потеряет свой уникальный культурный оттенок.

Выделите ключевые принципы. Переводческая работа должна быть направлена на то, чтобы лучше подчеркнуть замысел и переданные идеи оригинального автора.

На основе местных принципов. Целевая аудитория перевода – местные жители, и только правильно передав их культуру и дав им понять, можно достичь цели перевода.

(2) Гибко использовать навыки перевода в соответствии с культурными различиями и языковыми привычками.

Китай и Россия имеют свои особенности с точки зрения культуры и языковых привычек. Они сильно отличаются по форме выражения и грамматическим особенностям. Поэтому при китайско-русском переводе переводчики должны взаимно интегрировать культуры и избегать дословного перевода и механического копирования.

(3) Правильная профессиональная этика переводчиков

Прежде всего, собственные языковые уровни и навыки перевода должны быть отличными. Во-вторых, нам необходимо иметь глубокое понимание культуры родной страны и целевой страны, особенно характерной культуры, и улучшать наши собственные деловые возможности и культурный уровень во многих аспектах. В-третьих, интегрируйте теорию с практикой и применяйте полученные навыки и методы перевода для рационального перевода. Наконец, чтобы соблюдать профессиональную этику переводчика, нужно начинать с исходного текста и усердно работать над созданием удовлетворительного перевода. (Лю Мицин:40)

Заключение

В итоге, можно сказать, что язык и культура являются препятствиями для русско-китайского перевода, но они не являются непреодолимыми. Языки каждой нации представляют собой характерную культуру и оттенок нации. Переводческая работа – это не только перевод языков, но и столкновение национальных культур. Переводчики должны хорошо выполнять домашнюю работу по культуре, укреплять культурные достижения и профессиональную этику, чтобы лучше выполнять переводческую работу.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ :

1. Шмелёв А.Д. Русский язык и внеязыковая действительность М.Издание: Языки славянской культуры, 2002. –295 с.
2. Бархударов, Л. С. Язык и перевод [Текст] / Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. –95 с.
3. Васильева, Н.В. Краткий словарь лингвистических терминов [Текст] / Н.В.Васильева. – М., 1995. – 203 с.
4. Швейцер А.Д. Теория перевода (1988). – М.:Москва наука,1988. – 118с.
5. Цзи Сяньлинь, Сюй Цзюнь. Теория и практика художественного перевода - Диалоги перевода [М], Издательство «Илинь», 2001.–3с.
6. Лю Мицин, Современная теория перевода [М], Пекин: Китай .Китайская компания иностранных переводов и издательств, 1999 г.–40с.

UDC 37.012

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE RUSSIAN LANGUAGE CLASSES**Tussupova Rozalina Shugaepovna**Senior lecturer at Kainar Academy,
Almaty, Kazakhstan

***Abstract:** The article "Formation of communicative competence in the Russian language classes" proves that the formation of foreign language communicative competence is one of the main tasks of teaching Russian as a foreign language. The author states that the main task of a foreign language should be the formation of motivation to master and use a variety of speech means in various communication situations.*

It is possible to form motivation (communicative need) if a person has mastered one or another speech skills, and expanded his ability to communicate and influence other people.

Working with students in Russian language classes, the author often uses the form of educational dialogue, because from the standpoint of intellectual and speech development of the personality, it is more expedient to conduct spontaneous dialogues after the studied topic.

***Keywords:** communicative approach, competency-based approach, activity approach, communicative competence, language competence, speech competence, sociocultural competence, formation of competencies.*

The main goal of modern education is the holistic and multidimensional development of the student's personality, his social adaptation, and effective implementation in the field of future professional activity. A necessary condition for successful socialization, intellectual and emotional development of the individual is to improve the general and communicative culture. The unified state educational standards pay special attention to development of the communicative competence of students - the ability of a person to solve certain communicative tasks using language means in different areas and situations of communication. The use of language as a means of communication requires the speaker to know many rules and norms that a native speaker must take into account. Where, when, what, how they say, what meaning is given to individual words and expressions depending on specific circumstances - all this is regulated by communicative competence.

In other words, the modern system of professional education at the higher school is directed to the strengthening of practical orientation of training assuming introduction and realization of the competence-based approach. [1] At the present stage of the development of society valuable characteristics of a highly qualified specialist are self-development, self-education, self-design, self-improvement. The competence-based approach is a modern direction of the development of the contents of education as a result of which future experts acquire necessary knowledge and skills, learn to be mobile, constructive, to solve specific tasks and to achieve results.

The development of foreign-language communicative potential of students in the process of studying the scientific language is a complex multi-level process. During the educational process students are to be prepared for communication in Russian, [2] orally and in writing, to achieve interpersonal and intercultural goals. Moreover, the students are to be ready to use Russian as a means of achieving educational and professional goals. The analyzed scientific literature has demonstrated that foreign-language communicative competence in the context of teaching foreign languages was researched by Zimnyaya. I.A., Safonova V.V., Gavrikova M.U., Sergeev V.S. and others. The scholars have made an unquestionable contribution to the methodology of teaching foreign languages, but it is still difficult to build the system of practical exercises which would intensify the formation of foreign-language communicative competence.

Communicative competence is a structured formation, which is determined by the complex structure of communication. The latter includes a number of steps.

- The first stage is self-determination in a communicative situation, when the necessity and purpose of participation in communication are determined.
- The second stage is an analysis of the partners' intentions and ways of communication, taking into account their goals and capabilities. [3]
- The third stage is the choice of a speech genre, behavior and communication techniques appropriate to the situation.
- The fourth stage is the actual communication.
- The fifth stage is self-assessment of the value, degree of significance, and effectiveness of the past communication. However, individual stages or skills of communication cannot be learned in isolation from each other. Therefore, all methods of formation and development of communicative competence are complex.

Developing the methodology and technology of work on the formation of students' communicative competencies, I adopted the methods of the authors of the book "How to implement a competency-based approach in the classroom and in extracurricular activities" by I. S. Sergeev and V. I. Blinov, who identify the main methods focused on oral and written communication and proceeded from the fact that it is necessary to form a communicative need in students - the desire to use a variety of speech means, understanding what advantages a variety of speech skills provide, how you can use them to influence other people, think, express yourself, listen and hear, adequately perceive someone else's speech, focusing on those real tasks that students have to solve in life. [4]

Formation of communicative competencies in Russian language lessons

Competencies:	Methods focused on oral communication:
Communicative competence	<ul style="list-style-type: none"> • all forms of educational dialogue; <ul style="list-style-type: none"> • reports and messages; • role-playing and business games that assume, in the most general form, the roles of the Speaker and the Listener, the Questioner and the Answerer; • educational research and educational projects requiring surveys, conversations, interviews with different categories of people; • discussions, discussions, disputes; • exercises of psychological training of communication, including in conflict and conflict situations; • performance at the defense of educational research papers prepared by comrades as opponents; • acting as hosts at events, parties, etc.; • involvement of students in the work of theater studios.
	Methods focused on written communication:
	<ul style="list-style-type: none"> • role-playing and business games that assume, in the most general form, the roles of Writer and Reader; <ul style="list-style-type: none"> • educational research and educational projects requiring a questionnaire or written interview with preliminary preparation of questions (questionnaires); • telecommunications projects that involve writing texts for posting on Internet forums or sending by e-mail, as well as receiving and reading relevant messages; • preparation of notes and articles in the media, taking into account the target audience; • reviewing educational research papers prepared by classmates.

I consider the main task to be the formation of motivation to master and use a variety of speech means in various situations of communication.

It is possible to form motivation (communicative need) if a person feels that, having mastered one or another speech skill, he expands his ability to communicate and influence other

people (cause some emotional experiences in them, understands that speech is necessary for self-expression [5], will feel the joy of creative growth, self-improvement).

In my work with students in Russian language classes, I often use the form of educational dialogue. Dialogue can be of two types: informational (when in the process of perception each partner receives new information) and interpretive (when during the dialogue there is an exchange of views, an assessment of the facts known to both partners, their interpretation).

An informational dialogue is usually organized in the process of mastering new knowledge. I include an interpretive dialogue in any structural element of the lesson (checking homework, consolidating new knowledge, summing up).

Let's focus on the interpretive dialogue, the purpose of which is the development of dialogic educational and scientific speech, understanding scientific information, operating it using terms (preparatory dialogue), increasing the speed of intellectual and speech reactions in unpredictable changes in the conversation sequence (spontaneous dialogue).

In organizing an interpretive dialogue, two stages can be distinguished: the first is the preparation of a meaningful plan, the second is the implementation of the dialogue (the production of speech by communication partners and the assessment of their speech activity). [6] There are many ways to prepare a subject plan for dialogues. I consider the organization of dialogues based on the materials of the studied topic to be the most rational; dialogues based on materials collected in the process of dispersed preparation for writing; dialogues based on listening and reading materials.

But from the standpoint of the intellectual and speech development of the personality, it is more expedient to conduct spontaneous dialogues after the studied topic, which increase the speed of intellectual reactions, activate attention, memory, and create conditions for the manifestation of ingenuity.

The dialogue is evaluated by the teacher or students according to the following criteria:

- relevance to the topic;
- informativity of communicants;
- performance of a special task;
- culture of communication.

While working on dialogic speech, I also use the following types of exercises:

1. Dialogue on what has been read;

This type of work is used when preparing homework. Students come up with a number of questions to the studied material in the Russian language or to read a work of art in literature and ask them in class. Answers must be detailed.

2. Addition of dialogues.

This is one of the most difficult types of dialogue, since it involves not only creative, but also logical thinking of students. [7]

Participants are required to determine the meaning of the dialogue, based on the remarks of only one side. In addition, it is important to establish a logical connection between the replicas of the participants in the dialogue. Phrases from the proposed dialogues are removed at the discretion of the teacher. For work, you can take small special texts, because they are easily perceived, relevant and accessible, and also require the activation of creative thinking. Students need to trace logical connections in non-standard situations [8] and find an original solution.

As you can see, communicative culture is the most important manifestation of the general culture of a person, the functional speech competence of a citizen of modern society, the viability of the speech-thinking activity of a future first-class specialist, regardless of area of his professional interest. Therefore, the formation of communicative competence is one of the important tasks of studying the entire course of the Russian language.

Thus, by forming the key competencies of students, we fulfill the public order for the training of a person who knows how to live.

REFERENCES:

1. Nikitina Y., Zyryanova S. "Formation of foreign-language communicative competence at the scientific language lessons", Propósitos y Representaciones Mar. 2021, Vol. 9, SPE(2), e947
2. Guzel M. Nurullina, Irina Yu. Golovanova. The Competence-based Approach in Teaching Russian Language in the System of Modern Professional Education for Non-Philologist Students, Kazan Federal University, Tatarstan (Russia)
3. Zimnyaya, I. A. (2004). Key competencies as an effective target basis of a competence-based approach in education. Author's version. Moscow: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov. - 40 p
4. Safonova V. V. Studying the languages of international communication in context of the dialogue of cultures and civilizations [Text] / V. V. Safonova. Voronezh: Origins, 1996. - 237 p.
5. Sergeev I. S., Blinov V. I. How to implement a competency-based approach in the classroom and in extracurricular activities: A practical guide.- Moscow.: ARKTI, 2007.
6. Sedov, K. F. Discourse and personality: the evolution of communicative competence / K. F. Sedov. - Moscow, 2004.
7. Stativka V.I. Teaching dialogic speech in the lessons of the Russian language. - RLS №6, 2002.
8. Gavrikova M. Yu., Gavrikova N. Yu. Speak beautifully! The development of speech of students in grades 4-11. - Volgograd: "Panorama", 2006.

ЛИНГВОСПЕЦИФИКА ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА

Абдуллаева А.А.

Докторант 2 курса, специальность "Переводческое дело (западные языки)"
 Казахский национальный университет имени аль-Фараби
 Алматы, Казахстан

Исторический роман - это жанр, который позволяет авторам экспериментировать с языком и использовать его как инструмент для создания аутентичной атмосферы исторической эпохи, а также для раскрытия характеров и тематики произведения.

Лингвоспецифика исторического романа означает, что данный жанр литературы обладает определенными лингвистическими особенностями и характеристиками, которые связаны с его содержанием, структурой и стилистикой. Вот некоторые из ключевых аспектов лингвоспецифики исторического романа:

1. Архаичный язык: Исторические романы, как правило, имеют тенденцию использовать более старинные формы языка, чтобы передать атмосферу и эпоху, в которой разворачивается сюжет. Это может включать в себя устаревшие лексические единицы, фразеологизмы и грамматические конструкции.
2. Диалекты и жаргон: Иногда авторы исторических романов используют диалекты и специфические жаргонные выражения периода, чтобы создать правдоподобность и передать культурные нюансы времени, о котором идет речь.
3. Историческая точность: Авторы исторических романов часто акцентируют внимание на том, чтобы представленные в романе языковые и культурные аспекты соответствовали исследуемому историческому периоду. Они могут проводить тщательное исследование того, как говорили и писали люди в прошлом.
4. Описание окружения: Исторические романы могут включать богатые описания архитектуры, местности и обстановки времени, чтобы помочь читателю погрузиться в эпоху.

5. Использование исторических источников: Авторы могут использовать архивные материалы, письма, дневники и другие исторические источники для воссоздания реалий и языка времени, которое они описывают.

6. Многозначность и символизм: Иногда исторические романы могут включать символические языковые элементы, которые отражают тематику и смысл произведения, а также помогают читателю глубже понять исторические события и персонажей.

Перевод исторического романа обычно представляет собой сложное искусство, так как необходимо передать не только смысл и содержание оригинального текста, но и сохранить его лингвоспецифику и атмосферу времени и места, в которых разворачивается сюжет. Переводчик может использовать архаичные формы языка и стилистические приемы, чтобы передать впечатление старины, характерное для оригинала. Это может включать в себя устаревшие лексические элементы, архаичные грамматические конструкции и фразеологию, а также старомодные выражения. В случае, если оригинальный текст содержит диалектные или специфические жаргонные выражения периода, переводчик должен искать аналоги в целевом языке или использовать объяснительные сноски для читателей, чтобы они понимали специфику речи персонажей. Переводчик должен быть внимателен к исторической точности и согласованности. Это включает в себя проверку исторических фактов, обычаев и культурных особенностей, чтобы гарантировать, что перевод отражает правдоподобную атмосферу прошлого.

Важной частью лингвоспецифики исторического романа являются описания архитектуры, природы и окружения. Переводчик должен передать эти детали так, чтобы они соответствовали историческому периоду. Переводчик может использовать исторические источники и материалы, чтобы понимать, как говорили и писали люди в прошлом, и использовать эти знания при переводе.

Перевод исторического романа требует от переводчика специальных навыков и тщательного исследования исторического контекста, чтобы достоверно передать его лингвоспецифику и атмосферу на целевом языке. Примеры перевода исторических романов могут помочь проиллюстрировать, как переводчики передают лингвоспецифику исторических текстов на другие языки. Вот несколько примеров:

1. "Война и мир" Льва Толстого:

- Оригинал (русский): "Война и мир"
- Перевод (на английский): "War and Peace"

В данном случае, название остается близким к оригиналу, но на английском языке, чтобы сохранить известность произведения.

2. "Леонардо да Винчи" Уолтера Айзексона:

- Оригинал (английский): "Leonardo da Vinci"
- Перевод (на русский): "Леонардо да Винчи"

В этом случае, имя исследуемой исторической личности сохраняется в оригинале для сохранения идентификации.

3. "Под сенью священной горы" Эдварда Ратса:

- Оригинал (английский): "Under the Shadow of the Holy Mountain"
- Перевод (на греческий): "Υπό την σκιά του Ιερού Βουνού"

В данном случае, переводчик сохраняет атмосферу и местоположение, используя греческий текст, и при этом сохраняет лингвоспецифику оригинала.

4. "Мастер и Маргарита" Михаила Булгакова:

- Оригинал (русский): "Мастер и Маргарита"
- Перевод (на английский): "The Master and Margarita"

Здесь также сохраняется близкое к оригиналу название для узнаваемости произведения.

5. "Три мушкетера" Александра Дюма:

- Оригинал (французский): "Les Trois Mousquetaires"

- Перевод (на испанский): "Los Tres Mosqueteros"

В переводе на испанский сохраняется название "Три мушкетера", чтобы передать известность и культурные ассоциации.

Эти примеры демонстрируют разные подходы к переводу исторических романов. В каждом случае переводчики стараются сохранить лингвоспецифику и атмосферу оригинала, а также учесть культурные особенности и ожидания читателей на целевом языке.

Квалификация переводчика и способность правильно переводить исторические слова зависят от его образования, опыта и ресурсов, которыми он располагает. Правильный перевод исторических слов и терминов имеет важное значение, чтобы передать точное понимание и контекст исторического текста или произведения.

Лингвисты-переводчики, специализирующиеся на исторических романах, играют важную роль в сохранении аутентичности исторической атмосферы в переводе литературных произведений. Эти специалисты обладают не только навыками общего перевода, но и специфическими знаниями и компетенциями, чтобы передать лингвоспецифику исторических текстов. Перевод исторических слов может быть сложным заданием, так как они часто имеют специфическую лингвоспецифику и контекст, связанный с определенными историческими событиями и культурными реалиями. Вот некоторые методы и приемы перевода исторических слов и точных имен:

1. Транслитерация: Один из наиболее распространенных методов перевода точных имен из одного алфавита в другой — это транслитерация, то есть передача звуковых и графических характеристик имени из одного языка в другой. Пример: "Mikhail Gorbachev" в арабский становится "غورباتشوف ميخائيل" (Mikhail Gorbachyov).
2. Калькирование: Этот метод подразумевает создание схожего по звучанию имени или слова на целевом языке, сохраняя оригинальную структуру. Пример: "Вильгельм Шекспир" переводится как "William Shakespeare" на английский.
3. Перевод по смыслу: В некоторых случаях переводчики могут использовать аналогичные по смыслу имена или слова на целевом языке, чтобы передать аналогичный смысл. Пример: "Сократ" может быть переведен как "Socrates" на английский, несмотря на различия в звучании.
4. Пояснительные сноски: Переводчики могут вставлять сноски или дополнительные комментарии, чтобы объяснить значение и происхождение исторических слов или имен, которые могут быть незнакомы читателям. Это часто используется в академических текстах.
5. Сокращения: Иногда имена исторических личностей или событий сокращаются до первой буквы или нескольких букв для упрощения и укорачивания текста. Пример: "Император Наполеон Бонапарт" может быть сокращен до "Наполеон".
6. Интернационализация: Если имя или термин широко известен и признан в мировой культуре, оно может быть оставлено без перевода. Пример: "Einstein" остается на многих языках таким же, как и в немецком оригинале.
7. Адаптация: В некоторых случаях, чтобы сделать имя или термин более доступным или удобным для произношения на целевом языке, оно может быть адаптировано с учетом лингвистических особенностей этого языка. Пример: "Béla Bartók" на венгерском может стать "Бела Барток" на русском.

Выбор метода зависит от контекста, целевой аудитории и лингвистических особенностей исторических слов или имен. Каждый из этих методов может использоваться в разных ситуациях, чтобы достичь наилучшего результата при переводе исторических текстов.

Правильный перевод исторических романов имеет высокую значимость по ряду причин:

1. Сохранение культурного наследия: Исторические романы могут содержать информацию о культуре, истории и традициях определенной эпохи или страны. Правильный перевод позволяет сохранить эту ценную информацию и сделать ее доступной для читателей на других языках.

2. Сохранение атмосферы и аутентичности: Исторические романы часто создают аутентичную атмосферу прошлого времени, включая лингвистические особенности, диалекты, архаичные выражения и стилистику. Правильный перевод помогает сохранить эту атмосферу и передать читателям ощущение эпохи.
3. Понимание исторического контекста: Исторические романы могут содержать важные сведения о исторических событиях и личностях. Правильный перевод позволяет читателям на других языках лучше понимать исторический контекст и значимость событий, описанных в романе.
4. Обогащение культурного опыта: Перевод исторических романов позволяет читателям погрузиться в разные культурные и временные периоды, обогащая их культурный опыт и понимание истории.
5. Обмен знаниями: Правильный перевод исторических романов способствует обмену знаний и культурным ценностям между разными языками и культурами. Это важно для содействия мировому пониманию и толерантности.
6. Литературное наследие: Многие исторические романы являются важными литературными произведениями, которые формируют канон литературы. Правильный перевод позволяет более широкой аудитории иметь доступ к этим произведениям и участвовать в обсуждении их литературных и исторических аспектов.

Следовательно, правильный перевод исторических романов имеет большую значимость, так как он способствует сохранению культурного наследия, распространению знаний о прошлом, обогащению культурного опыта и обеспечивает литературное взаимодействие между разными языками и культурами.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Белокурова С. П. Словарь литературоведческих терминов / С. П. Белокурова. – Режим доступа : [http:// enc-dic.com/litved/Istorizm-29/](http://enc-dic.com/litved/Istorizm-29/)
2. Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М. : Гослитиздат, 1959. – 655 с.
3. Винокур Г. О. О языке художественной литературы : учеб. пособие для филол. спец. вузов / Г. О. Винокур ; сост. Т. Г. Винокур ; предисл. В. П. Григорьева. – М. : Высшая школа, 1991. – 448 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Изд. 4-е, стереотип. – М. : КомКнига, 2006. – 144 с.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Об искусстве. – СПб. : Искусство – СПб, 1998. – С. 14–285.
6. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Изд-во ин-та общ. сред. образ. РАО, 2001. – 224 с.
7. Кашкин И. А. Вопросы перевода / И. А. Кашкин // Перевод – средство взаимного сближения народов : художественная публицистика. – М. : Прогресс, 1987. – С. 327–357.
8. Левый И. Искусство перевода / И. Левый ; пер. с чеш. и предисл. Вл. Россельса. – М. : Прогресс, 1974. – 396 с.
9. Попович А. Проблемы художественного перевода / А. Попович. – М., 1980. – 199 с.
10. Влахов С. И. Непереводимое в переводе / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 340 с.
11. Мешалкина Е. Н. Стратегии исторической стилизации в художественном переводе (на материале англоязычной художественной литературы XVIII–XX вв.) : дис. ... канд. филол. наук / Е. Н. Мешалкина. – М., 2008. – 206 с.
12. Егорова О. Н. Лингвоспецифика исторического романа / О. Н. Егорова // Вестник Вятск. гос. гум. ун-т. – 2016. – № 4. – С. 63–67.

УДК 821.111(94)-1.09+929 Дж. Харвуд

СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДЖ. ХАРВУДА В КОНТЕКСТЕ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Новикова Анна Анатольевна

Кандидат филологических наук, доцент кафедры английской и восточной филологии
 ФГБОУ ВО «ЛГПУ»
 Луганск, Россия

***Аннотация:** В статье рассматриваются стилевые особенности произведений Дж. Харвуда, которые автор относит к неовикторианским романам, объединяющим в себе постмодернистскую историографичность с традиционным культурно-историческим подходом. Подчеркивается, что использование готических элементов, а также неспешного повествования с постепенно нарастающим, по мере приближения к развязке, уровнем тревоги и нетерпения, является удачным примером использования саспенса в современной литературе.*

***Ключевые слова:** Джон Харвуд, саспенс, биография, идиостиль, неовикторианство, мировой литературный процесс.*

Темы, связанные со стилевыми особенностями писателей, всегда будут вызывать интерес большого количества ученых, поскольку наиболее значимую роль здесь играет динамичное развитие языка и появление огромного числа художественных произведений, именно поэтому нам представляется актуальным рассмотрение особенностей идиостиля Дж. Харвуда в связи с недостаточной изученностью специфики написания его текстов.

Проблемой определения стилистических средств и их классификации занимались многие отечественные и зарубежные ученые, такие как И.Р. Гальперин, Дж. Лич, А.Н. Мороховский, Ю.М. Скребнев и другие. Понятие идиостиль исследовали В.П. Григорьев, В.В. Виноградов, Т.А. Демидова, А.И. Ефимов, Ю.Н. Караулов и другие. К изучению творчества Дж. Харвуда обращалась С. Харрис, а вот в отечественном языкознании, к сожалению, оно является практически неизученным (К.И. Антонов, С.А. Скороходько и Н.Б. Смольская в своих работах относят произведения писателя к неовикторианству).

Научная новизна статьи заключается в том, что идиостиль Дж. Харвуда до сих пор оставался без внимания, поэтому данное исследование позволит обобщить вклад автора в мировой литературный процесс.

С детства Дж. Харвуд любил читать, так как его родители (отец – преподаватель лингвистики в Университете Тасмании Билл Харвуд, и мать, поэтесса Гвен Харвуд), сумели собрать богатейшую домашнюю библиотеку. Юноша полюбил классические романы Ч. Диккенса, а также готические произведения, и, как оказалось позднее, тень этой викторианской литературы оказала сильное влияние на все творчество писателя, а его дебютный роман вышел под названием «The Ghost Writer» («Тень автора» или «Призрак автора» в другом переводе).

Дж. Харвуд не сразу решил посвятить себя литературной карьере. Сначала была защита дипломной работы в университете Тасмании, молодой человек даже выиграл Кембриджскую стипендию и, отучившись, стал преподавать в университете Флиндерса в Аделаиде, Южная Австралия. Именно тогда он написал свои первые работы по литературоведению, которые были связаны с его научной деятельностью. В 1989 году была издана биография малоизвестной британской новеллистки Оливии Шекспир – первой возлюбленной Уильяма Батлера Йейтса («Olivia Shakespear and W.B. Yeats»), а в 1995 году был опубликован критический очерк «Eliot to Derrida», но уже в 1997 году Дж. Харвуд

оставил научную и педагогическую деятельность, чтобы полностью посвятить себя литературе.

Писатель задумал написать роман о пожилой женщине, живущей в доме с привидениями, но, вспомнив о биографии Оливии Шекспир, передумал и решил посвятить роман жизни малоизвестного автора. Писатель утверждал, что последние сто страниц романа он писал, не зная, чем он закончится и просто следовал воле книги. Дж. Харвуд назвал это ощущение невероятным и признал, что ему намного комфортнее быть романистом, чем «научным сотрудником». Роман «Призрак автора» выиграл ряд литературных премий, в том числе International Horror Guild Award, как и многие другие произведения писателя, которые утвердили его мировую славу, как мастера саспенса: «The Seance» (2008), последний у нас вышел под названием «Тайна замка Роксфорд-Холл», «Мой загадочный двойник» (был опубликован в 2014 году).

В целом, произведения Дж. Харвуда по своей природе достаточно неоднозначные, и в силу этого выдержали немало критики самого разного толка. Тем не менее, многие читатели ценят творчество австралийского писателя за прекрасную подачу информации, ведь, несмотря на мрачность происходящего, сюжет полностью захватывает внимание, удерживая его до последней страницы, а писатель одинаково талантливо описывает природу, события, эмоции и внешность героев.

В современном литературоведении сегодня широко используется термин «неовикторианский роман» (*neo-Victorian novel*), появившийся впервые в статье Даны Шиллер «The Redemptive Past in the Neo-Victorian Novel» (1997), который определяется автором как исторический роман, «объединяющий в себе постмодернистскую историографичность с традиционным культурно-историческим подходом, и обращающийся в прошлое для того, чтобы проследить, как это прошлое видоизменяется под воздействием современных событий» [2, с. 154]. К неовикторианским романам сегодня относят произведения П. Акройда, А.С. Байетт, П. Кэри, Д. Лоджа, Ч. Паллисера, Г. Свифта, Э. Теннант, С. Уотерс, но появляются и новые, не менее талантливые авторы – Аласдер Грей, Жан-Пьер Оль, Джон Харвуд, Энн Пери, Калев Карр, Дэвид Дикинсон и другие.

Основным фактором, обеспечившим популярность неовикторианского сенсационного, готического, детективного и «спектрального» романа следует назвать массовизацию современной литературы, которая и обусловила появление такого неовикторианского романного поджанра, как «спектральный роман» (*spectral novel*, термин А. Доблас), построенного на мотивах сверхъестественного, спиритизма и гипнотизма [4, с. 87]. У вышеназванных метажанров романа есть общие черты, отражающие их связь с довикторианским источником – готическим романом: наличие мотива преступления, тайны, сверхъестественного, мистики, гальванизма, оккультизма, спиритизма и гипнотизма и так далее. Кроме этого следует упомянуть и термин «suspense», который впервые применил Э. По, называя состояние, при котором постоянно поддерживается, а затем и нарастает состояние напряжения (примером саспенса могут служить описания ужасных преступлений; наличие кошмаров, преследующих героев; существование в романе злодеев и безжалостных убийц, элементов немотивированности и неопределенности, которые обеспечивают эффект суггестивности и воздействуют, в основном, через пейзажные зарисовки, что способствуют реализации главной задачи готического романа: привести читателя в состояние страха и даже ужаса [7].

Как утверждает Дж. Пьерто-Паблос, «suspense» – это комплексное понятие, охватывающее различные сферы человеческой жизни и тесно связанное с физиологическим и психологическим состоянием человека от испуга до эстетической реакции [8, с. 158]. Итак, «suspense» является важным когнитивно-аффективным аспектом, в основе которого находятся сложные процессы. Часто для построения эффекта «suspense» используется

прием «МакГаффин». Альфред Хичкок определял его как некий секрет или тайну, вокруг которой строится сюжет, но которая на самом деле не является значимой – это лишь повод для создания воображаемой ситуации, персонажей, которые овладевают вниманием читателя, хотя не имеют никакого отношения к происходящему. Понять природу «МакГаффина» логическим путем невозможно, но значение всегда только одно: «планы, документы или тайны в фильме для персонажей должны казаться необычайно важными, но для самого рассказчика они никакого интереса не представляют» [1, с. 5].

Например, в романе «Тень автора» с самого начала повествования автор вводит предмет, содержащий тайну – это фотография, а затем уже следует описание того, как он ее нашел и где. Прием «МакГаффин» в данном случае заставляет читателя задуматься о фотографии и отвлекает внимание от остальных событий – для Джерарда это важно, но для самого рассказчика фотография никакого интереса не представляет: «I first saw the photograph on a hot January afternoon in my mother's bedroom» [5, с. 3]; «As I drew out the bundle, a photograph slid into my lap» [5, с. 4], а вот далее, добавляя факт за фактом, писатель раскрывает личность женщины, изображенной на ней.

Таким образом, произведения Дж. Харвуда следует отнести к неовикторианским романам, объединяющим в себе постмодернистскую историографичность с традиционным культурно-историческим подходом, и обращающимся в прошлое для того, чтобы проследить, как это прошлое видоизменяется под воздействием современных событий. Основной особенностью стиля Дж. Харвуда, на наш взгляд, является структура повествования. Так, в романе «Тень автора» писатель объединяет сразу несколько жанров: эпистолярный (письма главного героя к своей загадочной подруге по переписке), мистический рассказ (тут как бы «книга в книге» – приводятся полноценные произведения малой формы, автором которых, согласно произведению, является бабушка главного героя); при этом основная сюжетная линия – злоключения главного героя – молодого библиотекаря, отчаянно пытающегося раскрыть темные тайны своей семьи и одновременно избежать проклятия всего рода. И, хотя достаточно сложно «переключаться» с одного вида письма на другой, читатель сможет получить истинное удовольствие и от леденящих душу рассказов, прекрасно стилизованных под «диккенсовский» стиль, а в самом финале все повествования создадут единую картину.

В романе «Тайна замка Роксфорд-холл» сюжетная цельность и художественное ядро произведения в целом, напрямую «взаимодействуют» с главными героями повествования, а писатель при этом максимально абстрагируется от происходящих событий. Все произведения Дж. Харвуда интертекстуальны, так как перекликаются со многими классическими и мистическими романами. Например, вышеназванный роман, по своей тематике, во многом созвучен с романом К. Приста «Престиж» (1995): во-первых, схожесть времени действия (эпоха), во-вторых, использование магического реализма (спиритические сеансы и попытки их разоблачения), в-третьих, эффект месмеризма (гипноза и внушения), заставляющий читателей почувствовать себя неожиданно и ловко обманутыми в своих надеждах относительно судеб героев. И, хотя эти два романа можно даже назвать «стилистическими близнецами», но в произведении Дж. Харвуда ярко прослеживается изысканная готическая дымка, которая переносит книгу из раздела психологически-умозрительных в раздел психологически-развлекательных. Так, например, читатель с нетерпением наблюдает за громоотводами Роксфорд-Холла и, с замиранием сердца, ждет следующей грозы и удара молнии в надежде, что таинственное устройство телепортации человека в иной мир наконец-то сработает. Или до последнего гадают, каким образом доктор Магнус Роксфорд сумел инсценировать собственную гибель в результате таинственного «эксперимента» с исполинскими рыцарскими доспехами, пытается понять родовые связи главной героини – Констанс Лэнгтон, с семейством Роксфордов, наблюдает за историей Нелл Роксфорд, девушки-медиума, которая на себе испытала силу опытного гипнотизера,

поэтому была вынуждена расплачиваться за сомнительное удовольствие «быть излеченной от ненужного дара» фактически всей своей последующей жизнью.

И хотя в романе «Тайна замка Роксфорд-холл» эпизоды, связанные со спиритизмом, месмеризмом и гальванизмом, занимают значимое место – викторианская эпоха воссоздается писателем достаточно тщательно, но не приобретает ярко выраженной социальной окраски, связанной с викторианским «женским вопросом», поэтому служит не столько описанию среды, особенностей быта, образа жизни викторианцев, сколько средством создания пугающего, готического фона [3, с. 386].

Таким образом, спиритизм в романе – это лишь средство для погружения читателя в пугающую готическую атмосферу, как и наличие семейной тайны, которая обязательно будет раскрыта в финале произведения. В вышеназванном романе это тайна происхождения Констанс Лэнгтон, таинственное и бесследное исчезновение старого владельца Роксфорд-Холла, описание мрачного леса, окружающего замок, туман, непогода, ужасная гроза с громом и молниями выполняют «готическую» функцию, то есть, наводят ужас на читателя. При этом Дж. Харвуд использует устаревшую лексику и грамматические формы: «We pulled up *amongst* the weeds by the front door. I stretched my cramped *limbs* and descended upon feet so numb they could scarcely feel the ground beneath them» [6, с. 102]. Некоторые лексические единицы, которые, хоть и не являются устаревшими, однако приобретают соответствующие коннотации вследствие функционирования в тексте, стилизованном под старину: *stays and drawers* («корсет и панталоны»).

Используя готические элементы, писатель стремится рассказать истории о единстве семьи, внутреннем психологическом состоянии человека, живущего во время непростой эпохи позднего Викторианства, а также его положения в обществе. Повествование ведётся от первого лица, а все странности, чаще всего, получают своё объяснение из рассказов персонажей, что придает романам мистики и связывает их с готической традицией. Авторское повествование неспешное, с постепенно нарастающим уровнем тревоги и нетерпения при приближении к разгадке является удачным примером использования саспенса в современной литературе, как и приём интертекстуальных вкраплений, когда в произведение вставляются разные истории, которые используются крайне удачно и поддерживают интерес к повествованию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Кинг С. Кладбище домашних животных. – М.: АСТ, 2005, 352 с.
2. Кохан О.Н. История изучения неовикторианского романа в современном литературоведении // Международный научный журнал «Инновационная наука», №12–4, 2016, С. 154–157.
3. Скороходько С.А. Неовикторианский код как переводческая проблема // Национальные коды европейской литературы в контексте исторической эпохи. Коллективная монография, 2017, Издательство: Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского (Нижегород), С. 380–390.
4. Doblaz R.A. Talking with the Dead: Revisiting the Victorian Past and the Occult in Margaret Atwood’s *Alias Grace* and Sarah Waters’ *Affinity* // *Estudios Ingleses de la Universidad Complutense*, 2005, V. 13, P. 85–105.
5. Harwood J. *The Ghost Writer*. – Orlando-London: A Harvest Book, 2004, 370 p.
6. Harwood J. *The Seance*. – Boston-New York: Mariner Book, 2009, 336 p.
7. Poe E.A. *The pit and the pendulum*. – URL: <https://poestories.com/read/pit> (дата обращения: 25.07.2022).
8. Prieto-Pablos J.A. *The Paradox of Suspense* // *Poetics*, 1998, № 26, P. 99–113.

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ «ТОЛЫҚ АДАМ» МӘСЕЛЕСІ

Аязбаева Ардақ Базарханқызы
 «Қ.Қасымов атындағы №28 ІТ мектеп-лицейі» КММ
 қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
 Талдықорған, Қазақстан

Аңдатпа: Абай шығармашылығындағы тұлға болмысы, толық адам танымдарының идеялық – көркемдік ұстаным негізіндегі байламдарын байыпты бағдарлауға назар аударылды. Хәкім Абайдың қазақ әдебиетінің көшбасшысы ретіндегі құбылыстық сипатын, ақындық әлемін, өлең өнеріндегі қайталанбас өзгешелігі мен шеберлігін, поэзия мен қарасөз жанрында теңдессіз еңбектер екендігін танып- білуіне бағытталған.

Тірек сөздер: Толық адам, жеке тұлға, адамгершілік, құндылықтар, оқу, өнер-білім, тәлім-тәрбие, ақыл, ғылым, ар, мінез.

...Абайды тану – адамның өзін-өзі тануы. Адамның өзін-өзі тануы және үнемі дамып отыруы, ғылымға, білімге басымдық беруі – кемелдіктің көрінісі. Интеллектуалды ұлт дегеніміз де – осы. Осыған орай, Абай сөзі ұрпақтың бағыт алатын темірқазығына айналуы қажет.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев

Жеке адамды дамытудың басты бағыты – жаңа адамгершілік құндылықтарды орнықтыру екендігі белгілі. Мұндай ауқымы кең міндетті шешуде көркем шығармалардың алатын орны ерекше. Осындай талғамы биік оқушы жүрегіне жол табатын шығармалар қатарына Абай туындылары жатады.

Абай тек бір ұлттың көлемінде ғана емес, барша әлем елдеріне оның асыл мұрасы кең танылды. Хәкім Абайдың даналық ойлары әр адамға нұсқау берерлік мәні зор екенін оқушылардың білуі қажет, әрі оны өз өмірлеріне тиімді пайдалана білуге үйрету қажеттілігі туындап отыр.

Ғұламаның «Толық адам» ілімінде айтылатын негізгі ой – адам мәселесі, адамгершілік құндылықтары, мораль философиясы екені даусыз. Ақын өз еңбегінде ежелгі антика дәуірінің философтары – Сократ, Платон, Аристотельдің еңбектеріндегі адам мәселесінен бастау алғаны анық.

Ақынның ұзақ іздеп, тереңнен толғап тапқан танымы да – «Толық адам» ілімі болды. Шығыс пен Батыс ілім, білімімен қоса-қатар сусындаған Абай «Толық адам» ілімін басты назарда ұстанған.

Қазақ әдебиеті тарихында ізгілік идеясына сүйенген кемел адам (Камили инсони) туралы ой алыптарынан қалған рухани мұралар желісінің іздері бар.

Белгілі абайтанушы ғалым М. Мырзахметұлы рухани шырақ көздерін ғылыми тұрғыдан танып, бір жүйеге негіздеп берген. Атап айтсақ:

- 1) Алып-Ер Тұңғаның «Ақи немесе жомарттық» ілімі(б.з.д. VII ғасыр);
- 2) Әл-Фарабидің парасатты адам ілімі (X ғасыр);
- 3) Жүсіп Баласағұнның жәуанмәртлік ілімі((XI ғасыр);
- 4) Ясауидің хәл ілімі (XII-XIII ғасыр);
- 5) Абайдың толық адам ілімі (XIX ғасыр соңы)
- 6) Шәкәрімнің ар ғылымы (XX ғасыр басында) [2]

Жалпы адамзат баласының сан ғасырлар бойы қоғамдық дамуы жағдайына зейін қойып, ізгілік, кісілік туралы ой танымдарына назар салсақ:

Ақи ілімі (немесе жомарттықтан жәуанмәртлік іліміне өтудің рухани көпірі). Негізгі ұстанатын мақсаттары – нағыз ізгілік пен қайырымдылық жасау жолына түсіп, жиған қаржыларынан отбасының күнделікті қажетіне ғана жаратқан бөлігін алып қалады. Ал қалған мол қаржыны түгелдей ауру-сырқау, кәрі-құрған, тақыр-кедейлерге үлестіріп, ізгілік мақсаты үшін қалың елдің махаббаты мен алғысына бөленеді.

Әл-Фарабидің парасатты адам жайлы ілімі. (IX-X ғасыр) Бұл ілім негізі ғалымның «Қайырымды қала тұрғындары» деп аталатын еңбегінде баяндалған. Елбасы болған адамның бойында он екі түрлі қасиеттің болуы шарт, парасатты адам жайлы ой танымын аңғартады. Қоғамның әр мүшесі осы танымды ұстанып, өзін өзі рухани жағынан тазаруға ұмтылған саналы пенде ғана мақсатына жету жолына түсе алмақ. әл- Фараби ілімінің күші мен мән мағынасы осында жатыр.

Жүсіп Баласағұнның «Жәуанмәртлік» ілімі. (XI ғасыр) Жәуәнмәртлік ілімінің негізі 1069 жылы Шу өзені бойындағы Баласағұн қаласында туып, 50 жасында атақты «Құтты білік» деп аталатын өлеңмен жазылған дидактикалық дастандағы 4 кейіпкердің бәрі де өмірдің әр саласы жайында диалогқа яғни сұрақ-жауапқа құрылған ой-пікірлерінің желісі арқылы берілген.

Өйткені автор жәуәнмәртліктің 4 негізін шартты түрде берілген 4 кейіпкердің диалогына құрылған сұрақ-жауаптар арқылы желі тартып берілетіні бар. Олар -Әділет, Ақыл, Дәулет, Қанағат.

Ясауидің хәл ілімі. (XII-XIII ғасыр) Ясауи ілімі адамның ішкі тыныштыққа жетуі арқылы қоғамда бірлік пен тыныштық орнатуды мақсат етеді. Адамның ішкі әлеміндегі ыдырауды реттеуге ықпал ететін күшті уағыздайды, ол - Тәңірге деген Махаббат. Ақын адамға жөн сілтер, жол көрсетуші серігі – ақыл дейді. Ясауидің дүниетанымдық ілімінің теориялық негізін шарифат пен мағрифат құраса, ал практикалық негізін тариқат белгілейді. [2]

Осылар – бірімен-бірі табиғи тұрғыдан жалғасып, дәстүрге айналып қалыптасқан ізгіліктің өзекті ғылыми желісі жатқан рухани құбылыс. Осы құбылыстармен танысқан Абай өз еңбегінде көрсете білді.

Ақынның толық адам ілімі – қазақ халқының ұлттық санасын оятып, рухани жаңғыртудағы қазақ халқының рухани жаршысы болып табылады. Абай шығармаларын жас өскіндерге жеткізу, оның сұлулығы мен маңызын түсіндіру, Абай әлемімен қауыштыру мәселелері әдебиетті оқытудың өзекті дүниесі. Ақын мұраларының танымдық-тағылымдық мәнін зерттеу – тың мәселе. [3]

Ұлылардың өмірі мен тағылымы арқылы ұрпағын оқу-білімге жетелеу – әсіресе қазақ халқында ежелден-ақ келе жатқан үрдіс. Абай тағылымы білімнің де, тәрбиенің де қайнар бұлағы екені түсінікті. Ұлы дананың қай шығармасын алмайық, оның алтын қазығы – Адам.

Ол нағыз Адам, Толық Адам қандай болу керек деген сұраққа жауап іздейді, әрі оған өзі жауап береді. Мысалы, «Атымды Адам қойған соң қайтып надан болайын», «Адамды сүй, алланың хикметін сез, не қызық бар өмірде одан басқа» – дейді. [4] «Адамды сүйуден басқа қызық жоқ» деген пікірінде терең философиялық ой жатыр. Абай мұрасы, тағылымының өміршеңдігін бүгінгі оқу үрдісінің алдында тұрған мақсаттар мен міндеттер арқылы дәлелдеуге болады.

Ғұлама толық адамның бойындағы қазынаның үлкені және әрбір жігерлі жастың талпынатын арманы – ғалым болу керектігін түсіндіреді. Білімнің адам үшін таусылмас кені, бақытқа бөлер дәуірдің жастарына сенім мен үміт қоса үн тастайды.

Абайдың «толық адам» ілімі «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінен бастау алған. Ондағы «бес асыл» мен «бес дұшпанның» негізі, профессор М.Мырзахметұлы айтпақшы, шығыс ойшылы Ғұламаһи Дауанидің (XV ғ.) шәкірті Жүсіп Қарабағидың (XVIII ғ.) «Рисаласындағы» екіге бөлінетін жан азығынан (жанның пайдалы азығы, жанның зиянды азығы) негіз алады. [5] Онда шын сенім, жомарттық, ғылыми түсінік пен күншілдік, жалған сенім қарама-қарсы қойылады.

Абайдың дүниетанымында бұл ой тереңдетіліп, адам бойына қажетті «бес асыл қасиет» пен «бес дұшпан» нақтыланады. Әлбетте, оқушылар, Абайдың бұл ғибратын мектеп қабырғасынан жаттап өседі. Бірақ бұл жеткіліксіз, әрбір жас өзінің дүниетанымының қалыптасуында Абай айтқан «жанның пайдалы тамағымен» сусындауға саналы түрде бет бұрғанда ғана толық адам жолына түсе алады.

Сондай-ақ, отыз екінші қарасөзінде: «Ғылымды шын мейірленіп, көңілге махаббат тұтып іздену». Адамның көңілі шын мейірленсе, білім-ғылымның өзі де адамға мейірленіп тезірек қолға түседі. Ғылымды талас-тартыс үшін емес, дүниені тану, білмегенді білу үшін; өмір, қоғам, ел мақсаты үшін үйрену керек, - деп нақты тұжырым жасайды. [6] Хәкім білімді үйреніп, біліп болмай, білгішсіну, немесе жетпей жатып жетілгенсіндікке, мақтанқұмарлыққа қарсы тұрады. Ол турасында 12-қарасөзінде: «Үйреніп жеткенше, осы да болады ғой деп тоқтамай, үйрене беру керек. Кімде-кім үйреніп жетілмей жатып, үйренгенін қойса, оны Құдай ұрады...», - дейді. [7]

Сөзімді Ел басшысы Қ.К. Тоқаевтың мақаласымен қорытсам, «Абайдың «толық адам» тұжырымын қайта зерделеуіміз керек. Бұл бағытта ғалымдарымыз тың зерттеулерді қолға алуы қажет. «Толық адам» концепциясы, шыңдап келгенде, өміріміздің кез келген саласының, мемлекетті басқару мен білім жүйесінің, бизнес пен отбасы институттарының негізгі тұғырына айналуы керек деп есептеймін.», [1] - деген тұжырымды сөзі, ғұламаның армандаған толық адамына жетуге мүмкіндік туады деген сөз. Абайдың ой-тұжырымдары баршамызға қашанда рухани азық болары хақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Тоқаев Қ.К. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан / Қ.К. Тоқаев // Егемен Қазақстан. - 2020. – 10 қаңтар. – 1, 3 б.
2. Мырзахметұлы М. Абай лұғаты / М. Мырзахметұлы. – Алматы: Мектеп, 2017. - 144 б.
3. Әуезов М.О А. Құнанбаев / М.О. Әуезов. – Алматы: Санат, 1995. – 320 б.
4. Нұрқатов А. Абайдың ақындық дәстүрі / А. Нұрқатов. Монография. – Алматы: Жазушы, 1966. - 348 б.
5. Абай. Толық шығармалар жинағы. 1 том / – Алматы: Жазушы. 2 том, 1995. – 460 б.
6. Картаева А.М. Абайдың «Толық адам» ілімін оқыту / А. Картаева. – Өскемен, 2020 – 150 б.
7. Абай. Қара сөздер. – Алматы: «Арда», 2007. – 168 б.

УДК 81-13

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Казыбаева Гульзира Самыжановна
 Қайнар Академиясының аға оқытушысы
 Алматы, Қазақстан

Түйін: Бұл мақалада кәсіби қазақ тілін оқытудың әдістері мен тілдік тұлғаның кәсіби бағдарды қалыптастыру жолдары қарастырылады.

Кәсіби тілді үйретудің басты мақсаты – мамандықтарына қатысты сөйлеу тілі қалыптасқан үйренушілердің қазақша сөйлеуін, жазуын, баяндауын жетілдіру, лексикасын байыту болып табылады.

Түйін сөздер: мамандық тілі, кәсіби бағыт, тілдік қатынас, қатысымдық әдіс, оқу үрдісі, кәсіби термин сөздер, кәсіби құжат тілі, мамандық лексикасы.

«Қазақстан – 2050» ұзақ мерзімді даму стратегиясында болашақ ұрпаққа білім берудің біздің қоғамымыздағы айқын басымдықтардың бірі екендігі аталып, білім беруді сапалы жүзеге асыру ел болашағы үшін маңызды фактор ретінде тұжырымдалған болатын. Әсіресе жоғары білім беру жүйесі біздің елімізде жаңа өндіріс және ғылым салалары бойынша білікті мамандар даярлау ісін қамтамасыз етуі тиіс делінген.

Қазіргі таңдағы тіл саясатының басым бағыттарының бірі – мемлекеттік тілді дамыту мен оның қолданылу аясын кеңейту болса, оның кешенді тармағы – тәуелсіз мемлекетіміздің болашағына адал қызмет ететін мемлекеттік тілді жетік меңгерген кәсіби мамандар даярлау болып табылады.

Осыған орай кәсіби бағдар бере отырып оқыту қазақ тілінде сөйлеу тілін қалыптастыру мен дамытудың ең маңызды факторы болып табылады. Кәсіби бағдарлық дегеніміз – оқыту үрдісінде болашақ маманды қалыптастыру үшін қолайлы жағдай туғызу, студенттің мамандығына сәйкес оқыту, мамандықтарына қатысты лексикалық минимумды, терминологиясын игерту болып саналады.

Кәсіби білікті мамандарды мемлекеттік тілде дайындаудың алғы шарты – жоғары оқу орнында оқып жүрген студенттер өз мамандықтары салаларындағы ғылыми терминологияны толық игеруі тиіс. Әсіресе, студенттердің кәсіби сөйлеу тілін мәтіндер арқылы дамытуды жүзеге асыру басты мақсат болып табылады.

Бүгінгі таңда қазақ тілін мамандықпен байланыстыра үйретуге көп көңіл бөлінуде. Жоғары оқу орындарының өзгетілді дәрісханаларына қазақ тілін мамандыққа қатысты үйрету, негізінен, қарым-қатынастық (коммуникативті) тұрғыда меңгеріледі. Кәсіби қазақ тілін мамандыққа қатысты оқытудың басты мақсаты – студенттерді қазақша сөйлеуге үйретіп қана қоймай, ұлттық техникалық ғылымның дамуына тікелей үлестерін қосып, кәсіби бағытта жұмыс жасауларына және болашақ мамандардың жеке тұлға ретінде жетілуіне, ішкі-жан дүниелерінің дамуына ықпал жасау, сондай-ақ тікелей мамандыққа қатысты лексиканы игеру бағытында терминдермен жұмыс істеуі болып табылады.

Кәсіби қазақ тілін оқытудағы талаптар төмендегідей ерекшеленеді:

- лексикалық минимумды анықтау;
- кәсіби терминологияны қамту;
- кәсіби мазмұндағы мәтіндерді жинақтау, жасау, құрастыру;
- берілген мәтіндер мен тапсырма-жаттығулар, лексикалық минимум арқылы жоғары коммуникативтік уәждемені қалыптастыру;
- мамандыққа қатысты оқыту түрлері мен әдістеріне және ғылыми стильге үлкен талап қою;

- аударма сөздіктермен қатар, түсіндірме сөздіктерді, қазақша-орысша терминологиялық сөздіктерді қолдану;

- мамандық тілін терең және жан-жақты игеру;
- оқу материалдарын практикалық бағытта негіздеу.

Жоғары оқу орындарының студенттеріне кәсіптік білім-бағдар бере отырып, оқыту қазақ тілінде сөйлеу тілін қалыптастыру мен дамытудың ең маңызды факторы. Кәсіптік білім-бағдар бере отырып оқыту дегеніміз – оқыту үрдісінде болашақ маманды қалыптастыру үшін қолайлы жағдай туғызу. Қазақ тілін студенттердің мамандығына сай оқыту мына бағыттарда жүргізіледі:

- жалпы ғылым терминдері бойынша ғылыми ұғымдарды қалыптастыру және одан ары қарай дамыту;
- нақты мамандығына байланысты арнайы терминдер қалыптастыру;
- техникалық терминдер негізінде студенттердің техникалық ұғымдарын қалыптастыру;
- ортақ терминдер бойынша.

Болашақ маман алған білімін өзінің кәсіби қызметінде пайдаланатын дәрежеде болуы тиіс. Сонымен қатар мамандықтарына қатысты ой-пікірлерін анық, нақты түрде ауызша және жазбаша жеткізу дағдысы қалыптасады. Тілді мамандыққа сай оқытуда тіл үйренушінің кәсіби тілді меңгеруіне мүмкіндік туады.

Кәсіби қазақ тілі сабақтарында терминдерді оқытудағы басты мақсат-болашақ маман қазақ тілімен қатар мамандыққа, кәсіпке байланысты атау сөздерді үйреніп, сөздік қорын байытады, терминдердің түсініктемесіне мән береді және оны келешекте қызмет барысында қолданады, олардың өз саласын жетік меңгерген маман болуына септігін тигізеді. Терминдермен жұмыс жасау барысында сөздердің мағынасын меңгерту өте қажет. Өзінің таңдаған мамандығының нағыз шебері болу үшін оқытушы термин жасаудың жолдарын үйретіп, студенттің қызығушылығын арттыруы қажет.

Қазақ тілі өте бай тіл. Ұлтымыздың ұлы ұстазы, терминология ғылымының атасы Ахмет Байтұрсынұлының сөзімен айтқанда: «Тілдің міндеті – ақылдың аңдауын аңдағанша, қиялдың меңзеуін меңзегенше, көңілдің түюін түйгенше айтуға жараяу. Мұның бәрін жұмсай білетін адам табылса, тіл шама қадірінше жарайды». [1]

Ғылым мен техникада терминдердің мәні күшті. Ғылым мен техниканың белгілі бір саласын меңгеру үшін сол салаға тән терминдердің мағынасын, ғылыми мәні мен білдіретін ұғымын жете түсіну қажет.

Термин жасауда негізгі мынадай тілдік тәсілдердің басты нысанаға алынатындығы баршамызға аян. Біріншіден қазақтың өз сөздерін термин қатарына тарту, екіншіден, туыстас түркі тілдерінің сөздік қорын және озық тәжірибелерін пайдалану, үшіншіден, халықаралық терминдерді алғанда тіліміздің дыбыстық ерекшеліктерін ескеру. [2]

Терминдер түрлі жолдармен жасалады.

1.Әдеби тілде бұрыннан бар кейбір төл сөздер терминдік мағына алып, белгілі саланың терминологиясына бөлінеді де, сонда әбден орнығып қалыптасады. Мысалы, қазақ тіліндегі айналым (оборот), құн (стоимость), нұсқау (инструкция) т.б сөздер білімнің әр саласында қолданылатын термин сөздерге айналып, қалыптасып кетті.

2.Ғылым мен техниканың алуан түрлі салаларында қатысты терминдердің ішінде дүниежүзіндегі тілдердің бәріне ортақ көптеген терминдер сөздердің халықаралық қоры болып саналады да, интернационалдық терминдер деп аталады. Мысалы, роман, дирижер, циклон, поэма, синтаксис.т.б.

3.Терминдердің туынды түрлерін қабылдау қажет болғанда, олардың түбір тұлғасы аударылмай, сол қалпында қабылданады да, ал кейбіреулерінің орыс тіліндегі қосымшаларының орнына қазақ тілінде сайма-сай келетін қосымшалар жалғанады. Мысалы, аграрный-аграрлық, редактировать-редакциялау, т.б.

Мамандыққа қатысты сөздік қорды байыту дегеніміз – мамандыққа қатысты лексикалық бірліктер мен терминдердің толық түсінігін қалыптастыру. Терминдерді аударғанда сыртқы пішін ұқсастығы, қызмет бірлігі, мағыналық жақындығы болуы шарт.

Мамандыққа қатысты сөздік минимум қазақ және орыс тілінде түзіліп, сөздіктегі сөздер мен терминдердің түсіндірмесі екі тілде берілуі шарт. Сөздік жұмысы қазақ тілінде жиі қолданылатын сөздермен жұмыс істеуден басталып, мамандыққа арналған сөздер мен терминдерді игерумен жалғасуды көздеу керек. Сөздерді студенттер жадында сақтау арқылы сөз қоры байып, дами түседі, соның негізінде сөздікпен жұмыс істей білу қабілеті дамып, сөз жаттау қасиеттері қалыптасады.

Терминдерді түсіндіру, игерту мақсатында студенттердің өзара тілдік қатынас жасауы төмендегідей сөйлеу түрлері арқылы жүргізуге болады:

1) ұжымдық; 2) екеуара; 3) жеке-дара сөйлеу. [3]

Студенттердің мамандығына сай сөздік қорын молайту олардың болашақ мамандығы бойынша қазақша тілдік қатынас жасауына мүмкіндік береді.

Термин сөздерді үйрету тек жалаң сөздер тізбегі беріліп, оларды көшірумен немесе жаттатумен іске аспайды. Уақыт талабына сай, кәсіби білімі жоғары, жан-жақты білікті маман тәрбиелеу үшін:

- термин сөздерді жеке тіркесі, сөйлем, мамандыққа қатысты мәтіндер түрінде өзара бірлікте алу;

- баспасөз материалдарымен студенттердің өз бетімен жұмыс жасауын жетілдіру;

- алынған материалдардың тәрбиелік мақсатына баса назар аударып отыру керек.

Мамандыққа, кәсіпке қатысты тіл үйрету бір жағынан осы тілді оқытудың мотивациялық аспектілерін кеңейтуді көздесе, екінші жағынан, олардың жалпы тіл туралы дүниетанымын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндағы басты міндет-тілдің өзі қалаған мамандықпен тікелей қатысын, осы саладағы жұмсалу ерекшеліктерін, терминдерді, кәсіби сөздік қорын игерту. Сондай-ақ бұл сабақтарда талапқа сай студенттің өзіндік ізденісінің салмағын арттыруға мән беріледі. Бұл бағытта студенттер әр сабақ сайын өз мамандықтарына қатысты мәтіндерді оқып, кәсіби сөздер, сөз тіркестері, терминдермен танысып, оларды есте сақтауға, сауатты жазуға, сөйлеу тілінде дұрыс қолдана білуге үйренуде.

Жалпы термин, оны оқыту мен меңгерту бір күндік немесе бір мақаланың төңірегінде айта салатын мәселе емес, сондықтан тіл мамандарының негізгі мақсаттары: а) білімді, білікті мамандар дайындау; ә) келешекте әр мамандықтарға терминдерді игертумен қатар, сол терминдердің мағынасын, түсінігін қалыптастыру; б) ғылыми-техникалық терминдердің жасалу жолдарын тәсілдерін игерту; в) әр сала бойынша терминком бекіткен, ғылымға негізделіп жасалған терминдерді дұрыс пайдалануға студенттерді үйрету. Бүгінгі студент – ертеңгі білікті маман. Жоғары оқу орындарында студенттің термин меңгерудегі білімі жүйелі берілсе, келешекте оны тәжірибе жүзінде пайдалануда ақсамайтыны мәлім.

Әр студенттің мамандығына қатысты лексиканы меңгеруіндегі негізгі шарт – сөздік қорының мол болуы. Өйткені, сөздік қоры жеткілікті студент тілде жаңа туынды сөздер мен жаңа мағыналы сөздерді жасап, тілдесуде кеңінен қолдана алады. Тілдесімнің кәсіби бағдарлық, тақырыптық, шығармашылық түрлері студенттің сөз байлығын арттырып, толықтырады. Тақырыптық лексиканы үйретуде оны күнделікті өмірде қолданылуының жеңіл болуын, мамандыққа қатысты ұғымына мағынасының сай келуін, оқытылатын тақырыптармен байланысты таңдап алуынуын, мағыналық ерекшеліктерінің ескерілуін, сөздердің тәрбиелік ұғымға сәйкестілігін ескерген жөн. Осындай ерекшеліктерді ескерген жағдайда ғана студенттің мамандық саласына байланысты тілдесуі өз дәрежесінде дамиды.

[3]

Оқытудың қазіргі уақыт талаптарына сай әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, кәсіби бағытта жүйелі жұмыс жүргізу арқылы студенттердің сөздік қорларын байытып, кәсіби сөйлеу тілдерін дамытуға болады. Тиімді жұмыс барысында студенттердің өз бетінше ақпарат алып, онымен жұмыс істеу дағдылары дамытылып, мамандықтары бойынша білімдері толығы түсері сөзсіз.

Тілді мамандыққа қатысты оқытудың ұтымды жақтары мыналар:

- студенттер қазақ тілін кәсіби қатынас құралы ретінде қолдана алады;
- кәсібіне байланысты жинаған сөздік қорды жұмыс орнында пайдаланып, өз мамандығына қатысты ой-пікірлерін нақты, анық жеткізу дағдысы қалыптасады;
- қазақ тілінің танымдық қызметінің маңызы арта түседі;
- қазақ халқының рухани және тарихи-мәдени байлығын тіл арқылы таныту негізінде студенттер білімдерін молайтады;
- күнделікті қызмет бабында ресми-іскери сөйлесуге тән тұлғаларды меңгеріп, мамандыққа қатысты ойларын жазуды үйренеді;
- болашақ маманның тұлға ретінде қалыптасуына, өсуіне және дамуына, өз мамандығын саналы сезінуіне мүмкіндік туады.

Осы тұрғыдан мамандыққа сай қазақ тілін сапалы оқыту – қазіргі уақыт сұранысынан туындап отырған өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Осыған орай «Көпұлтты және көптілді мемлекетіміздің достығы мен татулығы сізбен біздің зор еңбегіміз... Тілдерді дамытуда алға қойылған мақсаттарымыз бойынша 2025 жылға қарай 95 пайызға жетуі тиіс» делінген. Бүгінгі күнде үш тілді меңгеру – қазіргі заман талабы болып табылады.[4]

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ақаев С. Терминнің танымдық табиғаты. Алматы, «Комплекс», 2000 жыл
2. Байтұрсынов А. Тіл құралы I, II, III Алматы, 1992 жыл
3. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. Алматы, Ы. Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының Республикалық баспа кабинеті, 2000 жыл
4. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 14.12.2012.-Астана, Ақорда-2012.
5. Ақжанова А., Өтегенова К., Төлеубаева Т. Кәсіби қазақ тілі. Фолиант, Қазақстан, Алматы, 2018

УДК 338.49

КЛАССИФИКАЦИЯ ОБЪЕКТОВ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Сатпаева Зайра Тулегеновна

Институт экономики Комитета науки

Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан,

Алматы, Казахстан

***Абстракт.** Статья посвящена разработке классификации объектов инновационной инфраструктуры. Исследование базировалось на методах обобщения, систематизации и группировки. Информационной базой послужили нормативно-правовые акты и научные труды, посвященные исследованию сущности инновационной инфраструктуры. В ходе исследования была разработана классификация объектов инновационной инфраструктуры на основе 16 критериев, среди которых уровень функционирования, отраслевая специализация, степень формальности, география охвата, специализация, рабочее место, степень интеграции, степень виртуализации и др.*

Данное исследование финансируется Комитетом по науке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (AP19680544 «Инновационная инфраструктура Казахстана в условиях цифровизации: оценка состояния и разработка атласа»).

***Ключевые слова:** инновации, инфраструктура, национальная инновационная система.*

Иновационная инфраструктура является важным звеном национальной инновационной системы, и представляет собой сеть сервисных организаций различных организационно-правовых форм и форм собственности, деятельность которых направлена на оказание услуг производственно-технологического, финансового, информационного, экспертно-консалтингового обеспечения, связанных с инновационным процессом и способствующих интеграции других звеньев инновационной системы. Иновационная инфраструктура может быть представлена в виде «жестких» организаций (отраслевые или функциональные), и «мягких» организаций организации (мостиковые) [1 **Error! Bookmark not defined.**, с. 350-351]. На основе изучения и систематизации исследований по инновационной инфраструктуре [2, с. 70-71; 3, с. 68-70], а также нормативно-правовых актов [4] была разработана классификация объектов инновационной инфраструктуры (таблица 1).

Таблица 1 – Классификация объектов инновационной инфраструктуры

Критерий классификации	Классификация	Описание
Уровень функционирования	Международного уровня	Функционирующий на межстраном уровне
	Макроуровня	Функционирующий на уровне страны
	Мезоуровня	Функционирующий на уровне региона
	Микроуровня	Функционирующий на уровне предприятия
Источники финансирования расходов на создание звеньев инновационной инфраструктуры и	Полностью финансируемый за счет государства	Финансируемый за счет государственного бюджета
	Полностью использующий частное финансирование	Финансируемый за счет частных инвестиций
	Финансируемый на принципах государственно-частного партнерства	Контракты, аренда, концессия, соглашения о распределении продукции, договоры об общей деятельности

на текущее финансирование		
Отраслевая специализация	Отраслевой	Направленный на поддержку определенной отрасли народного хозяйства
	Межотраслевой	Направленный на поддержку всех отраслей народного хозяйства
Степень формальности	Неформальный	Не закрепленный официальными положениями и установками
	Формальный	Закрепленный официальными документами
Форма собственности	Частный	Принадлежащий частному лицу(ам)
	Государственный	Принадлежащий государству
	Смешанный	В уставном капитале есть как доля частной, так и государственной собственности
Доходность	Доходный	Функционирующий за счет средств от оказания услуг
	Недоходный	Функционирующий за счет инвестиций со стороны
География охвата	Уровень организации	Расположенный внутри организации
	Локальный	Расположенный в пределах одной местности (города, села)
	Региональный	Расположенный в пределах одного региона
	Национальный	Расположенный в пределах одной страны
	Международный	Расположенный в пределах общемирового масштаба
Масштаб деятельности (размер)	Малый	С численность работающих до 50 человек и среднегодовой стоимостью активов до 500 тыс. долл. США
	Средний	С численностью работающих до 250 человек или среднегодовой стоимостью активов до 3 млн. долл. США
	Крупный	С численностью работающих от 250 человек или среднегодовой стоимостью активов от 3 млн. долл. США
Специализация	Универсальный	Предоставляющий широкий набор услуг
	Специализированный	Предоставляющий специфическую услугу
Участие иностранного капитала	Отечественный (национальный)	Зарегистрированный в стране и представленный национальным капиталом
	Зарубежный	Зарегистрированный в другой стране и представленный национальным капиталом, вывезенным из государства в качестве вклада в уставный капитал
	Совместный	В уставном капитале имеется доля иностранных инвесторов, но располагается на территории данной страны
	Иностранный	Уставный капитал принадлежит юридическим или физическим лицам других государств
Рабочее место	Реальный	Офис в здании с физической инфраструктурой
	Виртуальный	Виртуальный офис для работы сотрудников в едином информационном пространстве из любой точки мира
Степень интеграции	Автономный	Независимый, самоуправляющийся
	Интегрированный	Зависимый

Степень виртуализации	С низкой	Малый масштаб услуг, оказываемых в виртуальном пространстве (ниже 30%)
	Со средней	Средний масштаб услуг, оказываемых в виртуальном пространстве (от 30 до 70%)
	С высокой	Большой масштаб услуг, оказываемых в виртуальном пространстве (свыше 70%)
Степень охвата этапов жизненного цикла инновационного проекта	С полным	Охват всех этапов инновационного процесса
	С неполным	Охват отдельных этапов инновационного процесса
Структура	Простой	Состоящий из одного подразделения
	Комплексный	Состоящий из нескольких подразделений и других объектов
Организационно-правовая форма	Товарищество с ограниченной ответственностью	Юридическое лицо, уставный капитал которого разделен на доли определенных учредительными документами размеров; участники не отвечают по его обязательствам и несут риск убытков, связанных с его деятельностью, в пределах стоимости внесенных вкладов
	Акционерное общество	Юридическое лицо, выпускающее акции с целью привлечения средств для осуществления своей деятельности
Примечание – Составлено автором		

Как правило, все объекты инновационной инфраструктуры можно классифицировать одновременно по нескольким признакам. Поэтому идентификация их видов в ряде случаев может носить условный характер.

Таким образом, инновационная инфраструктура – это подсистема национальной инновационной системы, направленная на интеграцию остальных ее подсистем, и представляющая собой сеть сервисных организаций, обеспечивающих процесс передачи знаний и их трансформации в инновации. Объекты инновационной инфраструктуры представляют собой инфраструктурные звенья национальной инновационной системы и могут быть классифицированы по различным признакам (источники финансирования расходов на создание звеньев инновационной инфраструктуры и на текущее финансирование, отраслевая специализация, степень формальности, форма собственности и др.).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Systems of innovation: technologies, institutions and organizations / С. Edquist (ed.). Routledge Taylor and Francis Group, 2013, 408 p.
2. Исмагилов Н., Мухамедьяров А., Хабибрахманова Ю. Инновационная инфраструктура и ее элементы: опыт систематизации // Экономика и управление: научно-практический журнал, 2015, № 6, С. 67-72.
3. Какатунова Т.В., Морозов А.А. Особенности формирования виртуализированной инновационной инфраструктуры региона // Транспортное дело России, 2012, № 6, С. 68-70.
4. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть): утв. Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года, № 269-ХІІІ.

UOT 81:001.12/.18

**İNGİLİS VƏ NAXÇIVAN FOLKLORUNDA TƏRBİYƏVİ MƏZMUNLU ATALAR
SÖZLƏRİNİN OXŞAR VƏ FƏRQLİ LİŦVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ****Gülvira Abbasova**
AMEA Naxçıvan Bölməsi

Məqalədə İngilis dilində tərbiyəvi məzmunlu atalar sözlərinin Naxçıvan folklorunda qarşılığı, bu nümunələrin oxşar və fərqli linqvistik xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Həmçinin folklor nümunələrində geniş yer tutan, məxsus olduğu xalqın adət-ənənələrini, yaşayış tərzini, dünyagörüşünü özündə əks etdirən atalar sözlərinin dilimizdə düzgün ifadə olunması üçün qruplara bölünərək araşdırılması məqsədəuyğun hesab edilmişdir. İngilis və Naxçıvan folkloruna məxsus ibrətamiz məzmunlu atalar sözlərinin həm mənaca, həm leksik, həm də qrammatik cəhətdən bir-birindən fərqli və oxşar cəhətləri müəyyənləşdirilərək məqalədə tədqiq olunmuşdur.

Açar sözlər: İngilis, Naxçıvan, folklor, atalar sözləri, dil.

Atalar sözləri xalqın zehni inkişaf səviyyəsinin, fitri istedadının bariz nümunəsi və uzaq keçmişdən gələn dərin mənə və xalq müdriqliyini özündə əks etdirən əsas amildir. Məkan və zamanından asılı olmadan bütün millətlərin folklorunun əsasını atalar sözləri təşkil edir. Dilin əsas vahidi olan atalar sözünün əsl dəyəri onun yığcam, tutumlu və sadə dillə çatdırılmasıdır. Atalar sözləri əzəldən dəfələrlə sınaqdan çıxmış, qazanılan təcrübələrin nəticəsində deyilən müdrik kəlamlardır. Frazeoloji vahidlərin bir növü sayılan atalar sözlərinin arxasında xalqın folkloru dayanır [1, s. 241]. Məlum olduğu kimi hər bir xalqın öz milli mənsubiyyəti, dünyagörüşü, dini inancları, dil daşıyıcıları vardır. Dərin milli xüsusiyyətlərə malik olduğu üçün bu vahidlər kortəbii işlənmir. Buna görə də onların əksəriyyəti digər dillərə eynilə tərcümə olunmur. Müasir ingilis dilində söz birləşmələri və cümlədə sözlər arasında sintaktik-qrammatik əlaqələr köməkçi feillər, sözönüləri, artıqlıq və digər vasitələrlə ifadə edilir. Bu analitik vasitələrin əksəriyyətinin Azərbaycan dilində birbaşa qarşılığı olmadığı üçün onları düzgün ifadə etmək bəzən çətin olur. Həmin xüsusiyyətləri bəzi atalar sözlərində açıq-aşkar görmək mümkündür.

İngilis dilində olan atalar sözlərinin ana dilimizdə ekvivalentini düzgün tapmaq üçün mənə etibarilə onları 3 qrupa bölmək olar.

1. Həm mənə, həm də leksik tərkibinə görə hər iki dildə eyni olan atalar sözləri. Məsələn: “If you run after two hares, you will catch neither” [3, s. 161]. Naxçıvan dialektində qarşılığı: “Bir güllə ilə iki dovşanı vurmaq olmaz” [2, s. 126]. Nümunə ingiliscədə mürəkkəb cümlə ilə ifadə olunsada, Azərbaycan dilində sadə cümlədən istifadə olunmuşdur.

2. Mənaca uyğun, lakin leksik tərkibinə görə bir-birindən fərqli atalar sözləri. Məsələn: “Every man thinks his own geese swans” - “Ana ilə bala oturur, hərə közü öz qabağına çəkər” [1, s. 240].

3. Azərbaycan dilində müvafiq qarşılığı olmayıb, hərfi tərcümə olunan atalar sözləri. Məsələn, “Never refuse a good offer” - “Yaxşı məsləhətdən heç vaxt imtina etmə”. “No news is a good news” - “Heç bir xəbər olmaması yaxşı xəbərdir”. “It is the tip of the iceberg” - “Bu aysberqin görünən tərəfidir”, “An apple a day keeps the doctor away - Gündə bir alma səni həkimdən uzaq tutar”.

Atalar sözləri ilə tanış olmadan dilin xüsusiyyətlərini bilmək mümkün deyildir. Buna görə də atalar sözlərini ingilis və Azərbaycan dillərinin linqvistik xüsusiyyətləri kontekstində araşdırmaq böyük əhəmiyyət daşıyır. Hər iki dilin atalar sözlərinin tərbiyəedici, emosional, didaktik funksiyaları vardır. Məsələn, “Cut your coat according to your cloth”. Hər kəsə büdcəsinə uyğun xərcləməyi məsləhət görən bu atalar sözünün Naxçıvan folklorunda qarşılığı “Ayağını yorğanına görə uzat” şəklində verilmişdir [2, s. 121]. Hərfi tərcüməsi: “Paltonu öz parçana uyğun kəs” olan atalar sözü iki dildə fərqli sözlərlə ifadə olunsada, məzmun baxımından eynidir. “Never look a gift horse in the mouth” atalar sözü istər tərcümə, istərsə də qrammatik cəhətdən dilimizdən

fərqlənir. Belə ki, nümunənin Naxçıvan folklorunda qarşılığı “Bəy verən atın dişinə baxmazlar”-dır [2, s. 125]. Cümlələr quruluşuna görə biri əmr, digəri isə nəqli cümlə olduğu kimi, sintaktik baxımdan da ingilis dilində cümlənin təyini isim, Azərbaycan dilində isə feili sifət tərkibi ilə ifadə olunmuşdur. Həmçinin cümlədəki “in” sözünü dilimizə “da²” deyil “a²” kimi tərcümə olunur. “Birds of a feather flock together” - “Taylı tayın tapmasa, pis keçər axır günü” [2, s. 154]. Sadə cümlə ilə ifadə olunan atalar sözünün dilimizdə ekvivalenti şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə şəklində verilmişdir. Həmçinin ingilis folklorundan olan nümunədə söz sırası pozulmadığı halda tərcümədə baş cümlədəki tamamlıq “axır günü” inversiya yaradaraq cümlənin sonuna keçmişdir. Bu nümunələr istər tərcümə, istərsə də qrammatik baxımdan Azərbaycan və ingilis dillərində müəyyən oxşar və fərqli xüsusiyyətlərə malikdir.

“Those who (that) live in glass houses should not throw stones” frazeoloji vahidinin Naxçıvan folklorunda “Bağçalar barı, heyvalar narı deyinsə, sən deyilmə barı” [2, s. 125]. Məna qrupuna görə 2-ci qrup atalar sözünə aid olan bu nümunədə ortaya çıxan bir sıra qrammatik fərqliliklər müşahidə olunur. Məsələn, ingilis dilində mübtədə budaq cümləsi ilə ifadə olunan atalar sözünün qarşılığı Azərbaycan dilində şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə ilə ifadə olunmuşdur.

“When in (at) Rome do as the Romans do” “Romada olanda romalılar kimi et” hərfi tərcümədən də məlum olduğu kimi bu atalar sözünü mənacə 2-ci qrupa aid edə bilərik. Yəni, Naxçıvan folklorunda “Özgə evə gəldin, suyu ev sahibinin vedrəsiylə çəh” [5, s. 97]. Bu atalar sözünün ekvivalenti ola bilər. Hər iki dildəki nümunə zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir. İngilis dilində cümlə üzvlərindən mübtədə və xəbərin yeri sabit olmasına baxmayaraq, nümunədəki budaq cümlədə mübtədə və xəbərin buraxıldığını müşahidə edirik. Baş cümlədə olduğu kimi, onun dilimizdəki qarşılığı da əmr cümləsindədir.

“If it ain’t broke, don’t fix it” – Ağrısız başa saqqız yapıdırma [4, s. 280]. Atalar sözündəki “ain’t” müasir ingilis dilindəki “to be” feilinin III şəxs təkli olan “is not”-un qısaldılmış formasıdır. Mənacə eyni, lakin leksik quruluşuna görə tamamilə fərqlənən atalar sözündə qrammatik fərqlərin də olduğunu görürük. Digər nümunələrdə olduğu kimi, mürəkkəb cümlə ilə ifadə olunan bu atalar sözünün qarşılığı dilimizdə sadə cümlə şəklində mövcuddur.

“It is no use crying over spilled milk” – Ağlamaqla günah bağışlanmaz [4, s. 277].

Məna quruluşuna görə 2-ci qrup atalar sözünə aid olan nümunə və onun Naxçıvan folklorunda qarşılığı sadə cümlədir. Nümunədəki həm “it” şəxs əvəzliyi, həm də, “crying” cerundu mübtədə funksiyasında çıxış edir. Bu atalar sözündə fərqli xüsusiyyətlər olduğu kimi oxşarlığın olduğunu da görə bilərik. Belə ki, ingilis dilindəki “crying” cerund, Azərbaycan dilində isə “ağlamaqla” feili bağlaması feilin təsriflənməyən formasıdır. İngilis dilində tez-tez istifadə edilən “Strike while the iron is hot” ifadəsinin dilimizdə qarşılığı “Dəmiri isti-isti döyərlər” atalar sözüdür. Göründüyü kimi, hər iki dildə atalar sözünün ümumi məzmunu eynidir. Tərcümə baxımından ifadələr oxşar olsa da, qrammatik baxımdan müəyyən fərqlər özünü göstərir. Belə ki, ingiliscədəki atalar sözündə “isti” nitq hissəsi kimi sifət, Azərbaycan dilindəki atalar sözündəki “isti-isti” isə tərz-i-hərəkət zərfidir. İngiliscə nümunə “while” bağlayıcısının köməyi ilə yaranan, zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə, Azərbaycanca qarşılığı isə sadə cümlədir.

“Don’t bite the hand that feeds you” – Əl uzadılan yerə dil uzadılmaz [5, s. 99]. Atalar sözündə leksik cəhətdən tam olmasa da, müəyyən qədər oxşarlıq nəzərə çarpır. Hər iki dildə atalar sözü oxşar bədən üzvləri ilə ifadə olunmuşdur. Məsələn, “hand-əl” sözü hər iki nümunədə mövcuddur. İngilis dilində “that” təyini əvəzliyi ilə birləşən “hand” sözü ayrıca bir cümlə üzvü kimi (tamamlıq) çıxış edərək təyin olunan sözdür. Lakin, Azərbaycan dilində “əl” feili sifət tərkibi daxilində işlənərək təyin edəndir. “Dil uzatmaq” frazeoloji birləşməsinə atalar sözündə “bite-dişləmək” feili əvəz etmişdir.

“The grass is always greener on the other side” – Özgənin toyuğu özgəyə qaz görünür [5, s. 103]. Atalar sözündə insanların sahib olduğundan daha çox şey istədikləri vurğulanmışdır. Leksik cəhətdən bir-birindən tamamilə fərqlənsə də, mənacə oxşar olan bu nümunə də dilimizdə geniş istifadə olunur.

“Where there’s a will, there’s a way”- Cəfa çəkən, səfa sürər [5, s. 101]. Atalar sözü ingilis dilində “where” bağlayıcısı vasitəsilə yaranan yer budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir. Müasir ingilis dili kitablarında “there” formal sözü ilə başlanan nəqli cümlələrə xas olan söz sırası (xəbər+mübtədə) ənənəvi olaraq inversiya adlandırılır. Lakin Oruc Türksevər (Musayev) həmin qəbildən olan nəqli cümlələri həm məzmun, həm də formaca xüsusi qrup cümlə hesab etdiyi üçün bu cümlələrdə “xəbər+mübtədə” düzülüşünü adi söz sırası hesab edir. Atalar sözünün Naxçıvan folklorunda qarşılığı hesab etdiyimiz cümlə isə mübtədəsi feili sifət tərkibi ilə verilmiş sadə geniş cümlədir.

“Beggars can’t be choosers” - Qonaq umduğunu yox, tapdığını yeyər [5, s. 95]. Leksik baxımdan, bir-birindən tamamilə fərqlənən atalar sözündə ümumi məzmun eynidir. Atalar sözünün ingiliscəsinin xəbəri “qarışıq xəbər” (mixed types of the predicate) vasitəsilə yaranmışdır. Yəni, xəbərin birinci tərəfi “can’t be” mürəkkəb feili modal xəbərlə (modal feil + məsdər), ikinci tərəfi isə ad “choosers” ilə ifadə olunmuşdur. Atalar sözünün azərbaycancasına nəzər saldıqda, cümlənin tamamlığının ismin təsirlik hal şəkilçisini qəbul edərək substantivləşmiş (isimləşmiş) feili sifətlə (umduğu, tapdığı) ifadə olunduğunu görürük.

“Don’t judge a book by its cover”- Lilli çayın dibin görmədilər, dedilər dibi yoxdur [5, s.102]. Yuxarıda sadaladığımız qruplardan II-nə aid olan bu hikmətli sözdə hər bir kimsə, nəşə və ya hər hansı hadisə haqqında bilmədən fikir bildirməyin yanlış olması nəzərdə tutulur. Azərbaycanda nümunə formaca qeyri-müəyyən şəxslə cümləni xatırlatsa da, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi atalar sözləri ümumi şəxslə cümlələr sayılır. Cümlənin birinci tərəfi tabesizlik intonasiyası ilə yaranan tabesiz mürəkkəb cümlə, ikinci tərəfi isə tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir. Cümlənin birinci tərəfinin xəbəri feillə, ikinci tərəfinin isə baş cümləsi feili xəbərlə, budaq cümləsi isə müstəqil ismi xəbərlə (yoxdur) ifadə olunmuşdur. Məlum olduğu kimi, dilimizdə morfoloji baxımdan “sözünü” ayrıca mövzu olmadığından, bu bölməyə daxil olan sözlər dilimizdə qoşma, bağlayıcı, ədat, zərf və digər nitq hissələrinə aid olan sözlər kimi öz əksini tapmışdır. Atalar sözünün ingiliscəsində “by” sözünün analitik mənada dilimizə “görə” qoşması kimi tərcümə olunduğunu müşahidə edirik

“A rolling stone gathers no moss”- Diyirlənən daş hamarlanır, düşüb qalan daş mamırlanar [5, s. 97]. Nümunə yuxarıda qeyd olunan atalar sözü qrupundan I-nə aiddir. Yəni leksik cəhətdən bir birilə eyniyyət təşkil edən atalar sözündə qrammatik cəhətdən də bir o qədər fərq nəzərə çarpmır. Həm azərbaycanda həm də, ingiliscə nümunədə “rolling” və “diyirlənən” sözü qrammatik baxımdan “feili sifət” hesab olunur.

“One swallow does not make a summer” –Bir qoyundan sürü olmaz [5, s, 103]. Atalar sözü göründüyü kimi leksik baxımdan müəyyən fərq olsa da, məzmun olaraq oxşardır. Hər iki nümunədə “bir” sayı mövcuddur. Zoonimlər hər bir dilin leksik bazasında mühüm yer tutur, söz yaradıcılığı prosesində fəal iştirak edir. Hər iki atalar sözündə də zoonim tərkibli sözün iştirak etməsi və “bir” sayının olması oxşar xüsusiyyətdir.

Dilin daşıyıcısı olan xalqın yaratmış olduğu hikmətli sözlər özündə həmin xalqın tarixini, adət-ənənəsini, etnoqrafiyasını, həyat və yaşayış tərzini əks etdirir. Atalar sözlərində çoxəsrlik tarix gizləndiyindən bu vahidlərin öyrənilməsi və dərinlənən araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsi Xəbərləri. İctimai və humanitar elmlər seriyası. 2016, № 3.
2. Əhmədov M. Naxçıvan qrupu şivələrinin lüğəti. Atalar sözləri. Bakı: Atilla, 2001, 170 s.
3. Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi nəzəri jurnal. 2018, № 4 (108).
4. Naxçıvan folkloru antologiyası I cild. Naxçıvan “Əcəmi” NPB, 2010, 506 s.
5. Naxçıvan folkloru antologiyası II cild. Naxçıvan “Əcəmi” NPB, 2011, 488 s.

УДК 81

АВТОБИОГРАФИЧЕСКИЕ МОТИВЫ РАССКАЗОВ И ЭССЕ КАЗАХСТАНСКОГО ПРОЗАИКА ГЕРОЛЬДА КАРЛОВИЧА БЕЛЬГЕРА

Кажаева Нургуль Кабдрашиткызы

Магистрант 2 курса, 7M01702 «Русский язык и литература»
 Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова,
 Усть-Каменогорск, Казахстан

***Аннотация:** В статье рассматриваются автобиографические мотивы жизни и творчества Герольда Карловича Бельгера, которые помогают автору передать свой личный опыт, впечатления и эмоции через персонажей и сюжеты своих рассказов и эссе...*

***Ключевые слова:** Герольд Карлович Бельгер, детство, литература, опыт, символичность, подтекст...*

Герольд Карлович Бельгер – известный казахстанский переводчик, прозаик, публицист.

Автобиографические мотивы являются одним из важных элементов в творчестве казахстанского прозаика. Они помогают автору передать свой личный опыт, впечатления и эмоции через персонажей и сюжеты своих рассказов и эссе.

Один из примеров автобиографических мотивов в произведениях казахстанского прозаика – это мотивы, связанные с детством автора. В своих рассказах и эссе прозаики могут описывать свои воспоминания о детстве, играх, приключениях, ощущениях и эмоциях того времени. Таким образом, автор передает свои собственные впечатления и опыт детства через персонажей и их повествование.

Другими автобиографическими мотивами могут быть отражение личных жизненных событий и опыта автора. Это могут быть истории о семейных отношениях, дружбе, любви, потерях, разочарованиях и т.д. Автор может рассказывать о своих личных переживаниях и эмоциях через героев и ситуации своих произведений.

Также автобиографические мотивы могут относиться к социальным и историческим событиям, с которыми автор сталкивался в своей жизни. Например, автор может описывать свой опыт во время периода социальных перемещений, войн, перестроек и т.д. Он может передать свои личные впечатления и эмоции через героев и сюжеты своих произведений.

Автобиографическим рассказам Г. Бельгера относятся рассказы «Аул», «Абильмажин», «У залива Тущи-Бас», «Сосновы дом на краю аула», «Рассказы об отце», «Отцовская тетрадь», «Земляника степная», Алматы-любовь моя, жизнь моя.

Автобиографические мотивы в рассказах и эссе казахстанского прозаика помогают читателю лучше понять автора, его мировоззрение и взгляды на жизнь. Они делают произведения более личными и эмоциональными, позволяют читателю переживать вместе с героями и сопереживать автору.

Примером может послужить рассказ Г. Бельгера «Аул», в котором автор повествует об ауле и его значение в толковых словарях и рассказах писателей М. Ауэзов, Либединский («Белые и серые домики аула Веселого»), М. Ю. Лермонтова («В большом ауле, под горою, близ саклей дымных и простых»). А также писатель пишет и о своих впечатлениях в ауле, и как их встретили аульчане, когда им даже есть было нечего, их соседи-аульчане угостили, поделились своими зимними запасами еды и дровами. Когда их семью переселили с Энгельса в аул, в Казахстане, под названием Ленина. «...И вот уже одна соседка приносит кастрюльку молока, другая идет с миской айрана, третья угощает горстью-другой ирмичика и курта, баскарма, председатель колхоза, расщедрился

несколькими килограммами пшеницы и ячменя, кто-то завез мешочек неочищенного проса, коктерекский уста-кузнец выточил из камня маленькую ручную мельницу...».

Будучи маленьким мальчиком Г.Бельгер понял «...что аул- МОЙ аул, моя опора, моя защита, мо дом, моя отрада, здесь я не пропаду...». «...Я быстро сошелся со своими чернявыми, скуластыми сверстниками, носился с ними по аулу, начал осваивать казахский язык, сердобольные тетки-апашки в длинных платьях, плюшевых безрукавках, белых жаулыках то и дело угощали меня аульными яствами, старики гладили меня по голове, говорили «айналайн», «немыс бала», першылдың баласы», «біздің Кира». Никто не называл меня ни единым обидным словом. Никто не подчеркивал мое чужородство...».

А так же для автобиографического мотива примером может стать рассказ «Абильмажин», ведь рассказ о соседе самого автора Г.Бельгера, о старике Абильмажине. «... вот мелькнули дома поэта Галыма Малдыбаева, учителя Ахметжана, старика-охотника Абильмажина, а вот и медпункт, вот и родительский дом...». История этого рассказа происходило в одном селе с автором, и оно повлияло написать Бельгера о нем.

Писателя вдохновило мудрость старого аулчанина-Абильмажина, его стойкость и упорство в жизни. Г. Бельгер хотел показать в этом замечательном человеке все хорошее: любить жизнь, бороться с трудностями и невзгодами, которые выпадают на плечи человека. Образ Абильмажина оставил большой след в жизни писателя. Когда старики потеряли надежду в жизни, потеряли на войне сына, они обрели счастье в двух маленьких детишках, оставшихся без родителей. Абильмажин в зимнюю пору поехавший охотиться находит в степи, бредущего окоченевшего мальчика-Эрика.

Потом мальчик вспоминает о своей сестре Эльзе. Оба не понимая друг друга, потому что мальчик был другой национальности. Старики по жестам мальчика выясняют, его слова понимает старик Жукен, который не раз гонял скот в город и потому лучше всех знал по-русски. И сразу старики обретают сына и дочь.

Эта история воссоединения семьи, становится философским рассуждением того, что несмотря на разные национальности люди должны жить в согласии и любви. Что ради счастья родных людей можно пойти на все. А вот рассказ «У залива Тущи-Бас» Г.Бельгера имеет ярко выраженные автобиографические мотивы, которые отражаются в сюжете и характере персонажей. Вот несколько примеров автобиографических мотивов, присутствующих в рассказе:

1. Место действия: Г.Бельгер провел много лет своей жизни в Северной Сибири и на Чукотке, и это отображается в описании залива Тущи-Бас и его окружающий природы. Он передает свои личные впечатления от этих мест через описание дикой, неприступной природы, кристально чистой воды и холодного климата.

2. Главный персонаж: Главный герой рассказа, имеет некоторые черты, которые можно связать с автором. Оба имеют жизненный опыт работы в северных регионах России, и оба ощущают некоторую ностальгию по этим местам. Также, как и Г.Бельгер, главный герой пишет и хранит свои рассказы и воспоминания о прошлом.

3. Тема одиночества и внутренней борьбы: Рассказ отражает автобиографические переживания Г.Бельгера в отношении одиночества, ностальгии и борьбы с внутренними демонами. Главный герой, будучи оторванным от своей привычной обстановки, ощущает сильное чувство одиночества и стремится найти свое место в мире.

4. Философская основа: Рассказ «У залива Тущи-Бас» отражает философский взгляд Г.Бельгера на жизнь и природу. В нем присутствуют рассуждения о времени, изменениях, бесконечности и цикличности жизни. Эти темы связаны с автобиографическими мыслями и рефлексиями автора.

Автобиографические мотивы в рассказе «У залива Туши-Бас» (диптих) Г. Бельгера позволяют читателю почувствовать личное взаимодействие автора с окружающим миром и личные переживания, которые формулировали его творчество. Автор повествует рассказ от своего лица, соприкасаясь воочию с вершинами Бел-арана, с прибрежными зыбучими песками, с отчаянно колгочущими чайками и с людьми, живущими на берегу моря.

Рассказ «Сосновый дом на краю аула» Герольда Бельгера - это автобиографическая повесть, в которой автор описывает свои воспоминания о детстве и родной деревне.

Основной автобиографический мотив в рассказе - родная деревня и воспоминания о ней. Автор с детства любил свою родную деревню, восхищался красотой ее природы и местной архитектурой. Вся повесть пронизана романтизмом и ностальгией по детству и родным местам.

Другим автобиографическим мотивом является сельская жизнь и культура. Бельгер описывает обычаи и традиции, характерные для деревенской жизни, такие как праздники, свадьбы, сельские гулянья. Он рассказывает о своем участии в этих событиях и о том, как они оставили отпечаток на его детской памяти.

Третий автобиографический мотив - семейные воспоминания. В рассказе автор рассказывает о своей нежной и любящей семье, о родителях, братьях и сестрах. Он описывает семейные традиции, обычаи и ритуалы, а также свои эмоции и чувства, связанные с семейной жизнью.

Весь рассказ «Сосновый дом на краю аула» наполнен эмоциональной силой и глубоким смыслом, которые Герольд Бельгер вкладывает в свои автобиографические мотивы. Он стремится передать свои воспоминания и чувства таким образом, чтобы читатель смог представить себе его родную деревню, семью и его детство.

Рассказ «Дедушка Сергали» Г.Бельгера содержит автобиографические мотивы, которые прослеживаются через раскрытие личного опыта автора. Эти мотивы могут быть представлены следующим образом:

во-первых, отношения с дедушкой: В рассказе автор описывает свои личные воспоминания о своем дедушке Сергали. («... Он считал, что из человека, знающего своих предков до седьмого колена, непременно выйдет толк...». «... С тех пор я каждый год неизменно приезжаю домой и, поздоровавшись с отцом и обняв мать, бегу скорейс салемом к дедушке Сергали...»). Эти отношения могут отражать реальные отношения автора со своим дедушкой, помогая ему передать свою личную привязанность и уважение к этому человеку.

Во-вторых, воспоминания из детства: Автор вспоминает свое детство и моменты, связанные с дедушкой Сергали. В этом отражается автобиографический элемент, поскольку автор рассказывает о своих личных переживаниях и эмоциях, связанных с этими событиями.

Примером может послужить следующие строки: «... Вопросы шли всегда в одном и том же порядке. А сколько тебе годков, балакай ? Так. А как зовут твоего отца ? Так, так. А деда ? А отца твоего деда ? Очень хорошо. А отца прадеда ? Э, молодец! Джигит!...». «... Обласкав нас по очереди, одарив куртом и иримчиком из кармана своего камзола, дедушка Сергали уходил по своим делам...».

В целом, автобиографические мотивы в рассказе «Дедушка Сергали» позволяют автору передать свой личный опыт, эмоции и взгляды на своего дедушку, а также отражают его собственную личность и ценности.

Автобиографическое произведение малого жанра Г.Бельгера. «Отцовская тетрадь». С первых строк рассказа налаживаемся на автобиографические мотивы автора, его воспоминаний о своем детстве и близких.

Рассказ построен на воспоминании Герольда Карловича о его отце, его жизни, отношениях и влиянии на становление как личности самого автора повествования. Автобиографический мотив позволяет автору передать свои личные переживания, эмоции и взгляды через призму истории своего отца. Этот мотив придает рассказу особую интимность и глубину, позволяя читателю более полно понять автора и его отношение к теме.

Автобиографический мотив в рассказе «Отцовская тетрадь» Г.Бельгера может быть выражен через отражение личного опыта автора в тексте и включение элементов его собственной жизни в сюжет и образы персонажей.

Весь рассказ мы видим образ отца которому можно равняться. В целом, автобиографический мотив в рассказе может проявляться в отражении личного опыта автора, его мыслей и взглядов на жизнь и работу в сюжете и образах персонажей, что делает текст особенно личным.

В рассказе повествуется о записях отца после трудового дня, бесконечных и житейских хлопотах. Который ведет записи в уголке крохотного зальчика своего дома в Ташкенте и, сидя за круглым столиком, часами что-то сосредоточенно строчил своим корявым, размашистым почерком в потрепанные, пожелтевшие от времени амбарные книги или клеенчатые общие тетради. И как детьми любили они наблюдать за своим отцом, хихикая внучка, говорила «Толстой», а другой старший внук басил «Пимен». Всем было интересно: «О чем писал наш отец?» (Скончался отец писателя на 94 году жизни) мало ли о чем может писать деятельный, неутомимый, равнодушный человек вспоминает автор произведения про своего отца. И исписанную тетрадку отца, позднее прислала Герольду его сестра Альма, спустя много лет, бережно сохраненную с конца 20-х годов. И этот документ стал свидетельством для написания столь важного рассказа. «В тетради отца автор нашел имена всех своих родственников разных поколений, близких и отдаленных, смешанных кровей, обитающих во всех уголках бывшего Советского Союза и Германии, живых и мертвых. А также их даты рождения и смерти, более того, все расписаны по месяцам рождения со сведениями, кто, откуда и кому кем приходится. В тетради встречаются и дневниковые записи, списки партийцев махалли, адреса подписчиков на немецкие газеты, стишки на русском и немецком, факты из истории русских революций и партии большевиков, о немцах России, какие-то воспоминания. Все о чем писал отец, мне известно или знакомо. И большинство родственников я знаю А вот отцовские внуки, правнуки, праправнуки обо всем этом не знают, не ведают. И это меня печалит.

Смерть еще не конец – утверждают древние. Верно. Конец – это забвение...» Ведется пересказ нескольких фрагментов из тетради отца автора: «Дедушка Фридрих», «Умер по дороге домой», «Роза», «Между жизнью и смертью», «Вальс «Мой старый друг», «Отец любил животных». Каждый фрагмент повествует о том, как жили его дедушка и братья, отчего умерла сестра Роза, как жили родители и дети. Вчитываясь в каждую строчку рассказа, невольно задумываемся о жизни, о том, как же нелегко человеку в этой непростой жизни.

И какой же это был гуманный и всепонимающий отец был у автора произведения, который оставил после себя этот драгоценный документ для своих потомков, чтобы они помнили своих предков, близких, свои корни.

Рассказ «Алматы - любовь моя, жизнь моя...» Г.Бельгера полностью может считаться автобиографическим, ведь автор ведет рассказ от своего лица. Рассказ о городе Алматы, который за полвека изменилась и о том, что время не стоит на месте, мировой прогресс продолжается и все меняется.

Герой рассказа описывает свои впечатления, рассказывает о первой знакомстве с городом Алматы. Он описывает город, его красоту и его душу, а также свои чувства, связанные с этим местом. «...Алма-Ата очаровало меня с первого взгляда, легкого дуновения заблудившегося ветерка, сразу и бесповоротно...». «...Алматы - дивный уголок земли,

жемчужина независимого государства, отрада и гордость казахстанцев город, обласканный, и облагороженный теплом и любовью миллионов сердец многих поколений и народов. Таков он, город моей любви моей жизни...». В рассказе явно присутствует автобиографические элементы. Герой не только описывает свои личные переживания, но и вспоминает события и людей из своего реального опыта. Это позволяет ему вносить элементы реальности в произведение и делать его более живым и правдоподобным. Автобиографический мотив помогает автору выразить свои мысли и чувства, а также передать свои наблюдения и понимание мира. Это делает рассказ более интересным, позволяет читателю лучше понять автора и его взгляд на мир.

Автобиографический мотив прослеживается в рассказе «Земляника степная». В этом произведении повествуется о мальчике, который заболел «кокжотелем», борется за свою жизнь.

Считаю, что образ мальчика взят из жизни самого автора. Фактом может быть то, что и у автора отец работает фельдшером в ауле, так и у главного героя отец фельдшер. И для дальнейшей жизни героя этот случай с походом на землянику стало уроком. «...И кажется, именно тот случай, тот поход на земляничную поляну странным образом определил мою судьбу.»

Ведь герой не хочет упасть перед своими друзьями, не стать для них посмешищем и лучше умереть, он выбрал прежде, чем пойти. И возможно на будущее закаляло его характер, и стремление к жизни.

В целом рассказ учит любить жизнь, и радоваться даже мелочам. Автор передает через автобиографический мотив в этом рассказе свой образ, и свои чувства и отношения к жизни.

Автобиографический мотив в малом жанре помогает автору передать свои воспоминания через героев своих рассказов, а также передать свои чувства и переживания на протяжении всей своей жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Бельгер Герольд. Зов. Роман-исповедь. – Астана: Аударма, 2010.
2. «Поликультурная личность Герольда Бельгера в потоке национальных языков и литератур» Материалы вузовской конференции, посвящённой творчеству Г. Бельгера, 2 марта 2015 года
3. Бельгер Герольд. Избранное – Алматы: «Келешек», 2017.
4. Герольд Бельгер «Каменный брод» том I «Балалар әдебиеті» Алматы 2009г
5. Герольд Бельгер «Туюк су» том IV «Балалар әдебиеті» Алматы 2010г
6. Герольд Бельгер «Разлад» том V «Балалар әдебиеті» Алматы 2011г
7. Герольд Бельгер «Воздух времени» том IX «Балалар әдебиеті» Алматы 2012г

УДК 81 '42:81'255.2:821.512.122(574)

**М.ӘУЕЗОВТЫҢ «ҚОРҒАНСЫЗДЫҢ КҮНІ» ШЫҒАРМАСЫНЫҢ ЛИНГВО-СТИЛИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
 (ТҮПНҰСҚА ЖӘНЕ АУДАРМА НҰСҚАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ)**

Абдрасил Наурызбай Сабыржанұлы

Докторант филологического факультета КазНУ им. Аль-Фараби,
 Научный руководитель – Жапарова Асемжан Жапаровна
 Зарубежный научный руководитель – Анна Оулфилд
 Алматы, Казахстан

***Аннотация.** Мақалада заманауи қазақ аударматану саласында өзекті тақырыпқа айналған жазушы Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» повестінің орыс және ағылшын тілдеріндегі аударма нұсқаларының лингво-стилистикалық ерекшеліктерін қарастырған.*

Бұл мақаланың мақсаты – белгілі қаламгер Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» повестіндегі лингво-стилистикалық ерекшеліктерді орыс және ағылшын тілдеріне сапалы аударуда туындайтын өзекті мәселелерді шешу. Мақаланы зерттеу барысында авторлар аударма саласының белгілі ресейлік және отандық авторлардың теорияларына сүйенген.

Қазақ балалар әдебиетінде Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» шығармасының алатын орны ерекше, сондықтан түпнұсқадағы лингво-стилистикалық ерекшеліктердің орыс және ағылшын тілдеріне тәржімелеу мәселелерін зерттеу қазақ аударматану саласының дамуына үлесін қосады.

Бұл мақалада түпнұсқадағы лингво-стилистикалық ерекшеліктердің орыс және ағылшын тілдеріндегі аударма нұсқаларын талдауда авторлар салыстырмалы әдісті қолданады.

Бұл мақаланың тақырыбы қазақ транслатология саласында өзекті болып табылады, сондықтан келешекте диссертациялық деңгейде зерттеуді қажет етеді.

***Кілт сөздер:** Мұхтар Әуезов, Қорғансыздың күні, лингво-стилистикалық ерекшеліктер, В.Н. Комиссаров, эквивалент, аударма, реципиент.*

Кіріспе

Қаламгер М.Әуезовтың «Қорғансыздың күні» 1921 жылы «Қызыл Қазақстан» журналының 3-4 сандарында «Арғын» деген атаумен жарияланған алғашқы туындысы. Жазушы Мұхтар Әуезов осы повестті жазғанда өзінің ішкі жан дүниесіндегі қиналған кезеңдерін баяндаған.

Қазақ балалар әдебиетінде Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» туындысы тек орыс және ағылшын тілдеріне ғана аударылып қана қоймай, сонымен қатар басқа да әлем тілдеріне де тәржімеленген. Түпнұсқадағы лингво-стилистикалық ерекшеліктер қазақ ауылындағы кедейлердің өмірі мен қорғансыз жандардың азап шегуін көрсетеді. Аталмыш туынды 16-18 жас аралығындағы жоғары сынып балаларына арналған шығарма, яғни келешек өмір жолында Ақан, Қалтай сияқты қатыгез, жауыз адамдардан аулақ жүруге және тағдыр тауқыметіне бой бермей, қиындықтарға төзе білуге, суицидтен бас тартуға шақырады.

Академик С. Қирабаевтің пайымдауынша: «Балалар әдебиеті – қиын әдебиет. Оның бірталай өзіндік ерекше сипаттары бар. Балалар кітаптарында әрекеттің нақтылығы мен образдың көрнектілігі, лирикалық сезімталдық, характерлер мен уақиғаның динамикалық түрде дамуы, тіл тазалығы мен тартымдылығы қажет. Бала ойы мен ұғымы абстракциядан гөрі нақтылықты сүйеді. Сезіміне әсер ете білу арқылы оны адамды сүйуге, гуманистік

әрекеттерге тәрбиелеуге болады. Жазушы тілі де бала ұғымына лайық, түсінікті, таза болуға тиіс» [1].

Жоғарыда айтылған пікірді талдай келе, бұл шығарма ақыл-есі тұрақталып, когнициялық дамуы артып келе жатқан жеткіншек балалардың философиялық көзқарасын нығайтуға және түпнұсқадағы зорлық-зомбылық, адами қасиеттерден жұрдай қылып көрсетілген кейіпкерлер сияқты болмауға насихаттайтын туынды, сондықтан түпнұсқада қолданылған лингво-стистикалық ерекшеліктердің орыс және ағылшын тілдеріндегі нұсқаларын талдау маңызды, өйткені автор лингво-стистикалық ерекшеліктер арқылы оқырманды тағылымдық және эстетикалық әсер ету арқылы тәлім-тәрбиеге жетелейді.

Қазақ балалар әдебиетінің белгілі ғалымы Б. Ыбырайымов: «Қай әдіс, қай тәсілмен жазылса да, балаларға арналған шығармалардың негізгі ауқымы – тарих пен қоғамның негізгі прогресшіл қозғауыш күштерін, уақыт, өмір, диалектикасын жас оқырмандар ұғымына сай формалар арқылы көрсету. Бұған жастайынан қаныққан олардың рухани беталысы, есею бағдары да дұрыс бағытқа түспек» [2], - деген ой тұжырымдаған. Сонымен қатар, көркем туындыларда лингво-стистикалық ерекшеліктерді пайдалану – ол реципиентке эмоционалды әсер ету арқылы сана-сезімін өзгерту, болашақта қателіктер жасаудың алдын алуға ықпалын тигізу.

Әдістер мен материалдар

Белгілі отандық аударматанушы профессор Ж. Дәдебаев көркем аудармадағы салыстырмалы зерттеу туралы: «Көркем аударма мәселелерін қарастыру міндетті түрде, кем дегенде, екі түрлі тілде жасалған көркемдік құбылыстарды, түпнұсқа әдеби шығарма мен оның өзге тілдегі аудармаларын, өзара салыстырып зерделеуді талап етеді. Салыстырусыз көркем аударманы өнер ретінде тану да, таныту да мүмкін емес. Сондықтан салыстырмалы талдау көркем аударманың теориясы үшін де, тарихы үшін де, сыны үшін де бірден бір әдіснамалық, методологиялық негіз болып табылады» [3; 54 б.]. Көркем аудармадағы салыстырмалы әдістің маңызды екені туралы отандық зерттеуші А. Алдашеваның тұжырымынша: «Адам факторының тілдегі көрінісін, тіл мен сол тілді иеленуші адамның (тұтас бір халықтың) ойлау-пайымдау қабілетінің арасындағы байланысты, ұлттық мәдениеттің ұлт тіліне (және керісінше) ықпалын зерттеуде аударма әдебиет көп көмек жасайды. Аударма әдебиеті түпнұсқамен салыстыру бірнеше тілдерде бар универсалды бір ұғым, образ, стереотиптер үшін жұмсалатын тілдік единицалардың ұлттық-мәдени құндылығын дәлірек танытуға мүмкіндік береді» [4; 17.]. Осы мақаламызға байланысты жоғарыдағы концепцияларды қолдаймыз, сондықтан Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» әңгімесіндегі лингво-стистикалық ерекшеліктері орыс және ағылшын тілдеріндегі тәржіме нұсқалары салыстырмалы әдіспен талданады.

Алғаш рет орыс тіліне қаламгер Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» туындысын тәржімеші А. Пантиелев «Сиротская доля» деп аударса, ал 2017 жылы аудармашы Саймон Гейган орыс тіліндегі А. Пантиелевтың нұсқасынан ағылшын тіліне «An orphan's lot» деп тәржімелеген.

Нәтижелер мен оларды талқылау

Ресейлік аударматану зерттеушісі В.Н. Комиссаров эквивалент ұғымы туралы: «аударманың эквиваленттілігі түпнұсқа мен аударманың мазмұнының ортақтығы (мағыналық жақындығы)» [5; 403 б.], яғни түпнұсқадағы мазмұнның тәржімесі аудармада мағынасы жағынан ұқсас болуы қажет.

Сондай-ақ, кеменгер ғалым В.Н. Комиссаров эквиваленттілік теориясының 5 деңгейін: «...тілдік белгілер деңгейі, мәлімдеме деңгейі, хабарлама деңгейі (құрылымы жағынан), жағдаятты сипаттау деңгейі және коммуникация мақсатының сақталу деңгейі...» [5; 10 б.] ұсынған.

№1-кесте: Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» повестіндегі лингво-стистикалық ерекшеліктің көрінісі

Түпнұсқада:	Аудармашы А. Пантиелевта:	Саймон Гейган нұсқасында:
<i>С. қаласының оңтүстігін жайлаған елдің қалаға қатынайтын қара жолының үстінде Арқалық деген тау бар [6; 7 б.].</i>	<i>Столбовая дорога тянулась мимо горы Аркалык [7; с. 252].</i>	<i>The high road stretches past Mount Arkalyk [8; p. 15].</i>

Осы мысал бойынша түпнұсқадағы автордың лингво-стистикалық ерекшеліктеріне байланысты орыс тіліндегі нұсқада көп негізгі ақпарат түсіріліп кеткен, ал ағылшын тіліне орыс тілінен жанама аударылған, сонымен қатар түпнұсқа авторының стиліне нұсқан келген, яғни реципиенттерге сай форенизацияланған.

№2-кесте: Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» повестіндегі лингво-стистикалық ерекшеліктің көрінісі

Түпнұсқада:	Аудармашы А. Пантиелевта:	Саймон Гейган нұсқасында:
<i>Жауыздықтың жас құрбаны қасіретке толы өмірінің азапты ақ түтегінен адасып өліп, мәңгі толас тапқандай [6; 31 б.].</i>	<i>Она спала спокойно, крепко, и ей снилось то, как она жила [7; с. 269].</i>	<i>She slept calmly and deeply, no longer dreaming of the life she had lived [8; p. 37].</i>

Белгілі ресейлік зерттеуші В.Н. Комиссаровтың эквиваленттілік теориясына байланысты орыс және ағылшын тілдеріндегі нұсқалар 3-деңгейде берілген, өйткені оқырмандар қауымына бейімделген.

№3-кесте: Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» повестіндегі лингво-стистикалық ерекшеліктің көрінісі

Түпнұсқада:	Аудармашы А. Пантиелевта:	Саймон Гейган нұсқасында:
<i>– Құдай ісі сыпайышылық, ақырының қайырын берсін! – деп, жайлап көңіл айтты [6; 17 б.].</i>	<i>– Воля божья! Дай вам бог изобилия и сытости... – намекая, что недурно бы расстелить дастархан [7; с. 259].</i>	<i>“God willing! May you be granted abundance and full stomachs... Thus hinting that it wouldn’t be a bad thing for the dastarkhan or table cloth to be spread” [8; p. 23].</i>

Берілген мысалды талдай келе, түпнұсқадағы лингво-стистикалық ерекшелік орыс және ағылшын тілдерінде тұрақты мағынасы толыққанды ашылмағанын және автор стиліне нұсқан келген.

Қорытынды

Бұл мақаланы түйіндей келе ағылшын тіліне орыс тілінен жанама аударма жасамай, тікелей тәржімелеу және орыс тіліндегі нұсқасын жанадан аудару түпнұсқадағы ұлттық лингво-стистикалық ерекшеліктер мен этно-мағыналық қабаттарының сақталуы мен доместикациялануына ықпалын тигізеді және келешек тәржімешілердің аударма үдерісін жеңілдетеді. Бұл мақала тақырыбы өте өзекті, сондықтан келешекте толығырақ талданып, диссертациялық деңгейде зерттеуді қажет етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қирабаев С.Өнер өрісі. Мақалалар мен зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1971. – 175 б.
2. Ыбырайымов Б. Сөзстан. – Алматы, 1977. – 224 б.
3. Дәдебаев Ж. Әдеби компаративистика және көркем аударма. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 142 б.
4. Алдашева А. Аударматану (Лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер). Оқу құралы/Тіл комитеті; жауап. ред. Р. Сыздық. – Алматы: Арда, 2006. – 248 б.
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. 2-е изд., испр. – М.: Р.Валент, 2011. – 408 с.
6. Әуезов М.О. Таңдамалы шығармалары. Бес томдық. Т.3. *Әңгімелер, очерктер, күнделіктер мен жолжазбалар* / Құрастырушы: Ханкей Е. – Алматы: Brand Book, 2022. – 608 б.
7. Ауэзов Мухтар. Лихая година. Повести и рассказы. / Мухтар Ауэзов. Перевод с казахского. Астана: Аударма, 2010. – 608 стр.
8. Auevov M. Beauty in mourning / M.Auevov. — Translation by S. Geoghegan, S. Hollingsworth. – London: Russell Press, 2017. – 412 p.

УДК-81-25

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СЛЕНГ В СФЕРЕ IT

Есенова Эльмира Мингазиловна

Лектор кафедры языков Алматинского технологического университета
 Алматы, Казахстан

***Аннотация:** в статье рассматриваются некоторые примеры профессиональной лексики в сфере информационных технологий. Жаргон (сленг) используется в конкретной работе, профессии. Все слова и словосочетания заимствованы из английского языка, который стал основным языком IT-сообщества.*

***Ключевые слова:** сленг, термины, жаргонизмы, профессиональный язык, программирование, информационные технологии, английский язык.*

В каждой профессии есть термины, словосочетания, синтаксические выражения, иными словами «профессиональный язык». Профессиональный язык – это язык, состоящий из собственных языковых норм (терминов, профессиональных слов, жаргонизм и т.д.), их активно употребляют в рамках конкретной профессии.

Профессиональный жаргон (сленг) – понятие, обычно используемые в конкретной работе, профессии и т.п. Сленговые слова – тайные разговоры определённых социальных групп или групп по интересам, которых не понимают другие. Сленг относится к саркастическим словам, используемых в определённой среде, отклоняющиеся от обычного языка. К примеру, есть молодёжный сленг, но сейчас рассмотрим жаргоны-сленг в сфере IT и программирования. Программисты используют эти слова для лучшего понимания друг друга, быстрого начала общения, и поиска взаимопонимания. Одна из распространённых историй о термине «баг» (глук) в программировании гласит, что он происходит от проблем с «bug» (как насекомое), которые вызывали проблемы в ранних компьютерах. Считается, что это происходило из-за того, что насекомое или моль запуталось внутри компьютера в 1930-х годах, что вызывало ошибки в его работе. Термин позже стал использоваться для описания любого типа ошибок или неисправностей в устройствах технологий или

компьютерах и до сих пор используется в кругах программирования и IT для описания проблем или ошибок, особенно тех, которые кажутся необычными или не могут быть отслезены до какой-либо конкретной причины.

«Easter egg» (Пасхальное яйцо) в технических и программных кругах означает скрытые функции или возможности в программном обеспечении или устройстве. Этот термин имеет свое происхождение в традиции скрытого поиска яиц на Пасху. Считается, что термин был придуман кем-то, кто был знаком с традицией и чувствовал, что скрытие и нахождение яиц – это забавное, детское занятие. Этот смысл удовольствия и приключений при обнаружении скрытых функций или возможностей в технике и разработке программного обеспечения перешел в современную культуру и употребление и стал одним из наиболее популярных и широко используемых технических жаргонных терминов.

«Отладить» (глагол) в техническом жаргоне означает несколько иное, чем его общее значение. В техническом жаргоне это означает находить и решать проблемы программирования или ошибки в программе или коде. Это важная часть процесса разработки и может быть очень трудоемкой и вызывающей трудности. Из-за этого многие программисты говорят, что самая важная часть их работы – это нахождение и устранение ошибок, поэтому они часто сосредоточены на этом аспекте своей работы и проводят много времени, занимаясь этим.

«Хакер» (существительное) в кругах программирования и информационных технологий – это человек, который очень умелый и знающий в области программирования и компьютерных наук. Они часто считаются очень умными и имеют глубокое понимание того, как работают компьютеры. Хакеры могут быть как хорошими, так и плохими, и термин также используется иногда для обозначения того, кто ломает или злоупотребляет компьютерными системами и сетями.

«Хакнуть» - (когда используется как глагол) – это найти решение проблемы или решить проблему с помощью нестандартных или непреднамеренных методов. В этом значении слово «хакер» не связано с его криминальным значением. Человек, который является «хакером» в этом смысле, просто очень хорош в нахождении решений проблем, используя свою креативность и изобретательность, и кто не связан с конвенцией или традицией.

«To spoof» (обманывать) – это глагол, означающий подделку личности, веб-сайта или приложения с целью обмануть людей и заставить их сделать то, что вы хотите. Это часто делается для злонамеренных целей, таких как хакинг или кража личной информации, но также может использоваться и для более невинных действий, таких как розыгрыши или шутки.

«To push» (глагол) – это жаргон технической сферы, который имеет множество различных значений, но наиболее распространенными являются сохранение или загрузка чего-либо на сервер или другое место, а также добавление кода в систему управления исходным кодом. Когда вы или кто-то другой «пушит» что-то, изменения/код доступны другим и официально находятся в проекте. Это часто делается после тестирования и проверки кода, чтобы убедиться, что все работает так, как задумано. Это один из наиболее важных и популярных терминов в области технологий и программирования.

«Deadline» (существительное) – это запланированная дата, которую необходимо соблюсти для определенного проекта или работы. Сроки обычно используются в управлении проектами и разработке, чтобы сохранить проект на правильном пути и достигнуть определенных этапов.

«To ship» (глагол) в IT-индустрии означает процесс выпуска продукта или услуги для клиентов. Это может включать отправку физического продукта по почте или загрузку цифрового продукта на веб-сайт или интернет-магазин. Это конец процесса разработки, и после того, как продукт отправлен, он готов к использованию потребителями.

«To refactor» (глагол) означает переписать или переструктурировать код, чтобы он стал более читаемым, эффективным или легче поддерживаемым и изменяемым в будущем. Это часто делается для адаптации к новым требованиям или изменениям в коде и использования новых инструментов и технологий. Рефакторинг часто может выполняться вручную или с использованием автоматических инструментов в более сложных случаях.

«To roll-out» (глагол) означает развертывание новой функции или обновления в живом сервисе или системе. Это часто делается, чтобы начать использовать или тестировать новые функции или исправления.

«To shadow» (глагол) означает наблюдать или узнавать о чьей-то работе или технике, обычно с целью лучше понять ее или научиться делать что-то самостоятельно. Это часто используется в организационном контексте, когда новый сотрудник получает задание, которое включает следование за работой опытного сотрудника или коллеги, или когда кто-то обучается определенной роли или задаче.

«Scrum» - (существительное) это набор процессов, связанных с управлением проектами. Он часто используется в разработке программного обеспечения для улучшения коммуникации и сотрудничества в команде.

«To benchmark» (глагол) означает сравнение двух или более методов или технологий, чтобы определить, какой из них лучше подходит для конкретной цели. Это часто делается при попытке выбрать лучший подход к задаче или проекту и может использоваться для определения наиболее эффективного способа выполнения задачи.

«To crash-test» (глагол) означает намеренно пытаться сломать или повредить что-то (обычно программу или программное обеспечение), чтобы проверить на наличие ошибок или сбоев и узнать, может ли оно справиться с неожиданными или непредсказуемыми входными данными или событиями.

«To back door» (глагол) – это добавление секретной точки доступа или скрытой функции в программу, которую можно использовать для получения доступа и управления ею. В большинстве случаев это делается незаконно без разрешения владельца и используется для доступа к важным данным и системам. Это может быть сделано многими способами, и обычно очень сложно обнаружить или исправить, когда это уже произошло.

Как мы уже говорили ранее, жаргон программирования (или «компьютерный жаргон») – это набор сленга или сокращений, используемых компьютерными экспертами. Они очень специфичны для профессии и не могут быть использованы людьми вне этой области. Для сравнения, слово «быстрее» вы можете встретить каждый день, но «глук» - это сленговое слово, которое вы не услышите нигде, кроме разговоров между компьютерными экспертами. Еще один пример, «патч»: перевод этого слова - «пластырь». А в сфере IT — это программа, которая позволяет исправлять ошибки в ПО и ее устанавливают поверх оригинального кода, как пластырь. И вместо того, чтобы сказать «создай программу, чтобы исправить ошибки, которые обнаружили в программном коде», можно коротко сказать «сделай патч». Чтобы разобраться в IT-терминологии необходимо много читать, изучать, запоминать. Какой язык должен знать каждый успешный программист? Может, это PHP, Java, C++ или Python? Нет. Это английский. Программирование является международной профессией, и конечно, вам необходимо понимать английский язык. Сленг современных IT-специалистов, тесно связан с английским языком. Именно из него пришла большая часть терминов, которыми пользуются программисты. Поэтому язык стоит изучить хотя бы для лучшего их понимания

Ни для кого не секрет, что английский язык — это язык международного общения, а в IT все построено на международных связях и клиентах. Логично, что английский стал основным языком IT-сообщества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Малкин А.Ю., Особенности образования компьютерного сленга в XXI веке в английском и русском языках. // Старт в науке. – 2017. – № 6-2.
2. Виноградова, Н. В. Компьютерный сленг и литературный язык: проблемы конкуренции / Н.В. Виноградова // Исследования по славянским языкам. – No 6. – 2001. – С. 203 – 216.
3. Садошенко, Д. Словарь компьютерного сленга / Д. Садошенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sleng_dict.txt
4. <https://blog.tutortop.ru/galera-miting-overkloking-prod-it-slovar-terminy-i-sleng-ajtishnikov/?cid=1694254899237688270>

ӘДЕБИЕТТІҢ ҰЛТТЫҚ ҚАЛЫБЫН НЫҒАЙТУДАҒЫ АБАЙ МҰРАСЫНЫҢ КОНЦЕПТУАЛДЫҚ РОЛІ

Ерсұлтан Кәрімжанұлы Нүсіпжанов

«Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы

Тараз қаласының білім бөлімінің №3 мектеп – лицейі» КММ

қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагогика ғылымдарының магистрі

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент Саламатова Р.М

Тараз, Қазақстан

Аннотация: қазақ мәдениеті мен ақыл-ойының заңғар биігі Абай Құнанбайұлының туындылары дәл бүгінгі күнге дейін өзінің өміршеңдігін, өзектілігін жоғалтпай келеді. Абай шығармашылығына өзек болған адамзат болмысына қатысты мәңгілік тақырыптар, ақын қаламынан туған өлеңдер, поэмалар, аудармалар, қара сөздер – тұтас қазақ халқының темірқазығына, сарқылмас қазынасына айналып, әлем халықтарының назарына өзіне аудартып, күн санап маңыздылығы арта түсуде. Мақалада әдебиеттің ұлттық қалыбын нығайтуда Абай мұрасының концептуалдық ролі баяндалады.

Кілт сөздер: қоғам, қазақ, құндылықтар, ұлттық код.

Зымыран заманалардың жетегінде жаңғыра беретін әдебиет – күллі адамзаттық рухани қозғалыстардың айнасы. Жалпы заман ұғымына байланысты тиянақты түсінік: «Замана, шаруа, мінез күнде өзгерді» [1. 169] деген Абай сөзінен табылады. Тарқатып айтқанда, заман деген белгілі бір уақыт шеңберіндегі ұрпақтар буынына ортақ таным түсініктік ерекшеліктерге байланысты атау. Мәселен кешегі өткен ХХ ғасырда таптық сана культке айналды. Соған орай «Пролетаризм, социализм, интернационализм, коллективизм, космополитизм т.б да толып жатқан «измдерге» байланысты құндылықтар жүйесі қалыптасты. Қоғамдық ой солардың ыңғайында тәрбиеленді. Біржақты саяси-идеологиялық мазмұн мен мүддеге негізделген «измдік» құндылықтардың ғұмыры келте болды. Күні біткен үкіметпен бірге дәуір доңғалағының астында жаншылып қала берді» келеді [2. 39].

Қауымдық құндылық дегеннің өзі *табиғи және жасанды* түрлерге сұрыпталатындығын өмірдің өзі дәлелдеді. Классикалық мәндегі табиғи құндылық жаратылыс заңдылықтарымен ұштастық жағынан ерекшеленеді. Ал жасандыға белгілі бір мақсат мүддеге негізделген қажеттілік тән. Әрине, кейінгісін құндылық деп санауға болмайды деген қарсы пікірдің туындауы да заңды. Алайда, небәрі жетпіс жылдық келте ғұмырында «заманауи құндылықтардың» мызғымас моделін қалыптастырып, оның ой санамыздағы сиясын қазірге дейін толық өшіре алмай отырған совет заманының шындығын жоққа шығара алмаймыз. Мәселен кез келген совет азаматы партия мүшелігінен шығып қалу жағдайын тұтас қоғамнан шеттетілу фактісі ретінде сезінгендігі өтірік емес. Әдебиетте «әйел теңсіздігі», «тап қайшылығы» дегенге құлай сендік. Ғылымда да «совет заманы» деген ұғымнан айналып өтіп кету мүмкін емес.

Жалпы ықылым дәуірлерден «адам өзгере ме, заман өзгере ме?» деген пікір қайшылығына ілік болып келе жатқан сауалдың нанымды жауабы да біздіңше осы тұста анық сезіледі. Яғни заман – белгілі бір ұрпақтар буыны бастан өткеретін тарихи-әлеуметтік құбылыстар, соған қатысты туындайтын жалпыға ортақ таным-түсінік, пікір көзқарас, ойлау дағдысы т.б санадағы қозғалыстар желісінде қалыптасатын құндылықтар өлшемінде анықталатын ұғым екендігін аңғарамыз. Мейлі ол жасампаз болсын, мейлі жасанды болсын мәселе жалпыға ортақ мәнге ие болуында. Ендеше қоғамдық құндылықтардың нақтылы бір уақыт аралығындағы басымдық табуы белгілі бір заманның орнауына түрткі болады екен.

Өнер атаулының өзекті саласы – әдебиет десек, оның өріс – келбеті, бағыт-бағдары, болмыс бітімінде әлгі айтылған *заманның* табы міндетті түрде таңбаланады. Бұл мәселенің байыбына бойлаудың ең басты алғышарты ұлттық сана, ұлттық мәндегі таным түйсік пен түсінікке байланысты екендігіне қазір мән беріліп жатыр. Бұл зәрулік бұрын да белгілі етін. Бірақ ұлттық атаулыға қарсы күрескен қоғамда ойлау жүйесіндегі бұл ең өзекті мәселе күресінге тап болды. Нәтижесінде әдебиетіміз науқаншылдықтың құралына, әдеби таным-түсініктеріміз ойлаудағы жасандылыққа, мәселенің бетінен қалқып өтуді ғана білетін таяздыққа әкеп соқтырды.

Мәселен ақыл сөздің алдаспаны – Абайдың: «Сөз түзелді, тыңдаушы сен де түзел» деген ақыл-сөзінің астарлы мағынасы осы проблемаға қатысы жоқ емес. Төл мәдениетіміз бен әдебиетімізді өресі зор өлең-жырларымен, тәлімі теңдессіз ой тұнбаларымен асқақтатқан ойшыл-ақынымыздың бастамашыл ой бағамы бір бұл емес. Оның әрбір сөз сілемдері мен ой оралымы мағыналық тереңдігімен, ғылыми сипатымен, күрделі ой қисындарынан тізбек құрап жатқан концептуалды мәнге ие. Поэтикалық образға бай ақындық мұрадағы ой түйіндерінің әрқайсысы өз алдына жеке тақырып ретінде қарастырылып, індете ізерлеуді қажет етеді. Шындап келгенде, ішкі сырына бойлауда Абайдың поэтикалық үлгідегі ой күрмеу тәсілдерінің өзі сан қилы. Сол себепті бұл еңбегімізде негізінен Абайдың сөз саптауындағы лингвомәдени бірліктердің контекстік қызметіне тоқталуымызға тура келеді.

«Сөз түзелді, тыңдаушы сен де түзел» [1. 60] деген «сөз» байсалды байлам, жүйелі ой-танымның көркем образдау әдісімен жасалынған поэтикалық үлгідегі сөз. Орасан ой жүйелерінің тарының қауызындай өлшемдегі поэтикалық үлгіде өрнектелу жағдайы. Сырт пішіні мен ішкі мазмұнындағы логикалық астардың тереңдігімен байланысты ұғым түр бұл жерде. Оған өлең мәтінінің тұтас контекстік желісіндегі логикалық ойдың сілемдері нақты дәлел. Осы арқылы суреткерге тән ең басты қасиеттердің – ақыл-ой (интеллект) ұшқырлығы мен тіл шеберлігі екендігі алдыға тартылған. Осы аталған құндылықтың оқырманға да теңдей тиесілі екендігі «тыңдаушыға» бағытталған «...сен де, түзел» деген қаратпа сөзден мәлім. Ақынның жұмбақ түрінде жазылған өлеңдерінің бірінде:

Мұны тапсам ойланып, ақын деңіз,

Таба алмасам, ақылды болар неміз? [1. 39].

-дегенінде ақындық өнердің ең басты өлшем-құны тікелей интеллектіге қатысты байланысты кендігі анық көрініс тапқан. Бұл жердегі ақыл деп отырғаны қазіргі кездегі білім беру саласында кеңінен көтеріліп жүрген сыншыл ақыл, немесе сыни ойлау технологиясы. Бұл мәселенің анықтамасы «он үшінші» қара сөзде «якини» және «таклиди» терминдері арқылы тарқатылған.

Қазіргі заманның бас абайтанушысы М.Мырзахметұлының: «Тәуелсіздік алған жылдар ішінде біздің мемлекет жүз жылда, мүмкін жүз елу жылда өтетін жолды он-он бес жыл ішінде өтпек болып отыр. Бұл кеңестік заманда қалыптасқан танымға қысым тудырып, көп мәселеге біздің риза бола бермейтін себебіміз де осы жағдайдан туындап отыр. Замана тез өзгерген соң, соған ілесе алмаудан келіп, көп нәрсеге көңіліміз көншімеуі – заңды құбылыс. Осы себепті қазіргі ғалымдар мен ақын-жазушыларға да көңіліміз толмайтыны рас. Бұның мынандай сыры барын ескермек керек. Абайда тыңдаушы мен айтушы туралы ғажап пікір бар. Ол ұғым бүгінде жазушы мен оқырман деген ұғымға сай келеді. Бірде айтушы, яғни жазушының рухани деңгейі биіктеп озып кетіп, оқырмандары ілесе алмай артта қалады. Бірде оқырмандар дүниетанымы күшейіп биіктеп кетеді де, айтушылар түгел сауатты, білімдіміз, ақын-жазушының айтатын, ойлайтын дүниесінің бәрін де біліп отырамыз. Сондықтан ақын-жазушылар біздің орбитамыздан шығып кете алмай жатады. Олар М.Әуезов, Ш.Айтматов сияқты биікке көтеріле алмай жатады. Ғалымдар да осындай» деген Абайдағы айтушы мен тыңдаушы концепциясы жөнінде пікірі бар [4]. Анығында бұл

концепция заман ағысы барысындағы ұлтымыздың рухани-интеллектілік деградацияға байланысты туындағанын. Сөз ыңғайында осы жөніне қысқаша тоқталып өтсек те болады.

«Абайдың ақындық мұрасында «айтушы» мен «тыңдаушы» арақатынасында өрілетін ой төркінінің отаршылдықтың езгісінде жаншылған қазақ қоғамының рухани-интеллектуалдық, мәдени-эстетикалық күйіне тікелей қатысы бар.» [7. 49]. Байыптап қарасақ, бұл жердегі ой төркіні оқырман мен қаламгердің интеллектілік әлеуеті мен эстетикалық таным-талғамының сәйкестігі ой түрткі болған. Қайбір кезде де шығармашылық өнер өкілдері мен оны қабылдаушылардың арасындағы үндестік, деңгейлестік әр түрлі мазмұнда көтеріліп келгендігі мәлім. Ал өткен тарихы аласапыран, бүгінгі бейберекет, келешегі боз тұман Абайдың өмір сүрген тұсында мұндай қарама-қайшылық барынша шиеленіскен күйде еді. Осы тығырықтан қалің елін қалайда құтқарудың жолы – рухани интеллектіге байланысты екендігін терең сезінген ойшыл-ақынның осылай деп сөз саптаудан басқа амалы қалмады. Себебі бодандықтың балшығына шыланған ұлттық сана күнен күнге кері кетіп, ұлт өзінің табиғи қалыбынан ажырай бастады. Кеудені кеулеген енжарлықтан құтылмаса, халқының келешекте ұлттығынан айрылу трагедиясының алыс еместігін сезінген Абай көпші түзеудің тетігін осылай атап көрсетті.

Сөз мәдениеті айрықша кемелденген қазақ рухани кеңістігіндегі сөз зергерлерінің ықпалын ғылыми-интеллектілік тұрғыдан күшейту идеясы Абайдан бастау тапты. Осы жаңашылдық қазақ әдебиетінің жаңа қырынан жаңғыруына серпін болды. Абай өзіне дейінгі де, өзінен кейінгі де ақындық өнердің шоқтығы биік өкілі. Ал енді оның өнерпаздық құдіреті неде деген сұрақтың бірнеге жауабы бар. Бұл орайда ақынның рухани шығармашылық әдеміндегі сөз сырын түр-түрге жіктеп қарастыруымызға болады. Ең алдымен, ақын сөздерінің мағыналық астары, екіншіден, логикалық ой жүйелерінің ғылыми сипатты болу ерекшелігі, жат тілдерден енген кірме сөздердің контекстік мәндегі маңызы, төртіншіден, жекелеген лингвомәдени бірліктердің ұлттық код мәніндегі айрықшалығы. Сөздер. Мәселен «АЛЛА деген сөз жеңіл» деген өлеңінде:

«Замана, шаруа, мінез күнде өзгерді.

Оларға кез-кезімен нәби келді»

деген жолдардағы кірме сөз нәби. Негізі шығыс текті «нәби» сөзінің мағынасы пайғамбар деген ұғымды білдіреді. Бірақ пайғамбарлардың расул және нәби болып екі түрге бөлінетіндігін ескерсек, бұл жердегі лингвомәдени бірлік есебінде қарастырылуға тиісті сөзді талдап тексеру арқылы біз мәселенің анық қанығына терең бойлап ене аламыз. Расул – елші, яғни арнайы төрт кітап; Тәурат, Забур, Інжіл және Қасиетті Құран Кәрімді адамзатқа жеткізуші арнайы елшілер. Ал енді жалпы саны жүз жиырма төрт мың пайғамбардың келгендігі туралы мәлімет дін ғылымында бар. Олардың ішіндегі төртеуінен басқасының барлығы нәбилер. Өйткені олардың пайғамбарлық қасиеті белгілі бір миссияға қатысты. Мысалы бір кездерде жер бетін сиқыр жаулап кеткенде аса таяғын қолына ұстаған Мұса пайғамбар жіберілді. Міне сол секілді Дәуіт пайғамбар, Ысрайыл пайғамбар, Сүлеймен пайғамбар деп жалғасып кете беретін нәби-пайғамбарлардың әрқайсысының жүктелген міндеттері де әртүрлі болды. Нәбилердің жіберілу себебі өлеңде: «Замана, шаруа, мінез күнде өзгерді» деп баяндалған. «Шаруа» дегеннің мысалы ретінде қазіргі ғарыштық технологиялардың қарыштаған жағдайын атасақ болады. Телевизор, смартфон сынды байланыс, ақпарат көздері дүниеге келді. Нәтижесінде қоғамдағы коммуникациялық қозғалыстар, адамдардың психологиясы, эстетикалық талғамы, түсінігі өзгеріске ұшырады. Соның салдарынан адамдардың қарым-қатынас этикасы өзгерді. Мәселен бұрын кез келген үйге, кез келген уақытта құдайы қонақ болып келген кісіні құрметпен қабылдау ұлттық дәстүріміздегі, мәдениеттіліктің, көргенділіктің ен белгісі саналатын еді. Ал қазіргі таңда жат түгілі, жақын туыстың үйіне алдын ала телефон шалып, келетіндігінді ескертпестен атүсті бара салу этикетке жат болып саналады. Және бұрындары тек қалалық қауымның

қарым қатынасында көрініс беріп жататын бұл жағдай, енді ауыл қазағының да өмір сүру тәртібіндегі бұлжымайтын ережеге-тәртіпке айналып кеткендігі шындық.

Міне XXI ғасыр қазағының бойынан көрініс беретін жалпыға ортақ осы көрініс – мінез. Ал енді осы «шаруаның» әсерінен пайда б «мінездің» құбылуына байланысты тосын түсінік, тың талғам, соны құндылықтар жиынтығы қордаланып шығады. Міне сол жалпылық мәндегі құндылықтар жаңа заманның басқа формацияға өтіп, жаңа мазмұн табуына, өзгеріске ұшырауына түрткі болады. Осыдан келіп әрбір сөз жүйесі математикалық алгоритм заңына сай құрылым түзіп жатқан Абайдың өзге тілдердің сөздерін мақсатты түрде қолдану ерекшелігі айқындалып шығады.

Әдебиетте ойшыл-ақындығымен дараланатын Абай өлеңдерінің поэтикасы ғылымның сан сала тармақтарының синтезі деуімізге толық негіз бар. Кванттық механикадан бастап жаратылыстану ғылымдарының тармақтарымен тоғысып кететін ой дестелері ғылыми масштабтылығымен оқырманның интеллектін сын тезіне алады. Суыртпақтап ширата берсек таусылмайтын хакімнің рухани әлемінің танылмаған тұстары, жазылмаған бүктесіндері ізерлі ізденістерді талап етеді.

Қорыта айтқанда арналы ой-ағыстарымен сананың сәулеткері биігінде шарықтап қала беретін Абайдың «Толық адам» ілімі ұлттық идеологиясыздың моделі, қоғамдық ғылымдардың адастырмас темірқазығы, білім берудің ұлттық платформасы ретінде насихатталудың методологиясы жаңғыртылуы қажет. Бұл орайда ақындық мұраны игерудің заманауаи сипаты мен ұлттық мазмұнынның тандем құрауы басты мәселе. Әсіресе, орта мектептердің білім бағдарламаларына «Абайтану» курсы міндетті компонент ретінде ендірілуде ескеруге тиісті жәйттар да аз емес. Соның бірі ақын өлеңдері мен қара сөздері оқушылардың жас ерекшеліктері ыңғайында тақырыптық, идеялық принциппен ұсынылғаны жөн. Сонымен қатар шығармаларды оқытуда әдебиеттен өзге пәндерде игерілген тақырыптармен сабақтастықтың болғаны шарт. Олай болмаған жағдайда Абай поэтикасын түсіну мүмкін емес. Мәселен Абайдың «Қалың елім қазағым, қайран жұртым» өлеңін талдап түсіну үшін тарих пәнінде XIX ғасырдағы отаршылдық тақырыбы еңсеріліп қоюы қажет. Сонда ғана шығарманың асыл өзегіне еркін бойлаудың мүмкіндігі артпақ.

Абай мұрасы ұлттық кодтың тұнбасы екендігін атап өткеніміздей, бұл жерде ұлттық тұрғыда ой толғау жайына баса мән берілгені керек. Онсыз Абай әлемі маңайлатпайды. Болмаса, біз сол бұрынғы таптаурын әдіспен «Күз» өлеңін табиғат лирикасындағы шығарма ретінде біржақты танып жүре бермекпіз. Шынында, бұл тақырыптық тұрғыдан қоғамдық-әлеуметтік, ал идеясы ұлттық идеологияға негізделген туынды. Табиғат фоны – тақырыптың экспрессивтік мәнін күшейтіп тұрған поэтикалық элемент. Ұлттың басындағы әлеуметтік-экономикалық проблема жыл мезгілінің болмысымен үндестіктегі параллельизм әдісімен айшықталған. Айнала төңіректі қою тұманмен тұмшалаған күз мезгілінің сүреңсіз келбеті, еңсені езген кедейлік тауқыметінен тарығу күйінің контрасты. Үстіндегі әлдеқашан тозығы жеткен шоқпыты, қақаған қыс аязы түгілі, күздің қара суығынан ықтасын болуға жарамайтын жыртық-жамау үй секілді психологиялық күйді сезіндіретін штрихтар «Қай ауылды көрсең де, жабырқаңқы, Күлкі-ойын көрінбейді, сейілсеруен» деп көрініс тапқан. Отарлық саясат қазақты біржолата тұралап біткендігін «Үйде ит жоқ, тышқан аулап, қайда көрсең» деген поэтикалық иірім барынша терең. Адам түгілі қорадағы итке дейін тентіреп кетуі тақырыптың мазмұндық бояуын қанықтыра түседі. Осылардың барлығын көріп отырып «Күз» өлеңін жалаң табиғат лирикасында жазылған шығарма ретінде қабылдауымыз ойлаудағы жадағайлықан. Қорыта айтқанда әдебиетімізді өзінің табиғи қалыбында игеруді өз ретіне қарай мектептен бастап қолға алуға жұмыла кірісу қажет. Абай мұрасының концептуалдық мәні әдебиеттің ұлттық қалыбын нығайтуда басты бағдар.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Абай. Өлеңдер, аудармалар, поэмалар. – Алматы: Атамұра, 2020 ж.
2. С.Қарсақбаев. Қиямет қырқалары. – Астана: Білге, 2002 ж
3. М.Мырзахметұлы. Қазақ қалай орыстандырылды.- Алматы: 2011ж.
- 4.М.М.Мырзахметұлы. Қазақ өз болмысын танымайынша қолымнан қалам түспейді. // Жамбыл-Тараз. №19, 6.05.04.
5. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі — Алматы. «Сөздік-Словарь», 2005 ж.
- 6.М.М.Мырзахметұлы Әуезов және абайтану проблемалары. Алматы. Ғылым. 1982 ж. 288 бет.
7. Р.М. Саламатова. Абайдың поэтикалық әлеміндегі лингвомәдени бірліктер. /Оқу құралы – Тараз: ТарПМУ баспасы, 2019 ж.
8. Б. Сманов Көркем шығарманы талдау негіздері. / Монография – Алматы: Ұлағат, 2016 ж.

PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER AND ITS DIDACTIC SIGNIFICANCE

Nurmukhambet Aruzhan Orakkyzy

Master's student of the Faculty of Philology,
 Aktobe regional university named after K.Zhubanov
 Scientific supervisor: Koptleuova Kulpash Borisovna
 Aktobe, Kazakhstan

***Abstract:** This article considers about professional and communicative competences of a foreign language teachers. The purpose of the article to analyze the formation of the professional competence of a teacher in the process of teaching a foreign language. New requirements for the quality of school education, teacher' professional standard suggest the need for changes in organization, content, technology, and the scale of teacher training in educational institutions. This article discusses communicative methods of teaching foreign languages and its didactic meanings. Today, there are many opportunities to learn foreign languages in practical classes. The issues of professional and communicative competence of teachers are discussed from a didactic point of view. Nowadays many foreign language teachers are not enough aware about the significance of the research component within their profile discipline, arguing that students even in their native language do not have enough use of fundamentals in their scientific professional activities. Therefore, this article is aimed to study the role of foreign language teacher when mastering students' research skills in the process of mastering students' research skills when learning is directly connected with their teacher's own research skill levels. There article materials have practical value both for foreign language teachers and for students enrolled for foreign languages programs of education sciences faculties at high schools.*

***Keywords:** foreign language, research skills, professional and communicative competence, didactic significance, methods of education.*

INTRODUCTION

In the methodological literature of the last two decades, the term 'communicative' has been used very often. This is due to the fact that the use of a communicative technique is an objective necessity dictated by the laws of any learning. As you know, everything that a person learns, he or she acquires in order to use it in future activities. The purpose of teaching a foreign language is to

teach foreign language communication, which is realized in all types of speech activity, i.e. in the formation of students' foreign language communicative competence in the full of this concept.

One of the most important tasks that is being solved today in the course of university and postgraduate training of a foreign language teacher is the development of his desire to learn, update his knowledge, improve skills and competences, one of which is vocational and linguistic. In the modern education system, the requirements for a teacher of a foreign language in schools and universities have significantly increased. Tendencies to strengthen the general humanitarian and philological training of graduates of schools and universities require a new quality of philological and linguistic training of the teacher himself. In the modern rapidly developing society, the need for professionally competent teachers is growing more and more. The professional competence of the teacher, first of all, is connected with his ability to solve professional problems and problems arising during the educational process.

The professional competence of the foreign language teacher, first of all, is connected with his ability to solve professional problems arising during the educational process. N. V. Kuzmina defines the concept of "competence" as the ability of a teacher to transform a specialty, the carrier of which he is, into a means of shaping a learner's personality, taking into account the restrictions and prescriptions imposed on the teaching and educational process by the requirements of the pedagogical norm.

In the modern world, in order to be professionally competent, the teacher must, on the one hand, constantly learn, engage in self-education, and on the other hand, self-actualize in pedagogical activity. In the process of self-realization, the teacher enters into the relationship of appropriation-bestowal. A teacher, self-fulfilling, does not just function in society, but also invests himself in his values, as pupils. A teacher in the education system is a self-developing personality, who, with the help of constant work on oneself, improves his professional and personal qualities. The most complete description of the professionally significant qualities of the teacher is given by V. A. Slavenin: "Teacher is not only a profession, the essence of which is to translate knowledge, but high mission of creating a person who affirms a person in a person".

The process of learning a foreign language, in line with the above approaches, makes the teacher - professional in the field of foreign language requirements in a number of qualifying characteristics of foreign language teachers, namely: to be able at the level of an educated native speaker to answer students' questions, join the discussion on current issues of cultural, scientific, social and political life of society; flexible use of speech abilities in accordance with the communicative intent. In this regard, it is important to rethink the content and methods of formation of professional competence of future teachers of foreign languages.

MATERIALS AND METHODS

Nowadays the world higher education is concerned with professional and communicative competences of a foreign language teachers. A special material is recommended to achieve goals and objectives to the professional and communicative competences. The purpose of these materials are:

- In the formation of stable associative links of a word with a situation, subject matter and with other communicative units;
- In the development of professional creativity
- In the actualization of the competences
- To develop communicative professional competences of foreign language teacher
- In the development of didactic significance of competences.

These materials are to develop professional competence of foreign language teacher:

1. The use of authentic materials. For example: short reports, short news releases, video blogs, microblogs;
2. Modern information technologies: training computer program and video games, mobile learning, participation in chats, video conferences;

3. Acquaintance with folklore, phraseology, literature;
4. Contextual learning: problematic dialogue situations;
5. Technologies of situational analysis, case-study method.

In such materials the following competences develop:

1. special and professional competence;
2. methodological competence;
3. socio-psychological competence;
4. differential psychological competence;
5. auto-psychological competence or reflection of pedagogical activity.

The development of professional competence means the development of creative individuality, susceptibility to the formation of educational innovations, ability to adapt to a changing in the educational environment. Professional level of teachers is directly related to socio-economic and spiritual development of society.

LITERATURE REVIEW

“Competence” means an effective use of theoretical knowledge in the activity, demonstrating a high level of professionalism, skills and abilities. The notion of “competence” came into the field of education as a result of psychological research. Psychologically, competence refers to unusual situations, how a specialist behaves in an unforeseen situation, communicates, takes new steps in interacting with competitors, uses ambiguous tasks, utilizes conflicting information and progressively evolves in complex and complex processes.

According to the Khutorskoy A. V., under the competency we mean “a set of interrelated personality traits (motivation, knowledge, skills, ways of working), defined with respect to a particular range of subject and processes necessary for high quality and productive activities in relation to them”.

While, the competence is “a possession of a certain competency by a qualified person, including his personal attitude to it and to the subject of activity” (Khutorskoy A. V. 2002). In order words, competence is the level of formation of competency as a theoretical construct.

Okulovsky O. I. considers a competence – based approach is the method that put emphasis on the effect of training, and the effect is not the amount of learned data but the person’s ability to adequately act in various situations including in circumstances of uncertainty. Developing is concept in a broader sense, it is possible to mention that the specialist could be competence competent whose activities, actions, manners are adequate to solve problems.

RESULTS AND DISCUSSION

The materials tell us what can be expected from a teacher employing instructional strategies and practices that are proven to lead to increased mastery of lessons. Better learning happens in a dynamic setting in which teachers offer explicit active instruction than in situations in which teachers do not actively guide instruction and instead turn control over content and pace of instruction to students.

The role of “professional competence” has been actively use in 90s of the last century and the concept became the theme of an exceptional, inclusive study of many investigators dealing with educational activities including T.I. Rudnev, G. Stein, Fullan M.G., Freeman D. and G. Crookes.

It terms Makeeva T. S., the professional competence of the FL teacher is a combination of professional and personal qualities necessary for successful teaching. A professionally competent teacher can be known ask a teacher who carries out his educational activity at a very high level and achieves consistently high results in teaching. The development of professional competence leads to the improvement of a creative., personality, contributes into the development of accessibility to teaching innovations, as well as the ability to adapt in a changing educational environment.

CONCLUSION

In this article, main points of competence, communicative competence and professional competence are discussed. Personally, I believe that the materials to develop professional competence of foreign language teachers will be helpful. Nowadays few jobs demand the integration of professional judgment and the proficient use of evidence-based competencies as does teaching. Further, the research indicates that these competencies can be used to organize the numerous specific skills and knowledge available for building effective foreign language teacher.

Currently, determining the professional competence of the teacher, one can not ignore its information competence, which provides the skills of its activity with information contained in educational disciplines and educational fields, as well as in the surrounding world. Using information technology in the professional training of the teacher involves the interaction of the teacher and the trainee in some information environment in which the communication process is conducted in the language of this environment — its means and technologies. The ability to intelligently and effectively use modern computer and communication technologies for the purpose of interpersonal communication and workflow organization a different kind of competence — information and technological. To form an information and technological computer it is necessary to create certain pedagogical conditions that will strengthen the information component of the subjects taught by the linguist-teacher. As a result, he must acquire the following knowledge and skills: to design and apply pedagogical software in his professional and pedagogical activity, to use systems for processing symbolic, graphic and numerical information, remote databases, to enter the Internet and use network services, to compose and send over the network text message, enter electronic conferences, post information there, read and «download» existing information, own negotiation tools in real time The obtained knowledge and skills on the basis of new didactic opportunities provided by modern computer equipment and telecommunications facilities will increase the level of the teacher's competence, his professional skill.

REFERENCES:

1. Slastenin V.A. etc. Pedagogy: Proc. allowance for students. higher ped. textbook institutions / V. A. Slastenin, I. F. Isaev, E. N. Shiyanov; Ed. V.A. SlasteninaBorko H. (2004). “Professional development and teacher learning: Mapping the terrain”. Educational Researcher
2. Khustorskoy A. V. (2002) Key competences as a component of learner-centered educational framework. Student in a new school. Moscow: Russian Academy of education.
3. Okulovsky O.I. (2012). Competence and competence-based approach in teaching Young Scientist, -No. 12. – P. 499-500.
4. Makeeva S. N. (2013). Formation of methodological competence of the future bachelor of pedagogical education in the process of professional directed teaching of a foreign language.
5. Fullan M. G. (1991). The New meaning of Educational Change. New York: Teachers College.
6. Kuzmina N. V. (1990). Professionalism of the teacher’s personality and skill in industrial training Higher school.

ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Исаева Сабина Сериковна,

Студентка Актюбинского Высшего медицинского колледжа
 имени Героя Советского Союза Маншук Маметовой,
 Научный руководитель - Баймаханова Жайсангул Смадияровна
 Актобе, Казахстан

Аннотация.

Цель исследования: изучить влияние трёхязычной системы обучения на языковые компетенции студентов современного поколения.

Задачи:

- исследовать уровень владения тремя языками студентов АВМК;
- выявить трудности в освоении трёхязычия используя различные методы исследования.

Методы исследования:

1. Работа с литературой. Изучение, обработка и анализ документов.
2. Метод проблемно-поисковой ситуации.
3. Анализ и синтез, сравнения и обобщения информации.
4. Опрос в форме анкетирования.

Актуальность темы. В современном мире в связи с ускоренным воздействием индустриализации на общество часто складываются ложные мнения и недопонимания, причинами которых в основном является неравномерное усвоение того или иного языка. Поэтому вопрос о языке является не только культурным, но и политическим. Сейчас в Казахстане более 130 национальностей, каждая из которых является важнейшей составляющей общества, и для того, чтобы все они жили под одной крышей в гармонии, глава государства ни раз говорит о необходимости развивать триединство языков.

Новизна. Особенностью преподавания в колледже является трёхязычие. В создании благоприятной трёхязычной образовательной среды, могут и должны участвовать сами студенты. В этом случае у нас возникает необходимость изучить влияние трёхязычной системы обучения на компетенции современного поколения. Юные интеллектуалы являются наиболее продвинутыми с разных точек зрения – как уровня образования, так и владением современными IT-технологиями и многим другим. Поэтому мы решили подобрать различные способы изучения языка, которые взаимосвязаны с новыми технологиями, а точнее со смартфонами, онлайн играми.

Ключевые слова: полиязычие, трёхязычие, образование, знание, программа.

Республика Казахстан – страна многонациональная. В Казахстане в дружбе и согласии проживает более 130 народностей и национальностей. На сегодняшний день для казахстанцев открыты двери почти во все страны мира. Для молодежи есть возможность обучаться, стажироваться в зарубежных вузах посредством различных программ обучения и академической мобильности. Знание языков дает возможность увидеть мир, перенять опыт и быть востребованным специалистом не только в своем регионе и стране, но и также далеко за его пределами.

Важнейшей стратегической задачей образования Казахстана является, с одной стороны, сохранение лучших казахстанских образовательных традиций, с другой, обеспечение выпускников школ международными квалификационными качествами, развитие их лингвистического сознания, в основе которого - овладение государственным, родным и иностранными языками. Одним из важнейших аспектов, происходящих в

казахстанском обществе экономической и социальной модернизации, выступает политика в области языка. В современном мире полиязычном и мультикультурном, как никогда актуальна проблема сопряженности языков, поиск эффективных и жизнеспособных программ в области языков по консолидации обществ. В связи с этим, значимость и актуальность полиязычного образования, являющегося результатом внедрения идеи президента о триединстве языков, не вызывают сомнения. «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, - неоднократно подчёркивал Первый Президент, - население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык - государственный язык, русский язык - как язык межнационального общения и английский язык - язык успешной интеграции в глобальную экономику».[3] Для казахстанцев идея триединства языков особенно важна, поскольку сформулирована была главой государства, как ответ на вызов времени, как решение насущной жизненной потребности общества, активно интегрирующегося в глобальный мир.

Интеграция Казахстана в мировое сообщество зависит сегодня от осознания и реализации простой истины: мир открыт тому, кто сможет овладеть новыми знаниями через овладение доминирующими языками. Благодаря инициативе Н.А.Назарбаева наше государство приступило к реализации концепции полиязычия в образовании, потому что именно полиязычие послужит укреплению конкурентоспособности Казахстана. В ежегодном Послании Президента Республики Казахстан говорится «молодежь Казахстана, состоявшегося государства должна стать полиязычной, поскольку знание языков предполагает формирование нового казахстанского патриотизма и открытие новых возможностей для молодого поколения. Ответственная языковая политика является одним из главных консолидирующих факторов казахской нации» [2]. Основополагающими идеями в реализации полиязычного образования в контексте межкультурного общения являются: мотивация и стимулирование использования различных языков в соответствии с потребностями и интересами обучаемых; формирование умений межкультурного общения; стратегия постоянного познания через язык особенностей конкретных культур и особенностей их взаимодействия; выход за пределы собственной культуры и приобретение качества медиатора культур, не утрачивая собственной культурной идентичности; способность обучающихся понимать единое с инокультурным собеседником значение происходящего на основе знаний о различиях культур и умений как обсуждать эти различия, выступая посредником между культурами, так и изменять собственное отношение к ним; обеспечение содержания изучения языков в соответствии с социокультурной ситуацией конкретной страны (или региона). В этой связи новое звучание приобретает проблема языкового образования. Исходным при этом является идея о том, что изучение любого языка должно сопровождаться изучением культуры носителей этого языка.

Совместные образовательные программы, академическая мобильность не предоставляется возможным без знания иностранного языка. Внедрение полиязычного образования дает большие перспективы школам и особенно обучающимся в реализации своего потенциала, в применении своих знаний и умений для улучшения собственного благосостояния и благосостояния своей страны. На данный момент тема полиязычного образования является наиболее актуальной, владеющий несколькими иностранными языками открывает себе дорогу во всем мире.

Для дальнейшего рассмотрения данной темы необходимо понять, что полиязычие – это основа формирования поликультурной личности. Полиязычный человек – это человек, который может не только говорить и понимать иностранную речь, но и умеющий в различных ситуациях общения пользоваться иностранными языками, что делает его более мобильным и коммуникабельным.

Языковые предметы основаны на уровнем обучении, которое позволяет качественно повысить изучения языков и отслеживать прогресс учащихся в достижении определенных уровней на определенном этапе.

Языковые предметы в интегрированной образовательной программе:

- направлены на развитие функциональной грамотности учащихся;
- развивают коммуникативные навыки учащихся;
- развивают навыки критического мышления учащихся;
- охватывают темы, связанные с повседневной жизнью;
- способствуют развитию навыка получения знаний на протяжении всей жизни;
- дают возможность учителям широко использовать ресурсы из российских и зарубежных источников.

В Актюбинском Высшем медицинском колледже готовят будущих специалистов сферы здравоохранения, которые должны иметь образование высокого уровня, именно поэтому, мы считаем, что студентам без знания языков не обойтись. Языковые предметы способствуют развитию навыка получения знаний на протяжении всей жизни, дают возможность преподавателям широко использовать различные ресурсы.

Наличие языковых компетенций у учащихся играет важную роль в обучении. Анализируя разные ситуации, связанные с языковыми компетенциями у студентов, мы пришли к выводу, что в группах с русским языком обучения, появляются трудности при изучении казахского языка. В группах с казахским языком обучения студенты сталкиваются с другой проблемой, заключающейся в нехватке материалов и информации на казахском языке в глобальной сети. Таким образом, возникла необходимость изучить уровень владения языками учащихся. Так в ходе проектной работы, мной было проведено анкетирование с целью выявить и изучить, какая часть студентов полностью владеет тремя языками, а у какой части все еще встречаются проблемы во владении языками и как эта ситуация может отразиться на качество успеваемости учащихся. По результатам анкетирования выяснилось, что большая часть студентов и преподавателей считают, что внедрение трёхязычного обучения положительно сказывается на обучении учащихся. Так как повышается уровень интереса к предмету, благодаря извлечению информации из различных источников: аудио и видео материалы на разных языках не только на наших отечественных сайтах, но и на зарубежных.

Трёхязычие даёт нам совершенствоваться и развиваться, даёт нам возможность общения с иностранными студентами и возможность познавать и получать больше информации на других языках. Введение трёхязычного образования должно сделать казахский народ конкурентоспособным на мировой арене. Трёхязычие в университетах и колледжах является важной составляющей, той недостающей частицей в мозаике жизни. Для студентов медицинского университета, колледжа трёхязычие дает возможность открыть библиотеку из огромного количества источников на разных языках, не ограничивая себя незнанием того или иного языка. Из этого можно сделать вывод, что знание трех языков делает нас более осведомленными и более грамотными в понимании искусства лечить.

В итоге это положительно повлияет на успеваемость в учебе, внеурочную деятельность, креативное и творческое развитие, то есть студенты в дальнейшем смогут свободно использовать приобретенные навыки в различных сферах деятельности. Также в будущем это поможет студенту получить высококвалифицированную и высокооплачиваемую работу.

Они будут способствовать созданию новых традиций, появится новая культура, основанная на лучших традициях национальной системы образования, с использованием международного опыта и современных технологий.

По данным стратегиям Казахстана, «лицо, понимающее устную речь, умеет свободно читать, а умеющий свободно говорить и читать, как правило, и умеет писать». Мы пришли к выводу, что знание языка определяет речь и речевую коммуникацию. «Язык прокладывает путь от интеллекта к действительности так, чтобы партнеры от субъективных восприятий действительности перешагнули к объективному пониманию, т.е. равнозначному».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Байниева К.Т., Хайржанова А.Х., Умурзакова А.Ж. Системно-целостный подход к полиязычному образованию в Казахстане // Междунар. журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2013. № 10. С. 198-201.
2. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг.
3. Государственная программа функционирования и развития языков на 2011-2020 гг.
4. Жетписбаева Б.А., Аринова О.Т. От идеи «Триединство языков» Н.А.Назарбаева до полиязычного образования в Казахстане // Вестн. Караганд. гос. ун-та. Сер. Педагогика. 2012. № 4 (68). С. 19-23.
5. Концепция инновационного развития Республики Казахстан до 2020 года. Астана, 2013 // Әділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. — [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/ras/docs/U130000057>

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ МӘТІННІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Амантаева Сандугаш Асылхановна

ШЖҚ «Кеңес Одағының Батыры Мәншүк Мәметова атындағы
 Ақтөбе Жоғары медициналық колледжі» МКК
 Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы
 Ақтөбе, Қазақстан

Аннотация: Мақалада кәсіби қазақ тілін меңгертудегі мәтіннің маңыздылығы туралы айтылады.

Кілт сөзі: Қазақ тілін кәсіби бағытта оқыту - ертеңгі болашақ маманның кәсіби даярлығы мен дағдыларын қалыптастыра отырып, өзінің болашақ мамандығына тән барлық аспектілермен жете танысып, игерген теориялық білімдерін тиянақтап, мамандығына деген өз көзқарастарын жан-жақты қалыптастыру.

Қазіргі нарықтың талабына сай болашақ бәсекелес мамандарды даярлау мақсатында студенттерге үздіксіз білім беру, оларды оқыту, әсіресе мемлекеттік тілді кәсіби тілде үйрету маңызды болып табылады. Өйткені, болашақта мемлекеттің саясатын, оның ішінде мемлекеттік тіл саясатын жүргізетіндер, тілдік орта құрайтындар, оны ары қарай жетілдіретіндер де жас буын - жастар

Кәсіби тіл - белгілі бір мамандық, не кәсіп саласы шеңберінде жиі қолданылатын тілдік құрылымдар жиынтығы.

Кәсіби тіл - өз саласына сай терминологиясы, кәсіби-ғылыми ұғымдық аппараты бар, сөз қолданысы мен тіркесуінде қалыптасқан нормалары бар тіл болып табылады.

Қазіргі қоғамның алдындағы негізгі мақсаттарының бірі - биік кәсіби іскерлігі адамгершілік қасиетпен ұштасып жататын шығармашыл тұлғаларды дайындау. Соған байланысты жаңа ағымға сай білікті мамандар даярлау, оқытудың сапасын жоғары дәрежеге көтеру, кәсіби мамандықтарға негізделген білім беру үшін, жаңа инновациялық технологияларды пайдаланып, оқытуға ерекше назар аударылуда.

Бүгінгі студент - ертеңгі болашақ маман. Әр студент маман ретінде өзінің кәсіби тілінде, яғни мемлекеттік тілде қарым-қатынасқа түсе біліп, мамандығына қатысты термин сөздерді меңгеріп, белсенді қолдана білуі тиіс.

Қазақ тілін кәсіби бағытта оқыту - ертеңгі болашақ маманның кәсіби даярлығы мен дағдыларын қалыптастыра отырып, өзінің болашақ мамандығына тән барлық аспектілермен жете танысып, игерген теориялық білімдерін тиянақтап, мамандығына деген өз көзқарастарын жан-жақты қалыптастыра бастайды. Кәсіби бағдар бере отырып оқыту қазақ тілінде сөйлеу тілін қалыптастыру мен дамытудың ең маңызды факторы болып табылады. Кәсіби тілде оқыту болашақ маманды қалыптастыру үшін, қолайлы жағдай туғыза отырып, білім алушыларды мамандығына сәйкес оқыту, яғни мамандықтарына қатысты лексикалық минимумды меңгерту. Кәсіби бағытты ескере отырып оқыту - білім алушының таңдаған мамандықтарына қажетті білімді толық игерген, кәсіби мүмкіндігі мол маман иесін даярлауға бағыттайды.

Соңғы жылдары әдіскер-ғалымдар қазақ тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгертумен қатар, студенттердің кәсіптік мамандығын ескере отырып игертудің тиімді жақтарын қарастыруда.

Қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне мамандыққа байланысты оқытуды көздейтін еңбектердің бірі – Р.Ә.Шаханова, С.Т.Айбергенова, Г.А.Аужанованың авторлығымен жазылған “Мамандыққа байланысты жаттығулар мен текстер жинағы”. Бұл авторлар студенттердің мамандығына, кәсібіне деген сүйіспеншілігін қалыптастыруды, сөздік қорларын байытуды, кәсіби сөздерді меңгеріп, өз ойларын дұрыс мазмұндап жеткізуге, аға ұрпақтың өнегелі өмірін өздеріне үлгі ете білуге үйретуді мақсат етеді.

2002 жылы К.Қ. Аяпбергенова, Р.Т. Қатаева мейірбике ісі мамандығы бойынша жоғары оқу орындарының студенттері мен колледж шәкірттеріне арнап “Қазақ тілі” оқулығын жазды. Оқу құралында студенттердің медицина лексикасына айрықша көңіл бөлу керектігі айтылады.

Тіл дамытудағы ең тиімді әдістердің бірі – мәтін бойынша жұмыс істеу. Мәтін арқылы тілдік қатынастың барлық түрі үйретіледі.

Мамандыққа қатысты оқытудың басты мақсаты – өз мамандықтары бойынша алған білімдерін қазақ тілінде мамандықтарына қатысты жаңа сөздермен, сөз тіркестерімен байыту болып табылады. Мамандыққа қатысты мәтіндер мазмұнын нақты дұрыс түсінуін қамтамасыз етуге арналған жұмыстың түрлерін белгілеу қажет. Мәтінмен жұмыс арқылы, оның мазмұнын ғана емес, мәтіндегі тілдік құралдардың қолданысын есте сақтау, ойын, тілін дамыту жұмыстары да басты назарда болуы тиіс. Мәтінді оқытуда, оның мазмұнын студент нақты түсіну үшін тақырыптың ішкі бөліктеріне студент көңілін аударуымыз қажет. Ол үшін мәтіндегі ішкі әр бөліміне жеке тақырып қойғызып, әр бөлікке сұрақтар қойып, оған жауап бергізу арқылы тірек сөздерді тапқызу жұмыстарын жүргіземіз. Мамандыққа қатысты мәтіндер мазмұнын нақты дұрыс түсінуін қамтамасыз етуге арналған жұмыстың түрлерін белгілеу қажет.

Мамандыққа байланысты мәтіндерді меңгерту арқылы студентті болашақ мамандығымен кеңірек таныстыруға мүмкіндік туады. Мысалы, «Фармацевтика» факультетінің студенттеріне төмендегідей тапсырмалар беріледі:

1-тапсырма. «Дәрі және оның түрлері» мәтіні бойынша кездесетін жаңа сөздерді есте сақтаңыздар.

Сақтандыру, шипалы, жөтелді басатын, қызуды төмендететін, ауруды басатын, жансыздандыратын, терлететін, химиялық өнім

2-тапсырма. Мәтінді мәнерлеп оқып, түсінгендеріңізді айтыңыздар.

3-тапсырма. Мәтінге байланысты білетін дәрілердің түрлерін жазыңыздар.

4-тапсырма. Оң бағандағы етістіктерді пайдаланып, сол жақтағы сөздермен (сұрақ арқылы) сөз тіркесін құраңыз.

фармокология	сақтандыру (неден?)
дәрілер	жазылған (қайда?)
дәріханаларда	шығарылу (нелер?)
аурудан	жасау (неден?)
тіріағзадан	дамыды (не?)
Гален еңбектерінде	сақтау (қайда?)

Мәтінбойыншатапсырмаларберілді.

Олтапсырмаларстуденттердіңқазақшасөйлеутіліндамытуғабағытталады. Олар:

мәтіндегісөздердіңтүсінікті, түсініксізекендігінсұрау;

мәтіндегісөздерділексикалықжақтантүсіндіру;

мәтіндегісөздердіңтүбірталғасынанықтау;

мәтіндегісөздердісөзтаптарынасайталдау;

мәтіндегісөзтіркестерініңтүрлерінажырату;

мәтіндегіжайсөйлемніңтүрлері мен тынысбелгілерінажырату;

мәтіндегіқұрмалассөйлемдердіңжолдары мен компоненттерінталдау;

мәтіндегісөздердіңорынтәртiбi мен байланысужолдарынажырату;

мәтіндегіқиындаусөздер мен сөйлемдердіқайталатыпоқыту;

мәтіндегіқатеоқылғанобъектілердітындапотырғанстуденттергетүзеттіру;

мәтінніңқысқашамазмұнынайтқызу;

мәтіндідұрысоқуғапайдасытиетінжаңалықхабарлардыоқытужәнет.б.

Медицина мамандығын меңгеруге қажетті лексикалық қордытілдік қатынаста қатысымдық тұрғыдан жаңа жаңа технология арқылы іске асырудың амал-тәсілдерін іздестіру. Мамандыққа байланысты мәтіндерді оқытқан кезде тілдік қатынастың барлық түрлері қолданылады. Студенттердің мәтінді талдау әрекетімен бірге әңгімелесу арқылы сөйлеу әрекетіне, сұрақ-жауап арқылы тілдесім әрекетіне, мазмұндама жазғызу арқылы жазу әрекетіне үйрету көзделеді.

Сонымен, «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» тұлғаның қалыптасуына жағдай жасау арқылы еліміздің ертеңіне жауапты мамандарды тәрбиелеу жолдарының бірі ретінде «... дүниеге жауапкершілікпен қарайтын, инновациялық, шығармашылық ойлауға дағдыланған, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол және білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру» міндеті қойылған [3]. Бұл үштұғырлы тіл саясатын ұстанып отырған егемен елдің болашақ мамандарының мемлекеттік тілде еркін сөйлеп, оны өзі қызмет ететін салада қолдана алуы олардың кәсіби әлеуетін арттырумен қатар елжандылық қасиеттерін де қалыптастырудың басты шарты болып табылатынын танытады.

Кез келген өркениетті мемлекеттегі аса маңызды қоғамдық саланың бірі – медицина саласы. Себебі мемлекеттің басты байлығы саналатын халықтың денсаулығы – оның толыққанды ел екендігінің де басты көрсеткіші. Сондықтан медицина саласы бойынша білікті маман тәрбиелеу ісінде мемлекеттік тілдің, қазақ әдеби тілінің атқарар рөлі ерекше. Қазақ әдеби тілінің танымдық әрі коммуникативтік қызметінің сан-қырлылығын көрсететін де осы сала.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мешимбаева Б. Гуманитарлық бөлім студенттерін қазақша пікірлесім (диалог) арқылы сөйлеуге үйрету әдістемесі:– Алматы, 1999. –163 б.
2. Қадашева Қ. Жаңаша жаңғыртып оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері: өзгетілді дәрісханалардағы қазақ тілі:– Алматы, 2001. – 301 б
3. Шаханова Р.Ә. Техникалық жоғары оқу орындарының орыс бөлімдерінде қазақ тілін мамандыққа қатысты оқытудың ғылыми -әдістемелік негіздері: –Алматы, 2002. -327б.
4. К.Кужукеева, А.Салькина Кәсіби қазақ тілі (Профессиональный казахский язык) Оқу құралы-Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2016.- 97 б.

**ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ: ДӘСТҮР
 ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВА...**

Нұртай Зерде

Әлеуметтік-гуманитарлық және тілдік пәндер кафедрасының магистранты, «Тұран-Астана» университеті,
 Ғылыми жетекшісі: PhD, доцент Алашбаева Жанна Нұрлановна
 Астана, Қазақстан

***Аннотация.** Мақалада XX ғасыр басындағы қазақтың ұлы ұстаздары Ы. Алтынсарин мен А. Байтұрсынұлының алғашқы әдістемелік оқу құралдарының қазақ әдістемелік тарихындағы ролі жайлы тұжырымды өзіндік пікірлер келтірілді. Ағартушы-ұстаздардың еңбектері қазақ әдістемелік ғылымның негізін қалап, оқу білім жүйесіне қазақ тілін оқытуда алғашқы әдістер ұсынуымен құнды және қазіргі таңға дейін өзектілігін жоймаған. Мақалада Ы. Алтынсарин мен А. Байтұрсынұлының қазіргі кезде қазақ тілін оқытуда тиімді тұстары, нақты деректер арқылы көрсетілді. Сондай-ақ, тілді оқытуда заманауи оқу әдістемелік құралының мазмұны қандай болу керек деген сұраққа жауап беруге талпысын жасалған. Және қазіргі таңдағы тілді оқытудағы әдістер түрлері жинақталып, тілді оқыту барысында әдістерді сабақ тақырыбына сай бір-бірімен ұштастыра қолданудың ұтымды тұстары жайлы тұжырымды ойлар айтылған.*

Кіріспе. Қазақ тарихында қазақ тілін оқыту үдерісі Ы. Алтынсариннің ағартушылық және шығармашылық қызметінен бастау алды. Ағартушы-ұстаз еліне алғаш мектеп ашып, қазақша тәжірибиелік оқулықтар жазды. Ы.Алтынсарин шығармашылығының ерекшелігі - қазақтың ұлттық жазба әдеби тілінің негізін қалауында. Жазба әдеби тілін жазушылық және ағартушылық бағытта дамытты. Ы.Алтынсариннің еңбек жолында қазақ тілін дамытудағы ролі ерекше. Тілші Р.Сыздықова: «Ыбырай шығармалары тілінің лексика-фразеологиялық құрамы қазақ әдеби тілінің байлығынан алынған. Грамматикалық құрылысында да Ыбырай кітаби тілге тән тұлға-тәсілдерді қолданбайды. Тіпті ол сол кезде қазақтың жазба әдеби тілі ішінара пайдаланған кітаби орфографиялық дәстүрді де қабылдамай, қазақ тілінің фонетикалық заңдылықтарын ескеріп, қазақша жазу принципін ұстады. Оған Ыбырайдың қазақ жазуы үшін орыс графикасын ұсынуы себепкер болды» [1, 46 б.] - деген пікірінде, Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметіндегі қазақ тілін оқытудағы негізгі ұстанған бағыты айқындалған.

XIX ғасырдың екінші жартысында пайда болған білім беру саласында қазақша әдістемелік оқу құралдарының нышаны көріне бастаған болатын. Осы кезеңде Ы.Алтынсариннің «Қазақ хрестоматиясы», «Қырғыз тілін орыс тіліне оқыту бойынша алғашқы нұсқаулық», «Қырғыз антологиясы» және «Қазақтарға орыс тілін оқытудың бастауыш құралы» атты еңбектері жарық көрген. Ағартушы-ұстаз Ы.Алтынсарин алғашқы оқу бағдарламасында шетелдік педагогтердің оқу құралдары негізінде, өзіндік әдістемелік бағыт қалыптастырды. Әріптің дұрыс дыбысталуы мен сөздің нақты айтылуына басты назар аударған. Жалпы оқу бағдарламасының мазмұны: -қазақ тілі:оқу және жазу;-орыс кітаптарын аударып мазмұнын түсіну, оқу; -татар тілі оқып, жазу;-заттарының атауларын жаттау; -мәтінді әңгімелеп беру; -жеке тіркестер мен грамматикалық формаларды құрастыру;-көркем жазу; -арифметиканы жаттау сияқты бағытта құралған болатын. Оқу құралдары білім беру саласына қосқан күрделі жұмыс еді. Тіл үйрену үстінде бала екі бірдей дағдыны қатар игерді. Бірінші, балаларға сөздер мен мәтінді оқыту арқылы тілін сол тілге икемдеп алып, тілді үйретуге көшу әдісін қолданған.

Ы.Алтынсарин ана тілін және басқа тілді меңгеру методикасын қалыптастырған алғашқы ұстаз. Екіншіден, жазушы қазақ әдебиетіне проза жанрының негізін қалады, әңгіме жанрының дамуына үлес қосты. Оқушыларға арналған шағын әңгімелерінің тілі түсінікті, қазақтың көне сөздерінен қолданып, жалпы халыққа белгілі байырғы әдеби тілді жандандырды.

Алғашқы ұстаз Ы.Алтынсарин қалаған дара жолын жалғастырушы – Ұлтымыздың ұлы ұстазы, ағартушы-ғалым А. Байтұрсынұлы.

«Тіл - адамның адамдық белгісінің зоры, жұмсайтын қаруының бірі. Осы дүниедегі адамдар тілінен айрылып, сөйлеуден қалса, қандай қиындық күйге түсер еді, осы күнгі адамдар жазудан айрылып, жаза алмайтын күйге ұшыраса, ондағы күйі де тілінен айрылғаннан жеңіл болмас еді» [3, 13 б.] - деп, ана тіліміздің тағдырын алыстан болжап, бұзылмай сақталуын қалыптастырған тұлға. А. Байтұрсынұлының «Баяншы», «Әліппе астары», «Тіл жұмсар», «Нұсқаушы» атты тіл мен әдебиеттің ғылыми педагогикалық-әдістемесінің негізін қалаған еңбектері жарық көрген. Ғылыми тұрғыда әдістемелік оқу құралдарын жазып, қазақ әдістемелік ғылымының негізін салды. Қазақ тілін дыбысқа бөліп оқыту әдісі негізінде, қазақ тілін оқыту әдістемесінің іргетасын қалады. Әдістемелік тақырып бойынша мақалалар жазып, зерделеген тақырыптары «Баяншы» деген атпен жарық көрген методикалық кітапшаға ұласты. А.Байтұрсынұлы мұғалімдерге «Әліппені» оқытудағы, сауат ашу әдістерінің бағыт-бағдарын ұсынып отырған. 1920 жылы жарық көрген «Баяншы» атты қазақ мұғалімдеріне арналған әдістемелік нұсқаулығында «...алибба кітабы оңай болып, оқытқанда балаларды неғұрлым аз қинаса, соғұрлым жақсы болмақшы. Әліппені балалар қиналмай оқып шықса, онан әрі оқуға ықыластанып, талаптары қанат байлағандай көтеріліп, зораймақшы. Осыны ойлап, әліппе оңай болмағын көздеп, бірінші әліппенің басынынан аяғына шейін оңай һәм қысқа сөздерді алдым; қазақ сөзіндегі харіптерді оқып шыққанша, балалардың жолында малтыққандай һеш қиындық ұшырамас. Екінші, бұл әліппеде әр дыбысқа, өзіне деп анықтап, харіп арналды; олай болғанда бұрынғыдай бір ғаріп һәр түрлі орында һәр түрлі оқылмай, қай орында да болса, бір харіп бір-ақ түрлі оқылады; бұл һәм оқуды жеңілдетеді» [3, 477 б.] - деп ұстаздарға бала оқытудың жолын айғақтап береді. Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек дегенді ұстанған, яғни балалар қиналмай оңай оқу жолынан бастауды ұсынады, бірден ауырдан бастайтын болсақ, тез шаршап, көңілі қайтып, оқуға деген ықыласы сөніп қалатынын ескертеді. Мұғалімнің қызметі балаға керек білімін уақытында беріп, жұмысты әліне шағындап беру және бағытап отыру. Сабақ беру барысында мұғалімнің білімі мен шеберлігі өте қажет. А.Байтұрсынұлының «Тіл құрал» еңбегінде қазақ тілі жайлы мәліметтер жинақталса, «Тіл жұмсар» мұғалімдерге ана тілін меңгерту жолындағы әдістемелік нұсқаулар көрсетілген.

«Оқу үйренгендегі басты мақсат – керек сөзді жаза білу, жазылған сөзді оқи білу. Сөз дыбыстың мағыналы болып тізілгені. Сөз айту дыбысты ауызбен тізу. Оқуға келген балалар сөйлей білсе, дыбыстарды тізіп сөз шығара білмейді. Себебі олар сөздің дыбыстан тізілетінін білмейді» - деген пікірі ағартушы-ғалымның еңбектеріндегі қазақ тілін сауатты түрде оқытуға дең қойған басты мақсатын айғақтайды. Оқулықтарындағы әдістемелік ерекшелік әріптерді тез және оңай үйрету жолдарын көрсетеді. Ғалымның әдісі бойынша бала алдымен дыбыстарды танып, содан кейін жазып үйрену қажет. Яғни, дыбысты меңгеріп барып, таңбасын таңбалау. «Жазу дегеніміз – дыбыстың таңбасы. Әр дыбыстың әр елдің таңбасындай таңбасы болады. Таңбасына қарап қай дыбыс екенін танимыз». А. Байтұрсынұлының әдістемесінің негізі – дыбыспен жаттықтырудан құралған. Сөздің дұрыс дыбысталуы, жазу мен оқудың басты негізі екенін баса көрсеткен.

Әрине, одан бері бір ғасыр ішінде қазақ тілін оқытуда жаңаша технология бойынша әрқилы әдіснамалық еңбектер жарық көрді, дегенмен ғасыр басында жазылған әдіснамалық-нұсқаулық тәсілдері өзектілігін осы күнге дейін жоғалтпаған. Ұлы

ұстаздардың әдіснамалық нұсқаулықтары қазақ тілін оқытуға арналған еңбектерге бағыттаушы құрал болып табылады. Қазіргі таңда, қазақ тіліндегі материалдарды тыңдап түсіну, оқып түсіну, қазақ тілінде жаза білу мен сөйлей білу қабілеттерін арттыратын кітаптар жазылуда. Әр болашақ маман иесінің кәсіби коммуникативтік құзіретін қалыптастыруды оңтайландыруға мүмкіндік беретін бағыттағы оқу құралдары да баршылық. Сонымен қатар, қазақ тілін шетел тілі немесе екінші тіл ретінде үйренушілерге арналған оқыту методикасы жетіліп, даму үстінде. Білім алушының қарапайым деңгейінен бастап жоғары деңгей ерекшелігіне байланысты сабақтар жиынтығынан құралған оқу құралдарын барша білім беру орталықтары мен білім берушілердің пайдалануына зор мүмкіндіктер жасалған. Кітаптар жеке сатылымда, кітапханалар мен жеке сайттарда орналастырылған.

Кітаптар - геймификация элементтері бар сабақтар, бейнероликтер, суреттер, аудиофайлдар, чаттарда тілдесу сияқты интерактивті оқыту әдісімен ерекшеленеді. Ойын элементтері, бейне мен фото және медиа сияқты қызықты сабақтармен жетілдірілген.

Негізгі бөлім. Қазіргі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен цифрлық құрылғылардың дамуы мен оқиғалардың жылдам өзгеру заманында негізгі қажеттілік - өмірде болып жатқан әртүрлі процестерді жаңа әдіс-тәсілдермен ұйымдастыру болып табылады. Сол себепті, білім беру жүйесінің инновациялық құралы күрделі, үнемі өзгеріп отыратын әлемде жұмыс істеуге қабілетті мамандар даярлауға бағытталуы тиіс. Оқыту әдістемесі - әрдайым оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнын, заңдылықтары мен әдістерін толықтырып, басқа елдердің жаңалығын салыстырмалы түрде зерделеуді, ізденуді қажет ететін ғылым. Сондай-ақ, қазақ тілін шетел тілі немесе екінші тіл ретінде үйренушілерге арналған әдістеме міндетті түрде оқытудың дәстүрлі және инновациялық әдістері мен тәсілдерінің ұштасуын қажет етеді. Оқыту әдістемесінің негізін қалаушы А.Байтұрсынұлы: «Адамның өзінде кәмілдік болмаған соң, ісінде де кәмілдік жоқ» - дейді. Сабақ беру барысында мұғалім білімі мен шеберлігін жетілдіріп және жаңа оқу жолын меңгеру қажеттілігін баса жазған болатын. Әрбір оқытушыға тілді оқытудың тиімді әдістері мен сан алуан жаттығулар жиынтығын таңдап алу өте маңызды. Дегенмен, өзіндік әдістемелік концепцияларды қалыптастыруда мақсат, мазмұн, оқыту әдістері мен құралдар сияқты негізі базалық әдістеме категориялары да қамтылуы тиіс.

Қазіргі индустриалды қоғам жан-жақты дамыған, коммуникативтік қабілеттері жоғары, әлемдік қоғамдастықта табысты жұмыс істей алатын тұлғаны талап етеді. Сол себептен тілді оқытуда бірінші мақсатта коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру керек. Коммуникативті құзыреттілік әдістемелік мәні ретінде әр түрлі компетенцияларды қамтиды: тілдік, сөйлеу, әлеуметтік-мәдени, компенсаторлық және оқу-танымдық. Қазіргі кезде білім берудің жаңа мазмұнының басты ерекшелігі пәндік білім алуда әмбебап дағдыларды дамытуға баса назар аудару болып табылады. Бұл ерекшелік - өзін-өзі дамыту, ұйымшылдық, шешім қабылдау және нәтижеге жету дағдыларын, стандартты емес міндеттерді шешу, бейімделу, қарым-қатынас дағдыларын, тұлғааралық және мәдениетаралық құзыреттіліктерді, эмоционалды интеллектті, цифрлық дағдыларды және т. б. құрайды. Сонымен, шет тілдерді, тілді меңгерудің тиімділігі оқыту әдістеріне байланысты екені белгілі. Ал оқытудың кез-келген әдісі - мұғалім оқушылардың танымдық және практикалық іс-әрекеттерін ұйымдастыратын, білім беру мазмұнын игеруін қамтамасыз ететін мақсаттық жүйе деп айтуға болады. Яғни, оқыту әдісі - оқыту әдістерінің жиынтығы арқылы білім беру мазмұнын игеруді қамтамасыз ететін оқыту жүйесі.

Жоғарыда көтерілген мәселелерді іске асыру қойылған мақсат пен тілді оқыту әдістеріне байланысты. Қазіргі білім беру жүйесінде дәстүрлі және балама оқыту әдістері деп бөліп қарастыру дәстүрге айналды. Біздің ойымызша сабақ жоспарында қойылған мақсаттың тиімді орындалуы үшін, сабақтың тақырыбына қатысты әдіс-тәсілді біріктіріп өткізу қажет. Мәселен, қазіргі таңда әрбір сабақ барысында компьютерлік бағдармалар мен

интернет ресурстары пайдалану өте тиімді. Ақпараттық технологияларды қолдану практикалық дағдыларды жетілдіруге ықпал етеді, өзіндік жұмысты тиімді ұйымдастыруға және оқу процесінде уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді және оқушылардың тақырыпты меңгеруге қызығушылығы, танымдық белсенділігі арттады, шығармашылық әлеуетін дамытады. Белгілі бір интернет желісін қолдана отырып, компьютер арқылы тақырып пен тапсырмаларды үйрету, жобалар, эссе жазу, шығармашылық тапсырмаларды орындау тиімді. Сұрақтарға жауап беру, тест тапсыру, тақырыпты бағалау, технологиялық құралдар сияқты формаларды қолдануда оқулыққа қосымша көмек болып табылады. Сонымен қатар, электрондық оқу құралы дидактикалық тапсырмаларды, яғни визуалды және аудио ақпаратты беруімен құнды. Тақырыпқа қатысты сіз кинохрониканы, деректі және көркем фильмдерден үзінділерді, интернет-ресурстардан анимациялық диаграммаларды пайдалана аласыз. Мұндай мүмкіндіктер сабаққа дайындық кезінде мұғалімнің көмекшісі болып табылады және оқу процесінің сапасын арттырады. Мұғалім мен оқушыны байланыстырады, әр оқушыға өз қабілеттерін ашуға мүмкіндік береді.

XX ғасырдың аяғына қарай танымал болған коммуникативті әдістеме әлі күнге дейін есте сақтаудың ең тиімді баламасы болып табылады. Әдістemenің негізгі идеясы балалардың санасын тілдік ортаға дағдыландыру және елдің дәстүрлі өміріне бойлату болып табылады. Сабақ еркін формада өтеді және басқа сабақтармен байланыстыруы әбден мүмкін. Коммуникативті әдістемеден қамтылатын мәселелер: түпнұсқада көркем шығармаларды оқу және онымен жұмыс істеу; кітапты екі тілді немесе көп тілдерде оқу; түпнұсқадағы видеолар қарау, жұптық немесе шағын топтарда белсенді жұмыс істеу; нақты өмірлік жағдайларды шет тілінде пысықтау; сөйлесу тәжірибесінің көп мөлшерде болуы.

Коммуникациялық әдістеме шеңберінде табысты тәжірибе алу үшін мұғалім мынандай негізгі аспектілерге сүйенуі керек: балаларды қызықтыру мақсатында ынталандыру контенті арқылы жұмыс істеу; өзекті тақырыптарды пайдалану немесе ағылшын және басқа пәндерді біріктіру; белсенді лексикалық қорды қалыптастыру; өзара әрекеттесу мен қарым-қатынасты дамытатын салауатты және достық атмосфераны сақтау; оқушыларға сөйлеу деңгейін меңгеруде жеке жауапкершілік беру; оқытылып жатқан тілде еркін сөйлесуге байланысты кедергілер мен қорқыныштарды жоюға көмектесу. Ең басты мұғалім аудиториялық уақытты дұрыс бөлу қажет. Дұрыс бөленген уақыт балаларға грамматиканы жақсы меңгеруіне, еркін сөйлеп үйренуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, әлеуметтік, шығармашылық дағдыларын дамытады, сөйлесім әрекеті арқылы әңгіме барысында барлық грамматикалық құрылымдарды қолданады.

Қорытынды. Қазіргі таңда, Б.Алтынсариннің ана тілімізде жазылған тәрбиелік мәні зор туындылары оқушылардың әдеби білімін кеңейтуге өскелең мәдениетке жетелейтін рухани қазық. Оқу құралдарындағы әдістемелік тәжірибелер өзектілігін жоғалпаған, қазіргі аумалы-төкпелі заман балаларын оқыту процессінде өте қажет.

А.Байтұрсынұлы «Тіл жұмсар» атты еңбегінде білім берудің тиімді қағидаларын жіктеп, мысалдармен айғақтап көрсетіп берген:

- жаңа тақырыпты баланың білетін мағлұматтарымен ұштастыру;
- сабақты түсіндіруде баланы ынталандырып, ілтипат аудару;
- сабаққа алдын-ала даярлайтын сұраулар қою арқылы ынтасын арттыру;
- қажетсіз мағлұматтардан сақтану, баланың ілтипатын оятатын қызықты нәрселерді ғана сөйлеп, үйрету;
- баланың ішін пыстыратын біркелкі мағлұматтардан сақтану, лайықты салыстыру, теңестіру, ұқсастыру, түрлі әдісті оңтаймен оқытуға, жандандыруға тырысу;
- алғашқы кездегі оқыту деректің көрнекі болуы. Оған сай жобаларды дұрыс қолдану;

- өзгелерді ынталандыру үшін оқытушы үйрететін нәрсесіне өзі де ынталану, өзі де жақсы көру, оқытушы сүйген нәрселерді оқушы да сүйеді – деген А. Байтұрсынұлының білім беру жүйесіне және мұғалімдерге негізделген әдістемелік нұсқаулықтары қазақ тілін меңгерту барысында баға жетпес қазына.

Жоғарыда жазылған зерттеуімізді жинақтай келе мынандай түйінге келдік. Жалпы білім беру жүйесінде шетел тілін оқыту методикасы: **шет тілдерін оқытудың дәстүрлі әдістері** (*грамматикалық-аударма әдісі, табиғи әдіс, аудио-лингвистикалық әдіс, аудио-визуалды әдіс, салыстырмалы әдіс, коммуникативті әдіс т.б.*); **оқытудың дәстүрлі емес әдістері** (*суггестопедиялық әдіс, эмоционалды-семантикалық әдіс, саналы-практикалық әдіс, лингвосоциомәдени әдіс, эксплициттік әдістер т.б.*); **отандық әдіскерлердің әдіснамасы** (*тілді икемдеу әдісі, ынталандыру әдісі, жасымтпай оқыту әдісі, бейімдік әдіс түрлері, тұлғаға бағытталған әдіс, проблемалық-іздену әдісі т.б.*) және **шетелдік әдіскер ғалымдардың әдістері** (*"Үнсіз" оқыту әдісі, қарқынды әдістер, оң жарты шар әдісі, психологиялық әдіс, жобалар әдісі т.б.*) деп бөліп қарастырылады. Көріп отырғанымыздай көрсетілген әдістер түрлері өз ішінен бірнеше түрге бөлінеді. Әрине, жоғарыда аталған әдістерді сабақ тақырыбына сай бір-бірімен ұштастыра қолдана отырып, сіз мүмкіндігінше табысты мұғалім бола аласыз. Алайда, сабақтың жаһандық мақсаты тек грамматиканы үйрену мен сөздік қорын толықтырумен шектелуге тиіс емес. Тілдің өзіндік ерекшелігі мен ұлттық мәдени құндылықтарын жеткізу де маңызды. Тандалған әдіс қазақ тілінің практикалық маңыздылығын нақты көрсете алу керек, тілді білу баланың армандары мен мақсаттарын орындауға апар жол екенін және болашақ мамандыққа қажеттілігін ынталандырып, қызығушылықты оятуы тиіс деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сыздықова Р. Қазақ әдеби тілінің тарихы – Алматы: Жазушы, 1993. – 320 б.
2. Алтынсарин Ы. <https://kitap.kz/author/288>
3. Байтұрсынұлы А. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Абзал-Ай, 2003. – 640 б.
4. Қазақ тілі. Жоғары деңгей С1 оқулық / З.С. Күзекова, – Астана. Шаяхметов Орталығы, 2018. – 153 бет.
5. Қ Қазақ тілі. Қарапайым деңгей / Авторлары: Г.Қ. Досмамбетова, А.К. Балабеков, А.Т. Бозбаева-Хунг, А.Д. Сейсенова. Астана: Ұлттық тестілеу орталығы, 2016. – 268 бет.
6. Петров Д.Ю. Казахский язык. Базовый тренинг / Дмитрий Петров. А.: Институт Дмитрия Петрова, 2018. – 304 с.

СОДЕРЖАНИЕ
 CONTENT

АДУКОВСКАЯ ЕКАТЕРИНА ВИКТОРОВНА (МАГНИТОГОРСК, РОССИЯ) РАЗНОВИДНОСТИ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ В ТЕКСТАХ БЛОГОВ И ЧАТОВ В РАМКАХ МОЛОДЕЖНОГО ДИСКУРСА	3
LUNKOVA SOFIA ALEKSEEVNA (MOSCOW, RUSSIA) RELIGIOUS MOTIFS IN CONTEMPORARY SONG LYRICS: INTERTEXTUAL ANALYSIS	6
ӨТЕГЕНОВА ЕЛДАНА ҚОБЛАНДЫҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ НОРМА ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ	8
КОЖАГУЛОВА ГАЗИЗА КАИРЖАНОВНА (АСТАНА, КАЗАХСТАН) ОБ АКТУАЛЬНОСТИ УЧЕТА ОСОБЕННОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ	12
ЦАО МЭНДИ (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ИССЛЕДОВАНИЕ КУЛЬТУРНЫХ РАЗЛИЧИЙ В РУССКО-КИТАЙСКОМ ПЕРЕВОДЕ	15
TUSSUPOVA ROZALINA SHUGAEROVNA (ALMATY, KAZAKHSTAN) FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE RUSSIAN LANGUAGE CLASSES	19
АБДУЛЛАЕВА А.А. (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ЛИНГВОСПЕЦИФИКА ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА	22
НОВИКОВА АННА АНАТОЛЬЕВНА (ЛУГАНСК, РОССИЯ) СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДЖ. ХАРВУДА В КОНТЕКСТЕ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	26
АЯЗБАЕВА АРДАҚ БАЗАРХАНҚЫЗЫ (ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН) АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ «ТОЛЫҚ АДАМ» МӘСЕЛЕСІ	30
КАЗЫБАЕВА ГУЛЬЗИРА САМЫЖАНОВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ	33
САТПАЕВА ЗАЙРА ТУЛЕГЕНОВНА (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) КЛАССИФИКАЦИЯ ОБЪЕКТОВ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ	37
GÜLVIRA ABBASOVA (BAKI, AZƏRBAYCAN) İNGİLİS VƏ NAXÇIVAN FOLKLORUNDA TƏRBİYƏVİ MƏZMUNLU ATALAR SÖZLƏRİNİN OXŞAR VƏ FƏRQLİ LİNGVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	40
КАЖАЕВА НУРГУЛЬ КАБДРАШИТКЫЗЫ (УСТЬ-КАМЕНОГОРСК, КАЗАХСТАН) АВТОБИОГРАФИЧЕСКИЕ МОТИВЫ РАССКАЗОВ И ЭССЕ КАЗАХСТАНСКОГО ПРОЗАИКА ГЕРОЛЬДА КАРЛОВИЧА БЕЛЬГЕРА	43
АБДРАСИЛ НАУРЫЗБАЙ САБЫРЖАНҰЛЫ (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) М.ӨУЕЗОВТЫҢ «ҚОРҒАНСЫЗДЫҢ КҮНІ» ШЫҒАРМАСЫНЫҢ ЛИНГВО-СТИЛИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (ТҮПНҮСҚА ЖӘНЕ АУДАРМА НҮСҚАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ)	48
ЕСЕНОВА ЭЛЬМИРА МИНГАЗИЛОВНА (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СЛЕНГ В СФЕРЕ IT	51
ЕРСҰЛТАН КӘРІМЖАНҰЛЫ НҮСПЖАНОВ (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) ӘДЕБИЕТТІҢ ҰЛТТЫҚ ҚАЛЫБЫН НЫҒАЙТУДАҒЫ АБАЙ МҰРАСЫНЫҢ КОНЦЕПТУАЛДЫҚ РОЛІ.....	54
NURMUKHAMMET ARUZHAN ORAKKYZY (AKTOBE, KAZAKHSTAN) PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER AND ITS DIDACTIC SIGNIFICANCE	58
ИСАЕВА САБИНА СЕРИКОВНА (АКТОБЕ, КАЗАХСТАН) ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ	62
АМАНТАЕВА САНДУГАШ АСЫЛХАНОВНА (АҚТӨБЕ, ҚАЗАҚСТАН) КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ МӘТІННІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	65
НҰРТАЙ ЗЕРДЕ (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ: ДӘСТҮР ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВА.....	68

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
Международного научно-методического
журнала
**«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2023:
CENTRAL ASIA»**

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Е. Абиев
Технический редактор – Е. Ешім

Подписано в печать 20.09.2023
Формат 190x270. Бумага офсетная. Печать СР
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 10 экз.